ANNALES

ACADEMIAE GANDAVENSIS,

MDCCCXX – MDCCCXXI.

JE MAINTIENDRAI.

ANNALES
ACADEMIAE GANDAVENSIS,

A DIE

II. OCT. M. DCCC. XX,

AD DIEM

I. OCT. M. DCCC. XXI,

JOHANNE MATHIA SCHRANT,

RECTORE MAGNIFICO,

ET

PETRO DE RYCKERE,

SENATUS GRAPHIARIO.

GANDAVI,

APUD P. F. DE GOESIN-VERHAEGHE, ACADEMIÆ TYPOGRAPHUM.

1822.

INDEX

EORUM, QUÆ HOC ANNALIUM VOLUMINE CONTINENTUR.

NOMINA PROFESSORUM,

QUI,

(*Inde a die* II OCT. M. DCCC. XX. *ad diem* I OCT. M. DCCC. XXI.,)

IN ACADEMIA GANDAVENSI

DOCENDI MUNERE FUNCTI SUNT.

RECTOR MAGNIFICUS,

JOHANNES MATHIAS SCHRANT.

ACADEMIÆ GRAPHIARIUS,

P. DE RYCKERE.

Professores :

Philosophiæ Theoreticæ et Literarum.

G. L MAHNE.
J. M. SCHRANT.
L. V. RAOUL.
G. W. RASSMANN, *Prof. Extraord.*

Disciplinarum Mathematicarum et Physic.

J. G. GARNIER.
C. F. HAUFF.
F. P. CASSEL.

Artis Medicæ.

J. C. VAN ROTTERDAM.
J. L. KESTELOOT.
F. E. VERBEECK.
J. F. KLUYSKENS, *Prof. Extraord.*

Facultatis Juridicæ.

B. F. J. VAN WAMBEKE.
P. DE RYCKERE.
J. J. HAUS.

Lectores.

C. VAN COETSEM.
F. AUBERTIN.

Prosector Anatomicus.

J. L BODDAERT.

SERIES LECTIONUM,

QUÆ,

Q. D. O. M. B. V.,

IN ACADEMIA GANDAVENSI

HABITÆ SUNT,

A DIE III OCTOBRIS M. DCCC. XX. USQUE AD FINEM MENSIS FEBRUARII M. DCCC. XXI.

Rectore Magnifico,

JOHANNE MATHIA SCHRANT.

Ordo Philosophorum et Literatorum.

G. L. MAHNE. Horâ *octavâ* matutinâ, diebus Lunæ, Martis et Mercurii, *Literas Græcas;* diebus Jovis, Veneris et Saturni *Literas Latinas* tractavit.

Horâ *nonâ,* diebus Martis, Jovis et Saturni *Antiquitates Romanas* interpretatus est.

J. M. SCHRANT. Horâ *secundâ,* diebus Lunæ et Martis, *Præcepta Stili bene Belgici* dedit; die Mercurii, eâdem horâ, *Vondelium* illustravit. Reliquis diebus, Jovis, Veneris et Saturni, eâdem horâ, *Historiam Patriæ* explicuit.

L. V. RAOUL. Horâ *decimâ*, diebns Martis, Jovis et Saturni, *Literas Latinas* tradidit.

Horâ *undecimâ*, iisdem diebus, *Historiam Universalem* exposuit.

Horâ *quintâ* post meridiem, diebus Martis et Jovis, *Selecta Auctorum Gallicorum loca cum Græcis et Latinis exemplaribus* comparavit.

G. W. RASSMANN, *Prof. extraord.* Præmissâ *generali in Philosophiam introductione*, partes ejus theoreticas, *Logicen* et *Metaphysicen* diebus Lunæ, Mercurii et Veneris, horâ *nonâ*, docuit.

Ordo Mathematicorum et Physicorum.

J. G. GARNIER. Diebus Lunæ, Martis, Mercurii, Jovis et Veneris, *Mathesin elementarem*, horâ *quartâ* post meridiem, tradidit.

Præterea, pro Auditorum commodis, Professor J. G. Garnier suscepit lectiones de *Astronomia Physica* et *Mathematica*, ut et de *Disciplinis Mathematicis*, vulgo *transcendentibus*, *Hydraulicæ* et *Hydrostaticæ* etiam applicatis.

C. F. HAUFF. Diebus Lunæ, Mercurii et Veneris, horâ *undecimâ*, *Physicam*; diebus vero Martis, Jovis et Saturni, *eâdem* horâ, *Chemiam* tractavit.

Horas *Exercitiis Practicis* dicatas sub initio novi cursûs indicavit.

F. P. CASSEL. *Historiam naturalem*, diebus Lunæ et Mercurii, horâ *undecimâ*, tradidit.

Ordo Medicorum.

J. C. VAN ROTTERDAM. *Pathologiam specialem*, *symptomatologiam* et *Praxin morborum acutorum* docuit, diebus Jovis, Veneris et Saturni, horâ *quartâ* pomeridianâ.

Porro in Nosocomio Academico *Institutiones clinicas* ab initio ad finem scholarum, horâ *octavâ*, moderatus est, exceptis diebus Saturni.

Et denique *Principia Therapeutica institutionibus clinicis adaptata* in eodem Nosocomio, diebus Jovis et Veneris, secundum proprium conspectum, explicavit.

J. L. KESTELOOT. *Therapiam generalem, Materiam medicam*, secundum proprium conspectum Gandavi impressum : et *Pharmaciam* cum methodo concinnandi *formulas medicinales*, juxta *Pharmacopœam Belgicam*, docuit, diebus Lunæ, Martis et Mercurii, horâ *undecimâ*.

Therapiam specialem morborum chronicorum et *Diæteticam* tradidit, diebus Jovis, Veneris et Saturni, horâ *undecima*.

F. E. VERBEECK. Diebus Lunæ, Martis, Mercurii et Jovis, horâ *secundâ*, *Anatomiam*, et iisdem diebus, horâ *tertiâ*, *Physiologiam* exposuit.

Methodum secandi cadavera tradidit singulis diebus ante meridiem.

J. F. KLUYSKENS. *Prof. extraord.* *Chirurgiæ clinicæ* vacavit, diebus Lunæ, Martis, Mercurii et Jovis, horâ *nonâ*. Tum *Chirurgiæ Institutiones* et *Operationes* docuit, iisdem diebus, horâ *decimâ*. Et denique *Artem Obstetriciam*, diebus Veneris et Saturni, horâ *nonâ*, exposuit. — Quæ omnes scholæ in Nosocomio Academico habitæ sunt.

Ordo Jurisconsultorum.

B. F. J. VAN WAMBEKE. Lectiones habuit de *Jure civili hodierno*, diebus Lunæ, Martis, Mercurii, Jovis et Veneris, horâ *nonâ* : *Praxin Juris* tractavit, diebus Lunæ, Martis et Mercurii, horâ *octavâ* matutinâ. *Jus Commercii* docuit, diebus Jovis et Veneris, horâ *octavâ* matutinâ.

P. DE RYCKERE. *Institutiones Juris Romani* tradidit, diebus Lunæ, Martis, Mercurii et Jovis, horâ *undecimâ.*

Pandectas interpretatus est, diebus Martis, Mercurii et Jovis, horâ *decimâ.*

J. J. HAUS. *Encyclopædiâ* et *Methodologiâ* Juris præmissâ,

Jus Naturæ exposuit, diebus Lunæ, Martis, Mercurii et Jovis, horâ *tertiâ* pomeridianâ: at vero *Jus Criminale* explicavit, horâ *quartâ,* iisdem diebus.

C. VAN COETSEM. *Med. Doct. et Lect. Acad.* Tabularum clinicarum in Nosocomio faciendarum et servandarum curam, sub auspiciis V. Clar. *Van Rotterdam,* peregit.

Idem principia *Pathologiæ generalis,* diebus Martis et Mercurii, horâ *quintâ,* exposuit.

Denique diebus Lunæ, Martis et Mercurii, horâ *nonâ,* prælectionibus *Anatomes comparatæ* et *Zoologiæ* vacavit.

J. L. BODDAERT. *Med. et Chirurg. Doct.* Cadaverum dissectionibus, ab ipsis Anatomiæ Professoris lectiones audientibus juvenibus in amphitheatro instituendis, præfuit.

FRANCISC. AUBERTIN. Picturam linearem et diaglyphicen, diebus et horis pro studiosorum commodis deinde constituendis, sese traditurum promisit.

SERIES LECTIONUM,

QUÆ,

Q. D. O. M. B. V.,

IN ACADEMIA GANDAVENSI

HABITÆ SUNT,

AB INITIO MENSIS MARTII AD MEDIUM USQUE AUGUSTUM M. DCCC. XXI.

Rectore Magnifico,

JOHANNE MATHIA SCHRANT.

Ordo Philosophorum et Literatorum.

G. L. MAHNE. Horâ *octavâ* matutinâ, diebus Lunæ, Martis et Mercurii, *Scholas Latinas;* at vero diebus Jovis, Veneris et Saturni *Scholas Græcas* habere perrexit.

Horâ *nonâ*, diebus Jovis, Veneris et Saturni in *Antiquitatum Romanarum* explicatione progressus est.

J. M. SCHRANT. Horâ *septimâ* matutinâ, diebus Lunæ, Martis et Mercurii, *Historiam Patriæ* docuit: diebus, Jovis et Veneris, eâdem horâ, *Præcepta Stili bene Belgici* dedit.

Die Saturni, *Vondelium* illustravit, eâdem horâ.

Denique collocutionibus de *Literis Belgicis* et exercitationibus oratoriis vacavit.

L. V. RAOUL. Horâ *octavâ* matutinâ, diebus Lunæ, Martis et Mercurii, *Literas Latinas* docere perrexit.

Horâ *nonâ*, iisdem diebus, *Historiam Universalem* tradidit.

G. W. RASSMANN, *Prof. extraord.* Diebus Lunæ, Mercurii et Veneris, *Scholas de Philosophia theoretica* continuavit, horâ *decimâ*.

Præterea Prof. RAOUL, die Mercurii, et Prof. MAHNE, die Saturni, horâ XI, *gratis* Scholam *Exercitiis Literariis*, secundum Leg. Acad. §. 23, destinatam habuerunt: cujus initio uterque, quid docere sibi proposuerit, fusius explicavit.

Ordo Mathematicorum et Physicorum.

J. G. GARNIER. Diebus Martis, Jovis et Saturni, horâ *decimâ*, et diebus Lunæ, Martis, Mercurii, Jovis et Veneris, horâ *quartâ* post meridiem, *Mathesin elementarem*, docuit.

Præterea, pro Auditorum commodis, Professor *J. G. Garnier* suscepit lectiones de *Astronomia Physica* et *Mathematica*, ut et de *Disciplinis Mathematicis*, vulgo *transcendentibus*, *Hydraulicæ* et *Hydrostaticæ* etiam applicatis.

C. F. HAUFF. Diebus Lunæ, Mercurii et Veneris, horâ *undecimâ*, *Physicam*; diebus vero Martis, Jovis et Saturni, *eâdem* horâ, *Chemiam* tractavit.

F. P. CASSEL. *Historiam naturalem*, diebus Mercurii et Saturni, horâ *decimâ*, tradere perrexit.

Physiologiam et *Morphologiam Botanicam* ab initio mensis Aprilis diebus Lunæ, Martis, Mercurii, Jovis et Veneris, horâ *nonâ*, exposuit.

Ordo Medicorum.

J. C. VAN ROTTERDAM, *Pathologiam specialem, symptomatologiam* et *Praxin morborum acutorum* docuit, diebus Jovis, Veneris et Saturni, horâ *decimâ*.

Porro in Nosocomio Academico *Institutiones clinicas* ab initio ad finem scholarum, horâ *octavâ*, moderatus est, exceptis diebus Saturni.

Et denique *Principia Therapeutica institutionibus clinicis adaptata* in eodem Nosocomio, diebus Jovis et Veneris, secundum proprium conspectum, explicavit.

J. L. KESTELOOT. *Therapiam generalem, Materiam medicam*, secundum proprium conspectum, Gandavi impressum: et *Pharmaciam* cum methodo concinnandi *formulas medicinales*, juxta *Pharmacopœam Belgicam*, docuit, diebus Lunæ, Mercurii et Veneris, horâ *undecimâ*. — *Therapiam specialem morborum chronicorum* et *Hygienem* tradidit, diebus Martis, Jovis et Saturni, horâ *undecima*.

Medicinam legalem, diebus Lunæ et Mercurii, horâ *decimâ*, exposuit.

F. E. VERBEECK. Diebus Lunæ, Martis, Mercurii et Jovis, horâ *secundâ*, *Anatomiam*, et iisdem diebus, horâ *tertiâ*, *Physiologiam* exposuit.

Methodum secandi cadavera tradidit singulis diebus ante meridiem.

J. F. KLUYSKENS. *Prof. extraord.* *Chirurgiæ clinicæ* vacavit, diebus Lunæ, Martis, Mercurii et Jovis, horâ *sextâ* matutinâ. Tum *Chirurgiæ Institutiones* et *Operationes* docuit, iisdem diebus, horâ *septimâ*. Et denique *Artem Obstetriciam*, diebus Veneris et Saturni, horâ *septimâ*, exposuit. — Quæ omnes scholæ in Nosocomio Academico habitæ sunt.

Ordo Jurisconsultorum.

B. F. J. VAN WAMBEKE. *Jus civile hodiernum*, docuit, diebus Lunæ, Martis, Mercurii, Jovis et Veneris, horâ *octavâ* matutinâ.

De *procedendi ratione in causis civilibus* prælectiones habuit, illasque postea exercitiis practicis illustravit, diebus Lunæ, Martis et Mercurii, horâ *decimâ*.

P. DE RYCKERE. *Institutiones Juris Romani* tradidit, diebus Lunæ, Martis, Mercurii et Jovis, horâ *decimâ*.

Pandectas interpretatus est, diebus Lunæ, Martis, Mercurii et Jovis, horâ *nonâ*.

J. J. HAUS. *Jus Naturæ* exposuit, diebus Lunæ, Martis, Mercurii et Jovis, horâ *nonâ*: at vero *Jus Criminale* explicavit, diebus Lunæ, Martis et Mercurii, horâ *septimâ* matutinâ, et die Jovis horâ *decimâ*.

C. VAN COETSEM. *Med. Doct. et Lect. Acad.* Tabularum clinicarum in Nosocomio faciendarum et servandarum curam, sub auspiciis V. Clar. *Van Rotterdam*, peregit.

Idem principia *Pathologiæ generalis*, diebus Martis et Mercurii, horâ *quintâ*, exposuit.

Diebus Veneris et Saturni, horâ *nonâ*, prælectionibus *Anatomes comparatæ* vacavit.

Denique *Zoologiam*, iisdem diebus horâ *secundâ* pomeridianâ, docuit.

J. L. BODDAERT. *Med. et Chirurg. Doct.* Cadaverum dissectionibus, ab ipsis Anatomiæ Professoris lectiones audientibus juvenibus in amphitheatro instituendis, præfuit.

FRANCISC. AUBERTIN. Picturam linearem et diaglyphicen, diebus et horis pro studiosorum commodis deinde constituendis, sese traditurum promisit.

ACTA IN SENATU

ET

ACADEMIA,

D. IV. OCTOBRIS M. DCCC. XXI.

Postquam Rector et Assessores in conventum Curatorum venissent, et in suffragia itum esset, Senatus Amplissimus habitus est, in quo *Actuarius*, ex candidatorum numero, renuntiatus est Clar. Prof. L. V. Raoul.

Deinde, post jusjurandum a Rectore designato, Francisco Ægidio Verbeeck, et ab Actuario, L. V. Raoul, præstitum, nominati sunt *Assessores:*

Ex Ordine Jurisconsultorum.	B. F. J. VAN WAMBEKE.
- - - - - Math. et Phys.	C. F. HAUFF.
- - - - - Phil. et Lit.	J. M. SCHRANT.

Quo peracto, Rector Magnificus, J. M. Schrant,

in majori Curiæ auditorio, orationem habuit, et fascium Academicorum traditione novo Rectori facta, victores juvenes præmiis, munificentia Regia concessis, ornavit.

Denique novus Rector, Fr. Ægid. Verbeeck, Decessorem allocutus, suo et Collegarum nomine, summas ei, pro sedula rei Academicæ impensa cura, gratias egit.

PROGRAMMA

CERTAMINIS LITERARII,

A

RECTORE ET SENATU ACADEMIÆ GANDAVENSIS,

MENSE OCTOBRI A. M. DCCC. XXI,

INDICTI.

Ex Augustissimi Regis decreto (*d.* XXV *Sept.* MDCCCXVI, *N.* 65, *a* §. 140 *ad* §. 148), a Rectore et Senatu Academiæ Gandavensis proponuntur omnibus Academiarum Belgicarum civibus hæ quæstiones:

AB ORDINE MEDICORUM.

Quæritur accurata Membranæ Arachnoïdeæ descriptio, ut exinde, nec non ex phænomenis ejus physiologicis et pathologicis probetur, ad quem membranarum ordinem Arachnoïdea sit referenda.

AB ORDINE JURIDICO.

Exponatur Juris Naturalis doctrina de pactis universe spectatis. In qua quidem materie dilucidanda ille servetur modus et ordo, ut singulis Juris Naturæ præceptis expositis, leges civiles Romanæ pariter atque hodiernæ examini subjiciantur brevi et succincto, atque doceatur, quatenus earum sancita principiis naturalibus vel consentiant, vel dissentiant: simulque rationes, quæ legum illarum conditores impulerint, ut a Juris Naturalis simplicitate vel rigore recederent, inquirantur et illustrentur.

AB ORDINE DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

I.

Invenire formulas quarum ope, dato cuilibet systemati coordinatarum in spatio, aliud quoddam systema substituitur.

Quod quidem problema ad tria sequentia reducitur:

1.° Transire a coordinatis rectangulis ad alias quoque rectangulas.

2.° Transire a coordinatis rectangulis ad coordinatas obliquas.

3.° Transire a coordinatis obliquis ad alias quoque obliquas.

Præterea ope formularum primi casûs, æquationem generalem secundi gradûs inter tres indeterminatas, vel superficierum secundi ordinis, ad simpliciores reducere.

II.

Veram fermentationis vinosæ naturam investigare, et indo-

lem fermenti huic fermentationi producendæ idonei determinare, nec non e sufficienti experimentorum serie eruere, quænam sint aëris carbonici in hac fermentatione partes.

III.

Cum in distributione systematica mammalium characteres majoris momenti dentes præbeant, petitur eorumdem ampla et comparativa descriptio, eo scopo facta, ut illorum differentiis, e forma et structura præsertim oriundis, simul cum reliquis notis characteristicis stabiliantur classes ac ordines, ad quos dicta animalia vertebrata pertinent.

IV.

Quæritur concinna expositio eorum, quæ de organorum propagationi inservientium plantarum phanerogamarum ortu, situ, fabrica et functione innotuerunt.

AB ORDINE PHILOSOPHIÆ THEORETICÆ ET LITERARUM HUMANIORUM.

I.

Exponantur Baconis de Verulamio in Philosophiam merita, ea non modo ex temporis, quo vixit, conditione, sed universe æstimanda, et ita quidem, ut in hac expositione diligentior scriptorum ejus lectio appareat.

II.

Historiarum monumenta, ab anno Christi 395 quo mortuus

est Theodosius, ad annum 571, quo regnare Alboinus in Longobardia cœpit, compendiaria narratione ita colligere et complecti, ut ex ipsis factis appareat, nulla alia ætate humanum genus, in Europa præsertim et Africa, tot et tantis calamitatibus conflictatum et oppressum jacuisse.

III.

Laudatio Simonis Stevini, Brugensis.

Commentationes, Latino tantum sermone conficiendæ, et alia, quam ipsorum auctorum, manu describendæ, ante diem XV Junii A. M. DCCC. XXII. auctorum sumtibus, ad Academiæ Actuarium mittantur. Præterea singulis Commentationibus inscribatur lemma, cui addatur schedula obsignata, Auctorum nomina continens, inque exteriore parte eodem lemmate conspicua. — Præmia vero, e Regiâ munificentiâ victoribus decreta, distribuentur primo die Lunæ mensis Octobris A. M. DCCC. XXII.

SERIES

DISSERTATIONUM INAUGURALIUM

TAM PUBLICE, QUAM PRIVATIM,

IN

ACADEMIA GANDAVENSI

DEFENSARUM,

Inde a die XI Nov. M.DCCC.XX. ad diem XI Aug. M.DCCC.XXI.

D. XI Nov. MDCCCXX, DISSERTATIO *de Corporis Humani functionibus in diversis vitæ periodis*, publice defensa a DOM. CONST. FERD. GRAVET, *Roulariensi*, pro Doctoratu Medicinæ.

D. XVIII Nov. MDCCCXX, DISSERTATIO *de Gastritide acuta*, publice defensa ab EM. HENR. JOS. DUFOSSE, *ex S^{ti} Nicolai Wasiano*, pro Doctoratu Medicinæ.

D. XXV Nov. MDCCCXX, DISSERTATIO *de Inflammationis definitione, symptomatibus, causis et exitu multiplici*, privatim defensa a LUDOV. BAUDUINO VERSCHRAEGHEN, *Gandensi*, pro Doctoratu Medicinæ.

D. VI Dec. MDCCCXX, DISSERTATIO *de Jure Belgarum publico*, publice defensa a LUDOVICO SERAPHINO VYVENS, *ex Cruyshautem*, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

D. XXIII Dec. MDCCCXX, DISSERTATIO *de Paternitate et Filiatione*, publice defensa a JOH. HENR. LEBROCQUY, *Gandensi*, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

D. xxx Dec. MDCCCXX, DISSERTATIO *de thori et bonorum Separatione*, publice defensa a CAROLO HENRY, *Tornacensi*, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

D. xx Jan. MDCCCXXI, DISSERTATIO *de Enteritide acuta*, publice defensa a PETRO JOSEPHO JANSSENS, *Audenburgensi*, (Fland. Occ.) pro Doctoratu Medicinæ.

D. III Febr. MDCCCXXI, DISSERTATIO *de Pœnis*, publice defensa a BERNARDO VISPOEL, *Gandensi*, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

D. x Febr. MDCCCXXI, DISSERTATIO *de Pœna Capitali haud necessaria*, publice defensa ab ALEXANDRO DUBOSCH, *Gandensi*, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

D. VIII Martii MDCCCXXI, DISSERTATIO *de Mutationibus Corporis Humani cuique ætati propriis*, publice defensa a JOS. MATH. KLUYSKENS, *Gandensi*, pro Doctoratu Medicinæ.

D. x Martii MDCCCXXI, DISSERTATIO *de Adoptione*, publice defensa ab AUGUSTO VAN LOKEREN, *Gandensi*, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

D. XVII Martii MDCCCXXI, DISSERTATIO *de Contractu societatis*, secundum Jus Romanum, publice defensa ab HUBERTO J. J. NUYTENS, *Gandensi*, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

D. XIV Aprilis MDCCCXXI, DISSERTATIO *de Æquationum differentialium primi ordinis, et duarum indeterminatarum solutionibus peculiaribus*, publice defensa a JOHANNE LEMAIRE, *Gandensi*, pro Magisterio Matheseos et Doctoratu Philosophiæ Naturalis.

D. XIX Maii MDCCCXXI, DISSERTATIO *de Præscriptione Criminali*, publice defensa a MAXIMILIANO VAN AELBROECK, *Gandensi*, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

D. XXVI Maii MDCCCXXI, DISSERTATIO *de Damno et Interesse ex Obligationibus individuis orientibus*, publice defensa a FEL. TH. MEAULLE, *Gandensi*, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

D. XXIII Junii MDCCCXXI, DISSERTATIO *de Gasteralgia nervosa,* publice defensa a GUILLELMO DE WOLF, *Alostano,* pro Doctoratu Medicinæ.

D. XXVII Junii MDCCCXXI, DISSERTATIO *de Febribus Perniciosis intermittentibus,* publice defensa a PIO MARIA DE ROOSE, *ex Lebbeke,* pro Doctoratu Medicinæ.

D. XXX Junii MDCCCXXI, DISSERTATIO *de Hæmoptysi,* publice defensa a CAROLO FRANCISCO BEEKMAN, *Teneramundano,* pro Doctoratu Medicinæ.

D. VII Julii MDCCCXXI, DISSERTATIO *de Patria potestate,* secundum Jus Naturale, Romanum et Hodiernum, publice defensa a JOHANNE BERNARDO DUBOIS, *Rouleriensi,* pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

D. XIV Julii MDCCCXXI, DISSERTATIO *de Supplicio Parricidarum,* publice defensa ab EDUARDO DUREULX, *ex Leuze,* pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

D. XXI Julii MDCCCXXI, DISSERTATIO *de Morte Civili,* publice defensa a GUILLELMO DEYS, *Brugensi,* pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

D. XXVIII Julii MDCCCXXI, DISSERTATIO *de Separatione Bonorum,* publice defensa a GUILLELMO DE CLOUX, *Lovaniensi,* pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

D. II Aug. MDCCCXXI, DISSERTATIO *de Scorbuto,* publice defensa ab AUGUSTINO MAGNIN, *Gandensi,* pro Doctoratu Medicinæ.

D. IV Aug. MDCCCXXI, DISSERTATIO *de Cholera,* publice defensa a FRANCISCO LEOPOLDO DUHOT, *Gandensi,* pro Doctoratu Medicinæ.

D. VIII Aug. MDCCCXXI, DISSERTATIO *de Successionum origine ac variis tum in Romano, tum in Consuetudinario Jure, usque ad Codicem Civilem Hodiernum, mutationibus,* publice defensa ab EMILIO MOREL, *Tornacensi,* pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

D. IX. Aug. MDCCCXXI, DISSERTATIO *de Permutatione,* publice defensa ab HENRICO VAN DEN HECKE, *Gandensi,* pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

D. XI Aug. MDCCCXXI, DISSERTATIO *de Liberorum Naturalium Legitimatione*, publice defensa a MAXIMILIANO BRAMBILLA, *Bruxellensi*, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

GEORGII GUILIELMI RASSMANNI

ORATIO INAUGURALIS,

QUA

STUDIUM PHILOSOPHIAE

A

VULGARI MULTORUM CONTEMTIONE

VINDICATUR,

Publice dicta die XI *Novembris* MDCCCXX,

QUUM

PHILOSOPHIÆ THEORETICÆ PROFESSIONEM EXTRAORDINARIAM
IN ACADEMIA GANDAVENSI SOLEMNI RITU AUSPICARETUR.

Dum in hanc concionem progredior munus, quod honoratissimum mihi delatum est, Philosophiæ in hac Academia tradendæ rite solemni oratione auspicaturus, multis variisque animum meum adfectibus sentio commoveri. Lætor utique, et fortunæ meæ benignitatem lubens in eo agnosco et gratus prædico, quod Regis augustissimi beneficio, summi sub eo studiorum moderatoris propitia commendatione, Vestroque, Viri amplissimi, favore ac patrocinio mihi contingat, ut, qui hospes diu inter Vos vixi, nunc civis Vester evadam; ut sedem apud Vos figere mihi liceat in hac urbe opibus artiumque ingenuarum omnium studiis affluente; ut ingenii facultates viresque quantulascunque meas rei Vestræ Academicæ devovere, et omnes dehinc vitæ meæ spes, studia, operas, oblectamenta in solo Vestro Belgico possim collocare, quod jam duodecim annos me incolam habet fovetque, et benevolentissima civium suorum in me voluntate adeo me sibi devinxit, ut vel ipsius patriæ, qua nihil homini carius esse solet, amorem ei concedere et impertiri inducar.

Gratulor mihi, et in honoris simul ac felicitatis parte pono, me in Vestrum, Viri doctissimi, numerum cœtumque adscribi, et, nisi mihi nimis blandior, in amicitiam illam mentiumque potius, quam operum consociationem receptum iri, qua inter Vos juncti ad eundem omnes

scopum eximium, litteræ ut lætius in dies hîc efflorescant, contenditis, et publicum sic civitatis bonum egregie laboribus Vestris adjuvatis. Hac autem spe ac felicitate ne excidere possim, metuere me vetat singularis ista benevolentia, qua continuo amplexi me estis, qui huc delatus fueram potius cupiditate a Vobis discendi, quam ambitione, ut in docendi partes Vestras adsciscerer. Nec vero modo comiter me excipere, sed adeo indulgenti Vestro judicio me probatum habere voluistis, ut me votis etiam suffragiisque Vestris expeteretis, et ad hanc, ut collegas Vos salutare possim, dignitatem destinaretis, multo prius, quam mihi demanderetur.

Haud minimam denique lætitiæ meæ partem e Vestro, Commilitones, propenso in me et humanissimo animo percipio, quem Vobiscum in iisdem modo subselliis sedens, magistrorumque docentium voces certatim hauriens ita expertus sum, ut lubentissime nunc mihi persuadeam, haud invitis Vobis nec invidentibus, sed adstipulante etiam Vestra amicitia fieri, ut e consortio Vestro per mihi jucundo in graviorem Horum, quos magistros colitis, ordinem evehar. Magnopere vero, Juvenes, gaudeo, opportunitatem et nunc mihi lætabilem præberi, et posthac uberiorem forsan affore, Vestra in me studia officiaque Vobis aliqua ex parte remunerandi, et, quod Deus velit, de Vobis iisque simul omnibus, qui ad studiorum Vestram societatem aut recens adjuncti sunt, aut in posterum adjungentur, bene merendi, eo, ut labores Vestros in indagando et anquirendo quovis Vero, Bono, Honesto positos pro virili parte adjuvem; ut in litteris cum ardore quodam sacro colendis exemplo magis, quam præceptione Vobis præeam; ut, si quid commodi vel maturioribus meis, et qui in studiis perennibus adolevere, annis debeo; vel ex diuturniore et magis vario fortasse, quippe quem haud unius populi mores formaverint, usu rerum perceperim; si qua præterea ex doctorum ho-

minum, quos bene multos novi, institutione ac blanda consuetudine, ex itinerum et peregrinandi opportunitate, ex variis quoque, sed mitibus tamen ac benignis plerumque, quas vita mea habuit, vicissitudinibus bona mihi subnasci, aut si qui fructus inde a me colligi potuerint: ut hæc bona hosque fructus, quamquam mediocres tantum eos esse nimis mihi conscius sum, in usus utilitatesque Vestras conferam, et sic operam curamque illam, quam hucusque uni e Vobis ex hac ipsa regionis Vestræ provincia stirpis suæ originem repetenti per annos satis multos dicavi (1), ab hoc inde tempore in Vos omnes extendere, et lætiorem sic, immo lætissimam, ex tanto numero Vestro spem patriæ studeam excitare.

Verum si in tam felicium rerum cogitatione animus meus summa jucunditate perfunditur, multæ vicissim vehementesque eum angunt curæ ac sollicitudines. Est grave, est arduum ac difficile, quod suscipio, munus, et si ejus vel ambitum animo metior, vel momenta pondero; si, quantum Philosophia ceteris disciplinis omnibus præstat ubertate, dignitate, celsiore sua ac fere divina natura, considero; si virium simul mearum tenuitatem et parvam meam in publice docendo peritiam; si vitæ ante actæ haud semper quietis reconditioribusque meditationibus opportunam, nec, uti par fuisset, uni huic rei semper addictam ac consecratam rationem perpendo; si ad linguæ insuper, qua nobis utendum est, difficultatem et insolentiam, eam jam ipsi Romanorum oratori principi pluries hac in re deploratam, nostra vero ætate ob neglectum nimis aut in bar-

(1) Francisco Rasoni de Gavera, principi, inter alumnos hujus Academiæ inscripto, cui literis bonisque artibus imbuendo auctor per duodecim et, quod excurrit, annos adjutor adfuit, et cui pro devincta sibi amicitia, parenti autem ejus illustrissimo pro innumeris maximisque in se collatis beneficiis animum, quem habet semperque habebit, gratissimum hac etiam opportunitate testatum facere, uti ex officii sui sensu, ita ab hujus loci solennitate non putat alienum.

bariem sæpe deflexum Latini sermonis usum magis etiam deplorandam respicio: tunc fateor, haud in me tantum esse confidentiæ, quin illud labare subinde ac pæne deficere sentiam, et me parem fore tanto meo officio digne gnaviterqur explendo, prope desperem.

Quod ne pusilli ac demissi animi justam vituperationem incurrat, quum partim ipsa disciplinæ philosophicæ amplitudo, quemque in sui admirationem rapiens, mentis meæ facultates viresque omnes ad dignam ejus professionem excitare, acuere, incendere, immo etiam augere et exaltare debeat; partim vero confirmare meam diffidentiam possit spes haud vana, fore, ut, quod difficultatis vel ab ipsa muneris mei natura, vel a virium mearum impari modulo oriatur, id Vestro, Juvenes, benevolo in me et ardenti in rem ipsam studio sublevetur et magna ex parte tollatur; ne præterea, exaugenda nimiopere partium mearum gravitate, vanæ potius et ambitiosæ mentis, quam modestæ verecundiæ, suspicionem faciam, aut etiam intendere id videar, ut meam præ ceteris provinciam inani et invidioso præconio extollam; missis jam istis veluti conquestionibus, ad rem ipsam, quam mihi, favente indulgentia vestra, tractandam proposui, accedo, ut videlicet *studium Philosophiæ ab iniquis hominum opinionibus judiciisque defendere, et ab immerita, quam vulgo experitur, contemtione vindicare* studeam. Qua in re, Auditores, ominis, si qua est, deprecor atque detestor malignitatem, quod ordiendum mihi, statim in limine muneris mei, duxerim ab impugnandis illorum erroribus, qui magno numero, at diversa mentis judiciique temeritate, studio philosophico adversantur. Nam dum alii gravius quid non committunt, quam quod rem vix nomine sibi cognitam negligunt parumque curant, alios audaciores videmus, ut vel hujus negligentiæ culpam a se amoveant, ipsam Philosophiam spernere, deprimere, in contemtum adducere; alii rursus eo protervitatis procedunt, ut detrectare etiam ac criminari hanc

disciplinam audeant tanquam rem noxiam et perniciosam. Nihil hic istos moror homines aut levis ingenii aut ignaviæ ac desidiæ voluptatumve lenocinio detentos, qui studium, cujus necessitatem ac præstantiam non capiunt, temere et imperite spernunt. Laborem enim contentionemque animi dum fugiunt, disciplinam reformident necesse est, præ reliquis difficilem et operæ ac laboris plenam. Sed hi tamen, quum nullum de Philosophia judicium sibi assumant arrogentque, levitatis unice sunt accusandi et incuriæ ejus, quæ altius sapiendi cupiditate nulla moveatur aut sollicitetur. Haud quidem negant illi, Philosophiam esse posse rem utilem, egregiam, optabilem, studioque eorum, quibus vires ad id opportunitatemque natura largita sit, admodum dignam: sed sibi, dicunt, hæc bona non contigisse; sed cuivis homini non licere neque expedire, tam altum volatum ut capiat, in quo facile Icariam sortem possit experiri. Satius esse acquiescere in scientia parabili et docente inprimis, quo modo lautius fruaris bonis commodisque vitæ, cujus quippe brevitas jubeat nos resecare omnes et spes longas et operosas incertasque molitiones. In quo quidem quum modestiorem præ se ferant animum eumque maxime sibi in conditionis suæ tranquillitate placentem, haud magnopere sane videntur vituperandi.

Est aliud genus hominum infensius his studiis magisque noxium, quum in altiore plerumque vitæ conditione constitutum aliisque fortunæ donis conspicuum, magis etiam valeat ad vulgi opinionem secum trahendam et generosæ imprimis, sed imperitæ juventutis sensus exemplo suo in transversum abripiendos. Sunt illi homines vanitate tumidi, studentque contemnenda audacter re suam ejus inscitiam tegere, et magnam adeo scientiæ speciem opinionemque apud alios sibi parare. Quid enim quis non contemnat, quod ipse ignoret, si tamen ingenio valere, si tamen magnus homo suis videri velit! Dicas illis, Philosophiæ disciplinam in

eo versari, ut, quod summum sit in vita humana, Veritatem exquirat: quid est Veritas! τί ἐστιν ἀλήθεια! (1) exclamant, et leni simul ac benigno quodam, veluti aulicorum hominum, risu (2) ad labores despiciunt, qui tam serii, tamque intenti in re levissima aut nihili fere ponantur. Indulgendum quidem esse, benevole et humaniter censent, calidioribus istis ingeniis, quibus tam volupe sit, suavia sua somnia prosequi, ac nubem, ut dicunt, pro dea captare. Rem scilicet, quam tractent, uti levis ac parum profutura sit, ita innocuam tamen esse, nihilque damni laturam. Sed mirantur apud se, immo etiam commiserantur tacito pectore bonitatem istorum hominum, qui tantopere laborare ac desudare ament in figmentis ac fallaciis sibi creandis, qui studium acerrimum, qui vitæ jucunditates, qui ipsam animam impendere non dubitent Vero illi et exquirendo et profitendo, quod tamen sciri a mortalibus non posse, dudum intelligentioribus notum sit, et vel inter ipsos philosophos constet. Atqui tamen, Auditores, nonne ipsa illa veritas, in cujus contemtum ea, quæ citavimus, verba prolata fuere, per viginti fere sæcula jamjam duravit, et maximam nullo non tempore vim, momentum, efficaciam habuit in vitam humanam melius regendam, et ad cœlestia attollendam? nonne ex innumeris etiam, quibus afflixit hominum genus, et quibus ipsa subinde afflicta est, malis et calamitatibus, salva semper et salutaris hominibus emersit, et vitæ humanæ lux splenduit, fulsit, ut nunc etiam nos omnes intimo pectore sentiamus, eam æternam esse, et studium cultumque ejus numquam in mortalium genere interiturum, quoniam ex ipsa divinitate ea profecta, et altissime simul in mentis humanæ natura fundata sit? Quod vero de una hac singulari, id universe de omni veritate valet. Intimo naturæ nostræ instinctu atque impulsu feri-

(1) Ev. Joannis, XVIII. v. 38.

(2) Mit der Miene des Hofmanns,
Die kurzsichtig, doch lächelnd des Ernstes Sache verdammet.

imur ad Verum cognoscendum, et quo nobilior quæque mens, quo generosior et perfectionis appetentior est, eo magis desiderio ejus tenetur atque incenditur. In hoc vitam suam vitalem, in hoc ipsa vita carius præstantiusque divinæ suæ originis pignus habet anima nostra.

At vero, Auditores, alii occurrunt plurimi Philosophiæ, Veri hujus indagatricis atque magistræ, contemtores, inter quos admodum miremini, illos ipsos sæpius reperiri homines, quos præ reliquis omnibus crederetis ejus amicos, adsectatores, ministros, sacerdotes esse debere. Non imperitum humilis aut amplioris loci vulgus, non ii, qui vanitate sæpe ac superbia se efferunt, homines, tam infesti sunt hujus disciplinæ osores, quam solent esse ii, qui, neglecta aut spreta Philosophiæ cultura, in singularum artium ac disciplinarum aliqua dissociatam suam et præsectam veluti operam ponunt, ac scientiæ magistros se profitentur magis, quam vere ostendunt. Hi eruditi, dum ea potissimum tractari volunt, quæ in facto posita sunt, aut sensuum ope facilius percipiuntur, gravi solent supercilio despectare disciplinas eas, quæ tali fundamento unice inniti spernentes ex interiore ac reconditiore hominis mente placita sibi certiora ac stabiliora exquirere student; jactant illi, se Experientiam in re sua unicam ducem habere, qua melior non sit ad Verum investigandum. Hac autem connite se certo semper gressu incedere, et quæ mens observaverit, ea manu simul ac digitis posse demonstrare; tanquam si veritas nulla sit, nisi quam oculis adspicere, manibus contrectare, aut ex vulgari hominum vita quotidie arripere liceat! De cognitione quaque magis abscondita atque altioris indaginis et exiliter sentiunt et contemtim loquuntur. Cui bono hæc addiscantur? Quid inde utilitatis exspectandum? Nonne mentis vacuæ sint lusiones laboriosæ ac frigidissimæ nugæ? Nonne argutiæ subtilitatesque inanes, steriles, infructuosæ? Nisi etiam nocentiores esse inveniantur, cum a seriis

utilioribusque studiis juventutem detineant, et vim etiam habere possint ad ingenuam ejus fidem labefactandam docilitatemque evertendam, ita, ut nasutuli in magistrorum præcepta ipsi inquirere, veritatem suis oculis dispicere, et sui omnino juris in cogitando fieri, quam in alterius verba jurare malint. Satis esse juvenibus ad disciplinam quisque suam peculiarem avide properantibus, regularum formulas vulgatissimas, ex Logica quaque usu tritissima facile depromendas nosse, id est, memoriæ suæ bene mandasse et judicio suo multa exercitatione ita assuefecisse, ut a nimia hoc fluctuatione cohibeatur, et disciplina aliqua severiori subactum commodius sese institutioni præbeat. In hac autem institutione, ut in reliquis vitæ negotiis, eum opinantur, maxime profecturum esse, qui fidelissime Usum ac Traditionem sequatur. Periculosam rem esse, ea, quæ majorum fama sua illustrium ingenio inventa, diligentia exculta, auctoritate commendata sint, ea rejicere, temeraria aut ambitiosa dubitatione convellere, aut præpropere novis novi cujusdam sapientuli commentis velle immolare aut posthabere. Novas istas, quas sæculum mutabile in dies profundat, doctrinas magis ex pruritu quodam et libidine res tempore et usu diuturno stabilitas mutandi et miras singularesque opiniones aliis propinandi oriri, quam ab ipsa rei necessitate prolici atque elidi. In philosophicis disciplinis eumdem, qui omnia humana regat, Morem valere ac dominari, qui recentissima quæque maxime soleat, sed in breve tempus, commendare. Nam instar foliorum silvæ, quæ ineunte quovis vere læta ex turgidis gemmis erumpere et in auras explicari cernantur, vergente autem anno cadant atque mutentur, altero tertiove quovis lustro novam exoriri sectam philosophorum, quæ priorem petulans et insultabunda de possessione depellat, ut ipsa iterum alii cuidam recentiori succumbat locumque faciat. Ex hac vero inconstantia hominum, ex his crebris opinionum commutationibus

solatium aliquod et spem sibi capiunt, periculum illud, quod scientiæ suæ solido fundamento haud superstructæ ruinam minitari possit, non duraturum, sed, defervescente illo opinionum æstu, evaniturum esse: haud absimiles rustico illi Horatiano, qui ad magnum altumque fluvium delatus, eum imbribus auctum credidit, speravitque fore, ut tumidi fluctus mox in vada desiderent transitumque permitterent:

Rusticus expectat, dum defluat amnis, at ille
Labitur et labetur in omne volubilis ævum.

Ita quoque, Auditores, ni forte metuendum sit, ne mortale genus, quod nuper jam « *stultisare* » augusto ore arguebatur, humanitate aliquando se abdicasse, aut rationis usu sibi interdixisse inveniatur, Philosophia ipsa, quotquot et quam varias formularum vices experiatur, æterna tamen manebit, et, frustra obstrepente adversariorum clamore, lento quidem sæpius et tacito, sed certo tamen, firmo et nulla vi hominum inhibendo gressu procedet; aut, ut similitudinem ab istis præbitam arripiamus, silvæ instar altæ, antiquæ, sacræ, in creberrima etiam foliorum ac frondis mutatione perennis ac perpetua stabit, haud minus, quam ipsum, cui insistit, solum duratura. Intereunti autem cuique veteri nova succrescet foliorum ætas, recens ea, lætior, juvenili vigore virens, et, quamvis ipsa invicem peritura, idonea tamen ac necessaria, ut silva inde auctus suos et incrementa capiat. Hæc autem silva sponte ex ubere solo prognata, proceritate sua, densitate ac majestate mirabilis, sacro quodam horrore percellet, augusta et religiosa veneratione implebit viatoris ingredientis animum, adeo ut deos ibi præsentiores, silentium locorum incolas credat, et in adorationem eorum sese abjiciat. Profanum autem vulgus a tali luco non arcendum, sed admittendum ad eum censemus, ut, quod unice petunt, et cujus larga illis copia facienda est, materiam inde sibi cædant ad quotidianas

vitæ necessitates sublevandas; aut ut sarmenta quædam arida sibi colligant ad frigidos suos artus sensusque refocillandos.

Sed ne vanis imaginibus ludere potius, quam rem seriam serio tractare videar, ad aliam et quidem latissime serpentem noxam, qua Philosophiæ studium laborat, transeamus. Illam intelligo, Auditores, disciplinarum artiumque æstimationem mercenariam, quæ dignitate earum non propria cujusque pulchritudine et sublimiore natura, sed sola utilitatis magnitudine ac necessitate metitur. Mirum, ni etiam, quia magis et necessarium et utile est, panes pinsi, quam tabulas pingi, pistorum opificium præferat nobilissimæ arti pictoriæ; mirum, ni halecis sale condiendi vilem opellam carminis epici condendi mirifico et divino labore habeat potiorem. Mirum, ni ceteris posthabitis ac flocci pensis artibus ac disciplinis, eas duntaxat in aliquo habeat honore ac pretio, quæ præcepta utilissima suppeditare inveniuntur, quomodo agri fertiliores reddi, prata facilius desiccari, ovium peregre invectarum corpora salubria conservari possint; quomodo lana sit citius carminanda, et textrinæ proventus minori cum sumtu in infinitum augendus; quomodo apparatus bellicus aut navalis instrui debeat, aut ulla res domi militiæque melius administrari. Qui vero, Auditores, tam iniquis et avidis bonarum artium æstimatoribus, qui obliti hominem non solo pane vivere (1), omnia ad vitæ tantum commoda utilitatesque referunt, qui hisce hominibus commendare se poterunt disciplinæ philosophicæ, quæ in pura ac libera a sensuum imperio et cupiditatibus contemplatione, in Veri æterni indagatione, in mentis humanæ indole scrutanda, in naturæ legibus causisque latentibus exquirendis versantur; quæ ingenium excolere student magis ob internam quandam naturæ nostræ

(1) Οὐκ ἐπ' ἄρτῳ μόνῳ ζήσεται ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐπὶ παντὶ ῥήματι ἐκπορευομένῳ διὰ στόματος Θεοῦ. Matth. iv. 4.

impulsionem ac necessitatem, quam ob lucrum quæstumque ex hac cultura sperandum. Isti homines, dum pretio inhiant, omnia vero, quæ ad id proxima via non conducunt, fastidiose aspernantur, ne poterunt ejus quidem disciplinæ peculiaris, in qua spem suam omnem reponunt, idoneam et fructuosam cognitionem sibi parare. Nam dum in hac quoque addiscenda, cuncta ad vitæ usum promtissimum trahere studebunt, fiet, ut principiis disciplinæ suæ præceptisque reconditioribus, quam minimum possint, operæ ac laboris impendant, et ut, summis quibusque maximeque necessariis leviter decerptis ac delibatis, ad praxin illam, cui se mancipare volunt, ad vitæ negotia factitanda, ad muneris alicujus publici gestionem, eo magis sæpe lucrosam, quanto alienior est a scientia, properent atque festinent. Tunc vero, confecto rapidissimo cursu, si vires habilitatesque eorum recte justeque judicentur, miserrimum sæpe iis accidet, ut spe sua se deceptos et ea, quam facili negotio obtinendam speraverant, felicitate se frustratos videant. Nam uti telum quodque, ut scopum attingere et ea, qua par est, vi ferire valeat, ultra eum tendere debet, ita etiam in disciplinis ad vitæ usum comparandis, ii demum adipiscentur fructus uberiores, qui altius quiddam et majus, quam quod summa necessitas requirat, sibi proponunt. Ignavis vero ac contentionis molestiam detrectantibus, verendum semper erit, ne ab alio cultioris ingenii cursu antevertantur et palmam, quam appetunt, præreptam sibi doleant. Ne hic loquar de altiore et nobiliore quodam animi sensu, qui non satis habens suæ tantum utilitati prospexisse, aliis simul quam plurimis, etiam post se victuris studet prodesse; qui scientiam a majoribus acceptam non diminutam posteris, sed auctam relinquere, et nominis sui famam ultra vitæ terminos extendere quam maxime cupit atque exoptat, et ex ejus rei spe ac fiducia dulcissimum sibi præcipit præmium laborum suorum.

Cur tandem, Auditores, Græci illi, quibus tamen nihil defuisse credendum est ad vitam laute, opipare, voluptuose agendam: cur tandem illi potuere omnem, quam attigerunt, artem atque scientiam ita excolere, ut non suæ tantum ætatis, sed posterioris cujusque, sed nostræ etiam, sed omnium, quæ futuræ sunt, ætatum magistri sapientissimi evaserint? Non alia majori de causa, Auditores, quam quia eorum animos non illa ærugo et cura peculi imbuerat, quia præter laudem nullius rei erant avari; quia exosam sibi quam maxime habebant illam *αἰσχροκέρδειαν*, quæ omnem animi perfectionem præcludit et scientiarum labes, maximum impedimentum, exitium est habenda. Ex multis, quæ hic Vobis ostendi possint, Juvenes, unum Archimedis exemplum proposuisse sufficiat. Quis alius unquam cum abundantiore in vitam communem fructu scientiam abstrusissimam coluit? Quis pluribus utilioribusque inventis civium suorum commodis, immo saluti prospexit? Quis ætatum etiam remotissimarum grates laudesque majores meruit, quum etiam nunc hominum vitas, opera, possessiones tutas salvasque præstet ab ingruente mole aquarum? Sed tantum abfuit, ut hisce commodis utilitatibusque unice aut præcipue intenta fuerit mens Archimedis, ut ne quidem tamquam rem seriam tractasse machinarum suarum confectionem narretur. « Erant enim », teste Plutarcho (1), « pleraque » Geometriæ quasi ludentis opera, quæ obiter ediderat, quum ab Hie- » rone rege precibus esset inductus, ut scientiam suam, Mathesin, » ab iis, quæ sola intelligentia percipiuntur, ad sensiles res quodam- » modo converteret et ad vitæ usum tranferens multitudini commen- » daret. » Nota sunt, quæ vir ille ingeniosissimus civibus suis præstiterit officia in defendenda urbe Syracusarum; ut ipse, machinarum suarum anima, omnia voluntate sua moverit, et unus fere solusque homo cum

(1) In vita Marcelli, c. 14.

numeroso hoste dimicaverit; nota sunt verba ducis Romani animum prope despondentis ac profitentis, se diutius nolle, cum dedecore suo, pugnam sustinere cum Briareo illo centimano, qui ludens ipse naves copiasque suas in mare demergeret. « Sed tam alto », adjicit Plutarchus, » tam alto erat animo Archimedes, tantisque scientiæ divitiis præditus, » ut noluerit de his, quibus nomen sibi et opinionem non humani, » sed divini cujusdam ingenii paraverat, scriptum quidquam relinquere. » Quippe machinarum effectionem, omnemque artem, quæ necessitati » inserviret, illiberalem et sordidam ratus, in his modo studium suum » serio posuit, in quibus pulchritudo et subtilitas nulli commixta ne» cessitati inest ».

Nec forte credatis, Juvenes, unius Archimedis animum, raro inter suos exemplo, tam excelsum, tam alienum ab utilitatis studio fuisse: præstantiores quique in illa gente philosophi de scientiæ theoreticæ dignitate æque magnifice sensisse reperiuntur. Jam ante illum plures mathematici, ut faciliorem Geometriam discentibus redderent, instituerant eam ad sensus revocare, et experimentis absolvere. Sed vehementer reprehensi sunt isti empirici, maxime a Platone (1), quod castra rationis

(1) Ο῾περ αὐτὸς (Πλάτων) εἴρηκε καὶ γέγραφε πολλάκις, ὑμνῶν γεωμετρίαν, ὡς ἀποσπῶσαν προσισχομένους τῇ αἰσθήσει, καὶ ἀποστρέφουσαν ἐπὶ τὴν νοητὴν καὶ ἀΐδιον φύσιν, ἧς θέα τέλος ἐστὶ φιλοσοφίας, οἷον ἐποπτεία τελετῆς. Ο῾ γὰρ ἡδονῆς καὶ ἀλγηδόνος ἧλος, ὃς πρὸς τὸ σῶμα τὴν ψυχὴν προσηλοῖ, μέγιστον κακὸν ἔχειν ἔοικε τὸ τὰ αἰσθητὰ ποιεῖν ἐναργέστερα τῶν νοητῶν καὶ καταβιάζεσθαι, καὶ πάθει μᾶλλον ἢ λόγῳ κρίνειν τὴν διάνοιαν. Ἐθιζομένη γὰρ ὑπὸ τοῦ σφόδρα πονεῖν καὶ ἥδεσθαι τῷ περὶ τὰ σώματα πλανητῷ καὶ μεταβλητῷ προσέχειν ὡς ὄντι, τοῦ ἀληθῶς ὄντος τυφλοῦται, καὶ τὸ μυρίων ἀντάξιον ὀμμάτων ὄργανον ψυχῆς καὶ φέγγος ἀπόλλυσιν, ᾧ μόνῳ θεατόν ἐστι τὸ θεῖον. Πᾶσι μὲν οὖν τοῖς καλουμένοις μαθήμασιν, ὥσπερ ἀστράβεσι καὶ λείοις κατόπτροις, ἐμφαίνεται τῆς τῶν νοητῶν ἀληθείας ἴχνη καὶ εἴδωλα· μάλιστα δὲ γεωμετρία, κατὰ τὸν Φίλωνα, ἀρχὴ καὶ μητρόπολις οὖσα τῶν ἄλλων, ἐπανάγει καὶ στρέφει τὴν διάνοιαν, οἷον ἐκκαθαιρομένην, καὶ ἀπολυομένην ἀτρέμα τῆς αἰσθήσεως. Διὸ καὶ Πλάτων αὐτὸς ἐμέμψατο τοὺς περὶ Εὔδοξον καὶ Ἀρχύταν καὶ Μέναιχμον εἰς ὀργανικὰς καὶ μηχανικὰς κατασκευὰς τὸν τοῦ στερεοῦ διπλασιασμὸν ἀπάγειν ἐπιχειροῦντας, ὥσπερ πειρωμένους διαλόγου δύο μέσας ἀνάλογον μὴ παρείκοι

deseruissent, quod rerum æternarum et sola mente percipiendarum contemplationem ad sensuum famulitium, ad operarias et sellularias artes abjecissent. Verum ipse ille de Archimede locus Vobis legendus est, Juvenes; paucos enim inter Vos fore existimo, generosiore quidem indole præditos, quin ea legentes pectus sibi incalescere sentiant admiratione illius viri, et quin exemplar inde sibi imitandum sumant utilitatis honestissimæ cum studiorum puritate conjungendæ.

Alia restaret nobis elevanda Philosophiæ, nescio an dicam, reprehensio an criminatio, omnium ea gravissima, quum haud minoris rei scientiam illam accuset, quam quod quietem ac salutem publicam sæpius turbare, immo regnorum civitatumque felicitatem evertere inveniatur: nisi, Auditores, in ea nos, Numinis beneficio, viveremus republica, ubi Philosophiam ab ejusmodi crimine velle liberare non solum supervacaneum atque inutile sit, sed etiam ingratum quodammodo et contumeliosum possit haberi in Eos, qui summo aut inferiori loco imperium apud nos exercent. Sed quum oratio nostra non unius loci aut regni res hominesque spectet, sed universe studeat valere, de illa etiam objurgatione pauca (nam vela sunt contrahenda) adjiciemus, ne suspenso timidoque pede lubricum solum transiisse, aut silentio nostro falsam invidiosi criminis insimulationem confirmasse aliquatenus videamur. Semper, Auditores, et ubique audita sunt ista convicia non quibusdam Philosophis facta, qui falsam forte, fallacem et errore suo perniciosam doctrinam sparsisse invenirentur, sed in ipsam conjecta Philosophiam, tanquam si hæc causa ac procreatrix esset omnium calamitatum illarum, quibus genus humanum semper fere laborat et conflictatur. Hæc con-

λαβεῖν· ἀπόλλυσθαι γὰρ οὕτω καὶ διαφθείρεσθαι τὸ γεωμετρίας ἀγαθὸν αὖθις ἐπὶ τὰ αἰσθητὰ παλινδρομούσης, καὶ μὴ φερομένης ἄνω, μηδὲ ἀντιλαμβανομένης τῶν ἀϊδίων καὶ ἀσωμάτων εἰκόνων, πρὸς οἷσπερ ὢν ὁ θεός, ἀεὶ θεός ἐστιν. PLUTARCH. Sympos. VIII, 2, vol. III, p. 663, ed. Wyttenb. in-4.°

vicia iis maximè temporibus proferri et ad ravim usque declamari solent, ubi nova aliqua exstitit rerum conversio, quæ mentes multifaria læsione saucias et ægritudine simul occæcatas credulas nimium reddit et pronas ad quamque, quæ offeratur, miseriarum causam pro vera habendam ac detestandam. Non hujus loci, nec temporis, nec mearum partium est, Auditores, disquirere, quatenus Philosophia theoretica ansam præbere potuerit moliendis istis, quarum testes non etiam fuimus, conversionibus; sed ejus in excitandis illis turbis malisque partem non admodum magnam fuisse, jam inde forsan colligere licet, quod maximæ illæ civilium rerum mutationes apud eas evenere gentes, quæ singulari quodam et eximio Philosophiæ vel amore vel cultu præ ceteris excelluisse, aut nunc excellere, haud, si quid video, inveniuntur. Deinde vero in illo, quo nunc vidimus, motu temporum ac rerum perturbatione ab ea præcipue hominum classe effici illas videmus, quæ Philosophiæ ad abstrusiorem semper mentis vitæque humanæ contemplationem vergenti, haud admodum multum favere, sed plura manu agere consueta, longe alia in re, quam in subtiliori ingenii cultura fiduciam suam reponere credenda est. Sed utut hæc sese habeant, et etiamsi concedatur, quod negari nequit, Philosophiam, aut aliquam ejus partem, qua quis abutatur ad errores stabiliendos et imperitorum hominum mentibus infigendos, noxiam atque damnosam civitatibus esse: quid aliud inde consequeretur, Auditores, nisi hoc: Philosophiæ studium probum ingenuumque eo magis, eo ardentius esse amplectendum, ut recto ejus usu perversus tollatur, vitetur, præcludatur. Nam, ut alias arma armis repellimus, venenis veneno medemur, ignem quoque igne exstinguimus, ita in hoc etiam civitatum discrimine ad eandem rem, quæ falso pravoque usu mali causa fuisse reperiatur, recurrendum erit, ut a vera ejus indole ac natura remedia malorum efficacissima et sæpe unica petantur. Jam vero Philo-

sophiæ doctrina idem, quod reliquæ Musarum artes, beneficium insigne præstat hominibus, ut rationis cultura affectuum vim frangat atque cohibeat; ut ingenia emolliat mitigetque; ut animos ad lenitatem fingat modumque tenere et nimia omnia vitare doceat (1). Deinde mentes veluti in altiorem quendam cogitationis orbem evehens et in contemplatione occupans ea, qua simul possint vitæ vulgaris res ac necessitas et ampliore adspectu comprehendere, et rectiore judicio æstimare, Philosophia potius videtur cavere, ne mentes vel otio lascivientes, vel mediocri et fallaci lumine superbientes, vel turpi etiam lucri gloriæque cupidine incensæ, leviores sæpe ob causas, ad res novas turbasque ciendas temerario conatu proruant, et in errores exitiosos sese aliosque conjiciant. Cui Philosophiæ beneficio fortasse tribuendum est, quod in his quoque temporum procellis, contrario istorum declamationibus eventu, populos intentiori Philosophiæ studio addictos, quamvis rerum strenue fortiterque gerendarum haud sane oblitos atque desuetos, quietiores tamen in via sua procedere, et continentiores verecundioresque a turbis miscendis sibi temperare videmus. Nam in populis idem solet, quod in singulis viris, evenire, quorum ut quisque est sapientissimus, eo quietis simul pacisque retinendæ cernitur studiosissimus esse. Iidem quoque viri sapientes, si temerarias quasque molitiones non valeant dehortationibus suis reprimere, id tamen plerumque efficiunt prudentibus suis consiliis, ut mentes levitate aut furore quodam in devia abreptas mox ad rectum veritatis justitiæque sensum tramitemque revocent earumque audaciam gravitate et constantia sua compescant; quare civitas recte dicitur fortiora salutis suæ præsidia, firmioraque contra hostium quorumlibet impetus propug-

---

(1) *Οὐδὲν ἄλλο Μουσῶν εὐμενείας ἀπολαύουσιν ἄνθρωποι τοσοῦτον, ὅσον ἐξημερῶσαι τὴν φύσιν ὑπὸ λόγου καὶ παιδείας, τῷ λόγῳ δεξαμένην τὸ μέτριον καὶ τὸ ἄγαν ἀποβαλοῦσαν.* PLUTARCH. in Coriolano, I, p. 214. B.

nacula non habere, quam sapientes sapientium virorum animos (1). Quod vero periculum inesse putant subtilioribus philosophorum de civitate etiam optime constituenda meditationibus, id, ni forte lateat in ipsa reipublicæ alicujus ordinatione arbitraria ac vitiosa, ut igitur cum ingenua cura et lenta quadam festinatione sit summovendum: id periculum omnino commune est Philosophiæ cum re quaque maxime salutari. Num quis etiam solem cupiat in rerum natura exstinctum, quia nimio subinde, quia rabido et intolerabili æstu suo agros, segetes, corpora hominum animaliumque exurit? Num quis etiam dulcissimum mortalibus bonum, amorem velit ex vita humana sublatum, quia idem quoque abundans sæpe ægritudinum et ærumnarum fons nobis esse sentitur atque plangitur? Quid vero tandem cupiunt sibi philosophi, quod tam perniciosum civitatum saluti possit videri? Num pernicies est, profiteri, principia regulasque reipublicæ constituendæ non sumi debere a sola experientia, cæca illa, lenta, dubia, fluctuante et in cujusvis ambitionis libidinem facile detorquenda; sed repetenda ea maxime esse ab ideis certis, stabilibus, firmis nec nisi cum ipso genere humano exstinguendis? Num pernicies est, ostendere, reipublicæ cujusvis ordinationem debere secundum jus fasque, cujus sensum natura cuique ingeneravit, institui, eo pacto, ut summa sub legibus æquis, imperio miti, administratione moderata non modo consistere queat singulorum omniumque agendi libertas, verum etiam potestas unicuique asseratur idonea, ut, quod facultatum viriumque nascens a natura acceperit, id libere et sine alterius ullius noxa possit excolere? Quod perfectum reipublicæ exemplar etiamsi sisti nunquam poterit in rerum natura, utiliter tamen profecto

---

(1) Μακάριοί γε δῆμοι, ὁκόσοι ἴσασι τοὺς ἀγαθοὺς ἄνδρας ἐρύματα ἑαυτῶν, καὶ οὐ τοὺς πύργους οὐδὲ τὰ τείχεα, ἀλλὰ σοφῶν ἀνδρῶν σοφὰς γνώμας. HIPPOCRATES in Epist. ad Abderitas, S. VIII, p. 6, ed. Wechet.

proponitur; quantum enim humana patitur conditio, appropinquatio ad illud fieri tam in ferendis singulis legibus, quam in tota administranda republica potest debetque, nec unquam, nisi hoc protypo duce, ad meliorem statum nos perventuros sperandum est.

Hoc vero pium philosophorum desiderium, ne somnium cum istis dicamus, tantum abest, ut exitium vel populis vel regnantibus ferat, ut tota potius generis humani historia doceat atque comprobet veritatem dicti Platonici, quod non in ore tantum habere, sed vita exsequi studuerunt Antonini illi, et qui similes eorum exstitere generis humani deliciæ: prosperrima videlicet regna, felicissimum reipublicæ statum et pacem humanitati fructuosissimam ibi cerni, ubi, juncta et unita prorsus Philosophia ac prudentia civili, aut philosophi imperent, aut imperantes philosophentur (1).

Principibus vero, qui mali quid a Philosophia sibi metuere possint, hisce illa verbis, quæ apud Tacitum leguntur, proloquitur, opem simul suam pollicens, ad præceptum, quod continent, facilius exsequendum: » Ego tibi ostendam tutissimam, munitissimamque arcem, sine muris, » sine ullo prorsus operoso apparatu. Si tu vis tuto vivere, bene vive; » nil virtute securius. »

Sed vereor, Auditores, (si vereri se dicere quis possit rem, quam felicissimam sibi evenire sentit;) vereor tamen, Auditores, ne in tota hac oratione cum larvis spectrisque potius, quam cum veris Philosophiæ adversariis pugnavisse videar. Inter Vos quidem tales reperiri nullos, et firmo et lætissimo animo credo atque confido. Omnino autem si ea, quibus munus meum ingredior, auspicia contemplor, talia ea esse video

(1) Ἐὰν μὴ ἢ οἱ φιλόσοφοι βασιλεύσωσιν ἐν ταῖς πόλεσιν, ἢ οἱ βασιλεῖς τε νῦν λεγόμενοι καὶ δυνάσται φιλοσοφήσωσι γνησίως τε καὶ ἱκανῶς, καὶ τουτὸ εἰς ταὐτὸν ξυμπέσῃ δύναμίς τε πολιτικὴ καὶ φιλοσοφία, — οὐκ ἔστι κακῶν παῦλα, ὦ φίλε Γλαύκων, ταῖς πόλεσιν· δοκῶ δὲ, οὐδὲ τῷ ἀνθρωπίνῳ γένει. PLATO de Republ. V, ed. Bip. III, 52.

gaudeoque, ut feliciora habere, immo optare vix possim. A Rege huc evocatus sum optimo, qui, ut Ipse in sapientiæ cujusvis cultu exemplar civibus suis prælucet, ita omni oblata occasione, etiam mea nunc ad hoc munus nominatione ostendit, Sibi curæ cordique esse, ut studia philosophica in his terris haud minus, quam reliquæ artes floreant vigeantque; ut, quod eorum officium est, ad sapientiam, ad altiores humanitatis sensus animos præsertim juveniles evehant, ac vegetiorem semper vitam in omnes eruditionis partes diffundant. Eodem in disciplinam nostram favore animatos esse videmus summos et laude nostra majores viros, cùm Eum, qui studiorum moderamine supremo sapientissime fungitur, tum Illos, quos hujus Academiæ curam atque tutelam paterno animo gerere lætamur. Hi nolentes, provinciam morte decessoris mei vacantem diutius alii ditioni adjectam secundaria tantum, quamvis præstanti, cura administrari, restituerunt Philosophiæ professionem pristinæ suæ dignitati, eatenus saltem, ut proprio ac peculiari munere ab eo exerceretur, qui omnem suam et indivisam operam navare his partibus atque impendere possit.

Et alia quam multa mihi arrident munus hoc obeunti omina fausta! sperare mihi licet, immo confidere, Collegæ honoratissimi, me consiliis Vestris sapientibus adjutum; me benevolentia et amicitia Vestra, quam ardentissime cupio et cui totius jamjam anni spatio commendatus aliquantum esse mihi videor, suffultum iri. Hac autem fretus et excitatus, si æquo cum Vobis non potero, æmulo saltem gressu, et haud minori cum ardore ad communes, qui nobis propositi sunt, fines, litterarum florem civiumque felicitatem contendam.

Sed maxima mea spes ac fiducia in Vobis collocata est, Juvenes, Commilitones. In Vobis nititur, a Vestra potissimum docilitate et alacri contentione pendebit et muneris mei utilitas et laborum nostrorum fructus.

Si tam felici esse mihi contingat, ut animos Vestros ad disciplinæ hujus amorem aliquem allicere et excitare; ut stimulos, ut igniculos mentibus Vestris subdere; ut veræ ac fructuosæ scientiæ ardore eos incendere et inflammare possim: haud majori, Juvenes, haud jucundiori tunc poterit cura mea intentissima præmio potiri, nec fortiore simul calcare incitari studium meum, utilitatibus Vestris inserviendi. Insignem jam nunc percipio voluptatem ex eo, quod de illa sorte optabili non mihi loquendum sit tanquam de re futura, sed de incepta jamjam et lætis sub auspiciis feliciter procedente. Sequimini mecum ut socii comitesque benevoli eam, quam una ingressi sumus, et quam alacriter ipse Vobis præibo, viam. Ad Veritatis cognitionem illa, secundante Numine, nos conducet, per disciplinam eam, quæ pro communi ac frugifero omnium doctrinarum solo, pro magna et alma scientiarum matre ac nutrice habenda est. » Nam artes et scientiæ omnes, ab hac stirpe revulsæ, poliuntur for- » tasse et in usum effinguntur, sed nil admodum crescunt » (1).

Quodsi vero, cujus cognitio omnium studiorum finis atque ultima meta est, quodsi ipsa rerum mater, Natura, quo magis sollicite eam exquirimus, eo magis sese abscondere, scrutationem nostram effugere, immo etiam ridere ac ludificari nostram contentionem videatur: non ideo languescat studium nostrum; non refrigescat ille investigandi ardor; in quo si perseveramus et constanti firmoque cum animo progredimur, ad conspectum almæ matris et contuitum tandem, aliqua saltem ex parte, nolite dubitare, perveniemus, et quo acrius contenderimus, eo jucundiore fructu, eo majore felicitatis sensu beabimur.

Sic puerulum sæpe videmus, ut matris amplexum petat, in sellulam escendere et avido studio altius eniti. Subridet illa infantilibus conatibus; gaudet virium, quæ primum tentantur, et amoris, qui eas exci-

(1) Baco de Verulam. Nov. Org. aph. 29.

tat, adspectu; sinit se operose peti. Ast ubi infans ad colla ipsius pervenit, tunc blandis eum ulnis lætabunda excipit, complectitur, demulcet, exosculatur. Sic, ut alio, si digniore vix possim, grandiore tamen nonnihil exemplo utens finiam, sic viatori in excelsum montem adscendenti multum est laboris ac molestiæ exhauriendum; sunt loca aspera, confragosa, ardua superanda, ita ut anhelo et contentione defatigato subsistendum interdum sit ad vires recolligendas. Nihilosecius,

Per aspero duro
Nititur ad laudem virtus interrita clivo.

Ubi vero in summum enixus jugum terras circumjacentes despectat, alias lætissimo sole collustratas, alias nebularum involucris tectas; ubi nunc contemplatur splendida hominum opera, urbium regnorumque florentissimas opes, nunc vero vitæ humanæ videt tumultus, certamina, labores Sisyphios, ridenda quasi formicarum granaria, pueri sæpe petulantia conculcata; mox trepidationes novum iterum opus inchoantium, quod paullo post iterum proteretur: tunc gaudens, supra res humanas se elevatum esse, puriore in aëre, sereniore sub cœlo, pectus suum sentit placida quadam voluptate impleri ac dilatari; sentit in omnibus rerum commutationibus Æternum quid inesse, et si fieri etiam possit, ut, quæ circumjecta ipsi est, rerum natura intereat, animum suum esse mansurum et recepturum sese ad illam divinitatem, ex qua haustus atque libatus est, et ad quam in illo loco quasi quibusdam passibus propius jamjam accessisse sibi videtur.

JOANNIS MATHIÆ SCHRANT

ORATIO

DE

PATRII SERMONIS STUDIO JURISCONSULTIS MAXIME COMMENDANDO,

PUBLICE HABITA

GANDÆ

DIE IV. OCTOB. A. M. DCCC. XXI.

CUM

MAGISTRATU ACADEMICO

ABIRET.

ACADEMIÆ GANDAVENSIS CURATORES, VIRI AMPLISSIMI!

QUI CURATORUM COLLEGIO AB ACTIS ES, VIR GRAVISSIME!

QUARUMVIS DOCTRINARUM PROFESSORES CLARISSIMI, COLLEGÆ CONJUNCTISSIMI!

ARTIUM AC DISCIPLINARUM DOCTORES EXPERTISSIMI, CONSULTISSIMI!

ACADEMICÆ JUVENTUTIS LECTISSIMA CORONA, PATRIÆ SPES, AMOR NOSTER ET GAUDIUM!

QUOTQUOT PRÆTEREA ADESTIS, CIVES, HOSPITES, CUJUSCUNQUE LOCI, ORDINIS AC DIGNITATIS, AUDITORES SPECTATISSIMI, HUMANISSIMI!

VErissimum sane est illud omnibus Literarum studiosis notum *Propertii:*

Navita de ventis, de tauris narrat arator,
Enumerat miles vulnera, pastor oves. (1).

Ita enim a natura facti sumus, ut de illis rebus lubentes loquamur,

quibus non modo ipsi delectemur, atque mentis nostræ dulcissimos affectus exprimamus, sed quorum amorem etiam in aliorum animis excitare ac propagare cupiamus. Et quum hoc ita sit, A. H., plane non video, cur ego quoque, cui hodie verborum ad Vos faciendorum opportunitas legitime oblata est, hanc humanæ naturæ proclivitatem non sequar. Non video, cur ego quoque tale dicendi argumentum mihi non sumam, quod mihi carum et gratum, et cum muneris mei rationibus arctissime conjunctum, et utilitate sua sese quam maxime commendet, h. e. quod ad patrii sermonis studium spectet.

Patrium sermonem in hisce regionibus ab haud paucis, barbatis similiter atque imberbibus, adhuc parvi æstimari, et tamquam rem nullius fere momenti negligi, quis est, qui inficias ire ausit? Accedit et alia, ut ita loquar, fundi calamitas. Reperiuntur nimirum nonnulli, qui non modo ignorantiâ occæcati patrium sermonem contemnant et aspernentur, verum etiam malevolentiâ depravati illum juvenibus odiosum et invisum reddere, manibus, ut ajunt, pedibusque conentur. Quid mirum igitur, si optimæ alioquin spei juvenes ita in artium doctrinarumque disciplinâ versari videmus, ut patrium sermonem vix flocci faciant, inque re, ut ipsis videtur scilicet, tam levi tamque inutili non magnopere sibi elaborandum esse temere putent?

O utinam isti boni quidem, at creduli et phaleratis male suadentium dictis corrupti, præjudicatisque opinionibus imbuti juvenes ad saniorem mentem redeant, et de studiorum suorum cursu veriorem sententiam amplectantur! Nullum est dubium, quin, modo id facere velint, majoris pretii habituri sint rem, ex qua tam varia commoda, partim publica, partim privata redundare solent.

Si enim verum est, de quo vix sanus quisquam dubitet, esse inter populi indolem atque linguam adeo arctum necessitudinis vinculum, ut,

si hæc vituperio exponatur, illa quoque una cum libertatis et patriæ amore periculo objiciatur; quid, quæso, carius debet esse populo, quid sanctius, quid culturâ magis dignum, quam patrii sermonis et pretium et studium? Neque facile invenias gentem, hoc saltem nomine haud indignam, quæ linguam suam contemnat. Quod si alicubi forte exsistat, omnino statuendum est, istam gentem ad alterius servitutem tolerandam propediem maturam fore.

Verum enim vero, A. H. etsi generatim quidem uniuscujusque populi est patriam linguam tamquam rem pretiosissimam curare, fovere et colere, neque facile quemquam reperias, in quocunque tandem imperio vivat, aut cujuscunque tandem conditionis sit, qui patrii sermonis auxilio prorsus carere possit; tamen quibusdam civibus illius sermonis studium præ reliquis sigillatim et maximopere commendandum est. Horum in censum Jurisconsultos inprimis refero, neque omnino video, quomodo vel unus ex his eo devenire queat, ut serio credat, cum reliquis doctrinarum studiis, scitu necessariis, patriæ linguæ culturam conjungere sibi non opus esse. Et quum vel sic tamen ista opinionis perversitas, quod usu edoctus scio, in quorundam mentibus adhuc hæreat; mihi proposui hac solenni die Academicâ ad Vos verba facere *De patrii sermonis studio Jurisconsultis maxime commendando*. Spero itaque fore, A. H., ut hoc meum propositum æqui bonique consulatis, meque dicentem Vestrâ humanitate et indulgentiâ sublevetis.

Ut in propositæ materiæ tractatione recte atque ordine procedam, ante omnia accurate significandum mihi videtur, quid patrii sermonis nomine intelligam. Hunc igitur sermonem appello eum, quo gens aliqua aut omnis, aut certe pro majori parte, uti solet. Neque quidquam refert, sintne præterea aliæ linguæ in usu, modo apud illam gentem una

adsit, quæ præ reliquis dominetur. Rem exemplo expediam. Apud Romanos v. c., quamvis nemo fere liberaliter educatus Græcam linguam ignoraret, et ipsa Græcia adeo pars Romani Imperii erat, tamen patrius sermo unice et erat, et habebatur, Latinus. Hoc sermone in omnibus negotiis publicis cum magistratus, tum privati, peregrini pariter atque hospites, uti debebant, Operæ pretium est hac de re audire *Valerium Maximum*, ubi ait: » Magistratus prisci quantopere suam populique » Romani majestatem retinentes se gesserint, hinc cognosci potest, quod » inter cætera obtinendæ gravitatis indicia, illud quoque magnâ cum » perseverantiâ custodiebant, ne Græcis unquam nisi Latine responsa » darent. Quin etiam ipsâ linguæ volubilitate, quâ plurimum valent, » excussâ, per interpretem loqui cogebant; non in urbe tantum nostrâ, » sed etiam in Græciâ et Asiâ: quo scilicet Latinæ vocis honos per « omnes gentes venerabilior diffunderetur." (2) — Atque sic etiam apud nos, quamvis in nonnullis regni partibus aliæ linguæ sint in usu, una tamen pro longe majori civium parte vernacula sive patria nominanda est, nempe *Belgica*, ab antiquis *Teutonica*, etiam *Flandrica* dicta, in varias dialectos divisa, quibus tamen non nisi una eademque lingua continetur. Ita ut verum sit illud *Guicciardini* dictum: » Sermo Belgarum vernaculus, exceptis aliquot partibus, ubi gallicissant germanis- » santve, exteris fere dicitur *Flandricus*, Latinis *Teutonicus*" (3).

Hisce vero veluti in antecessum dictis, sequitur, ut ostendam, patrii sermonis intelligentiâ Jurisconsultum omnino carere non posse. Neque difficile erit id luce clarius demonstrare, modo primum videamus, quis jure et merito Jurisconsultus nominandus sit, et quænam primaria ipsius officia haberi censerique debeant. Quod ut minori cum erroris periculo a me fiat, testem adhibebo, ni fallor, locupletem, *M. Tullium Ciceronem*, ejusque verbis hac in re utar. » Veri nominis Jurisconsultus,

» inquit, is dicitur, qui legum et consuetudinum, quibus privati in ci-
» vitate utuntur, et ad respondendum, et ad scribendum, et ad caven-
» dum peritus sit." (4).

Jam autem in omni bene ordinatâ et constitutâ republicâ leges sermone patrio conscribi solent. Hic solus *textus*, uti vulgo dicitur, *authenticus* est, huic soli fides habenda, hic solus in rerum publicarum negotiis, in foro et subselliis consulendus. Quis ergo tam obtusæ mentis est, ut non videat, et penitus sentiat, Jurisconsultum, si leges velit intelligere, (quod omnino velle debet), linguæ inprimis, quâ scriptæ sint, facultatem sibi debere comparare? Et levem hujus linguæ cognitionem profecto non sufficere, quivis fatebitur, qui modo exacte perpendat, verum ac germanum textûs sensum ab uno vocabulo sæpe pendere, et omnem nodum haud raro justâ et accuratâ unius voculæ interpretatione solvi.

At singulis verbis suum et proprium sensum nemo tribuere potest, nisi qui grammaticâ linguæ cognitione imbutus sit, ipsorum originem teneat, analogiam perspectam habeat, primariam significationem sciat, et compositionis genera ad varietatem notionum mentis, enuntiationum, nec non ad argumentandi modum dialecticum accommodare possit. Porro quum variæ leges adhuc vigentes, aut ad alias recte intelligendas in consilium vocandæ, oratione antiquâ et jam obsoletâ conscriptæ sint; Jureconsultum etiam scire oportet præcipuas certe notiones, quæ olim verbis subjectæ fuere. Quæ tamen omnia quomodo quis accuratâ linguæ cognitione destitutus scire queat, non est quod videam. Quocirca prudentissimi quique omnis ætatis viri merito statuerunt, omnem justam atque legitimam interpretationem legum atque juris a verborum diligente explicatione repetendam esse, siquidem is, qui verba non intelligat, res quoque, quæ verbis significatæ sint, cognitas ac perspectas ha-

bere nequeat. Et quod ad Romanos pertinet, satis superque constat, illorum præstantissimos jurisconsultos grammaticam legum interpretationem ejusque interiorem scientiam pro fundamento totius jurisprudentiæ habuisse, eamque jurisconsulto tam scitu necessariam judicasse, ut in ea plurimum operæ et studii collocaverint. Animadvertite modo ad *Titulum* libri 50mi Digestorum, qui inscribitur *De verborum significatione*, et omnis dubitatio plane evanescet (5). Quod autem tam utile et necessarium visum est veteribus illis jurisconsultis, quorum prudentia apud omnes intelligentes et idoneos harum rerum æstimatores adhuc ubivis terrarum in honore et admiratione est, eo sese absque ullo damno carere posse hodieque Jurisconsulti arbitrabuntur?

Est præterea alia etiam ratio, quæ Jurisconsulto patrii sermonis studium commendat, depromta illa ex ipso Historiæ Patriæ studio. Nonne in jurisprudentia bene tractandâ et administrandâ ad sæculorum priorum experientiam confugiendum esse omnes juris et rerum civilium periti uno ore fatentur? Historia, quam *Cicero* scite ac vere vocat temporum testem, veritatis lucem, memoriæ vitam, vitæ magistram, vetustatis nuntiam: (6) illa, inquam, Historia jurisprudentiæ inprimis facem præfert, utpote legum principia et originem indicans, et mutationum atque vicissitudinum earum causas demonstrans. Quî enim poteris legis cujusdam veteris rationes recte perspicere, nisi scias, quis illius legis latæ tempore status reipublicæ fuerit, et quæ illius ferendæ causa exstiterit? Nam, ut recte animadvertit Cl. *Holtius*, » e conditione reipublicæ pendet legum ferendarum ratio, ad eam sæpe ipsæ » leges aut unice pertinent, aut duntaxat respiciunt; legibus fortuna » publica, bella, seditiones, patrum insolentia, plebis licentia, ærarii » inopia, severitas aut corruptela morum, alia quævis causa, plerumque » ansam dedit" (7). Jam autem hæc singula et universa nec sola men-

tis, licet acutissimæ et sagacissimæ, vi et efficaciâ percipi, nec quamvis acerrimâ judicandi facultate penitus demonstrari possunt. Excutienda sunt veterum rerum gestarum monumenta, in auxilium vocanda est historia patriæ, et legendi sunt doctissimorum his de rebus libri, si ad illarum plenam et accuratam cognitionem et intelligentiam pervenire cupimus. At vero, qui accuratâ linguæ vernaculæ scientia caret, is haud facile eo perveniet, ut patriæ fata, mores atque in rebus publicis exortas deinceps vicissitudines teneat, siquidem optimos cujusvis gentis historicos patrio sermone usos esse, eumdemque sermonem, saltem apud nos, variis monumentis literarum, quæ ad patriæ historiam pertinent, iisque valde pretiosis abundare, unicuique Vestrûm satis notum esse opinor.

Deinde, ut magis etiam appareat, quam necessaria sit Jurisconsulto patrii sermonis justa suisque numeris absoluta scientia, animadvertamus nunc jam ad illud plane divinum munus, quod in causarum actionibus positum est. Hoc, si religiose administretur, adeo præclarum et laudabile est, ut cum præcipuis quibusque muneribus merito comparari queat. Quid enim magis eximium, quid honorificentius, quid majori laude dignum, quam aliorum commodis inservire, aliorum bona, fortunam et famam tueri, et innocentium vitam defendere, illamque legum veluti clypeo contra malevolorum insidias et impetus munire? Hac ratione et via eloquentissimi et probatissimi quique Jurisconsulti omni tempore, apud cultissimos quosque populos aditum sibi ad honores, ad dignitatem, ad nominis immortalitatem aperuerunt, et suavissimos uberrimosque laborum suorum fructus perceperunt.

Verum, A. H., ne quis forte opinetur, se, neglecto patrii sermonis studio, Jurisconsulti gravissimo munere nihilo secius recte fungi posse; illud quoque tenendum, varii generis documenta, subinde coram judice

proferenda, non nisi patrio sermone conscripta esse, atque illius ignaro aut omnino nullum, aut exiguum modo usum ad causæ suæ defensionem præbere, quæ maximi momenti esse ipsi potuissent, si iis recte uti scivisset.

Videndum porro hoc loco, utrum causarum patrono liceat alio sermone, quam quidem vernaculo, in causis agendis uti, an vero hic solus in judiciis dominari debeat? Habeo quod respondeam. Probe nimirum scio, haud paucos esse, qui jactitent, parum referre, utrum causarum patronus v. c. Gallice, an contra ea vernacule loquatur, modo rem suam bene agat. Neque me fugit, peregrinam illam linguam, (ut hanc quæstionem propius ad nos transferam) in nonnullis patriæ nostræ regionibus, quemadmodum in vitâ quotidianâ, sic quoque in judiciis et omni jurisdictione adhuc in usu esse. Sed hac in re valet inprimis tritum illud: *Duo cum faciunt idem, non est idem.* Licet enim illa immunitas adhuc necessaria visa est, licet illarum regionum jurisconsultis et judicibus Gallici sermonis usus adhuc conceditur; tamen minime inde sequitur, illum sermonem idcirco per totum Belgium meridionale etiam in causis cum publicis tum privatis dominari debere. Potestne enim aliquid excogitari, quod magis durum et iniquum sit, quam in causis agendis et dijudicandis adhibere linguam peregrinam, nec cognitam illi, cujus tamen maxime intersit scire et intelligere, quid de se dicatur, quum v. c. aut fortuna alicujus, aut bona fama, aut vita adeo in discrimen adducatur? Potestne aliquid magis absurdum reperiri, quam aut accusatorem, aut reum, aut ambos adeo cogere, ut coram judice in patriâ ipsi suâ ad interpretem confugiant, ejusque interventu utantur? Apage istud malesanum peregrinæ linguæ studium, quod non nisi ad pristinæ nostræ servitutis tristem recordationem in animis nostris resuscitandam valeat. Neque quidquam profecto magis optandum, quam ut augustis-

simi Regis sapientissimum decretum, quo majorum nostrorum lingua, jam justo diutius oppressa, et libidinose contemta, in pristinam dignitatem suam restituitur, et suum cuique jus vindicatur, brevissimo tempore ad effectum adducatur. (8) Procul, procul a nobis absit, quidquid a nativo et proprio sensu nostro alienum et remotum est, non nisi effrenatæ tyrannidis manifestissimam notam fert, et in contumeliam omnium bonorum adhuc caput suum attollere audet!

Quum igitur, uti vidimus, A. H., causarum patronum patrio sermone uti ante omnia deceat, certo sane certius est, ipsum omnem curam et diligentiam adhibere debere, ut linguâ illâ bene loquatur.

At audire aliquem mihi videor, dicentem, nostros causarum patronos non decet esse oratores: longe aliam personam gerunt, atque Veteres gesserunt, qui non raro magis verborum volubilitatem et ornatum, quam rei gravitatem et momentum, magis eloquentiæ lenocinium, quam causæ patrocinium curabant. Sit ita. Non enim negare volo, hodiernæ judicialis eloquentiæ longe aliam esse rationem, atque illa Veterum fuerit, magisque ad res et argumentorum vim, quam ad verborum curam respiciendum. Sed quia parum decet in foro nihil aliud quærere, nisi ut auditorum aures quoquo modo mulceantur, et nitido verborum genere capiantur, an propterea, quicquid in buccam veniat, promiscue nec ullo cum delectu proferendum est? Nonne simplex et nuda alicujus facti enarratio, nonne simplex ac sincera argumentorum propositio jam per se purâ ac perspicuâ oratione indiget? Nonne sermonis obscuritate et barbarie auditorum animi turbantur et confunduntur, quum contra ea orationis perspicuitas et suavitas ipsos dociles et attentos reddant. » Quamvis » enim", ait Cl. *Zimmermannus*, » stilo ipsi, quatenus complexu ver- » borum et phrasium absolvitur, proprie loquendo nulla insit efficacia, » ad argumentum vel probandum vel rejiciendum; haud parum tamen

» confert ad conciliandam oratori gratiam: quinimo ipsa argumenta » majori voluptate audiuntur et admittuntur ab iis, qui idiomatis, quo » utitur orator, elegantiam callent." (9).

Causarum igitur patroni primarium officium in eo cernitur, ut primum firma ac valida argumenta afferat, et deinde, ut ea concinno ordine et conveniente materiæ tractandæ stilo disponat. Debet perspicue loqui, ut recte intelligatur, suaviter loqui, ut cum voluptate audiatur, graviter denique loqui, ut rei, quam tractat, amplitudo recte sentiatur (10). Quicumque vero perspicue, suaviter graviterque loqui cupit, nonne illum oportet linguæ, quâ loquitur, usum accurate tenere, et ejus virtutes, proprietates divitiasque recte cognoscere? Nonne omnino ratio habenda singulorum vocabulorum, eorumque compositionis et structuræ, quo plane, ornate, et ad id, quodcunque agitur, apte congruenterque a se dici possit? (11).

Sunt et alia munera, quæ ad rerum civilium administrationem spectant, quibus obeundis Jurisconsultus non raro præ ceteris civibus aptus dignusque censeatur. In hisce negotiis versantem, quis eum patrii sermonis auxilio carere posse putabit, cum secum reputet, in illo sermone res publicas esse tractandas. Profecto non aliter judicavit augustissimus noster Rex, qui, patrii sermonis constantem usum enixe summoque studio commendans, eos ad res publicas procurandas minus idoneos declarat, qui ejusdem sermonis scientiâ sint privati.

Restat denique alia ratio, quæ Jurisconsulto patrii sermonis studium gratissimum reddere debet. Scilicet, cum ipsi jurisperiti non diffiteantur, (12) scientiam, cui sese dederunt, quadam asperitate non carere, quæ, si diu ei indulgeatur, mentem debilitet, imo obtundat; ideo necesse est, ut sibi aliquid quærant, quod suo lepore atque amœnitate severioris istius studii asperitatem quasi obliniat ac temperet. Ubinam

vero tale quid melius invenient, quam in Literis, quas vulgo elegantiores vel humaniores vocamus? Hæ enim, cum juventuti ornamentum, viro emolumentum, seni solatium, omnique vitæ alimentum præbeant, (13) mentem vere relaxant, eamque ita reficiunt, ut alacriori postea nisu in severiora studia incumbere queat.

Hisce vero et patrias Literas annumerandas esse, quis dubitet? Saltem, si de nostris sermo sit, nemo, qui earum studium satis diu secutus est, in omnes earum recessus penetravit, negare poterit, illas ita esse comparatas, ut animum incredibili quadam voluptate delectent ac perfundant. Pollet enim nostra lingua dotibus, quæ illi primarium locum inter pulcherrimas linguas designant; nitet non tantum antiquissima origine, verum et verborum proprietate, gravitate et incomparabili ubertate; (14) abundat clarissimis diversi generis scriptoribus, qui utilissimam nec non amœnam, jucundamque lectionem præbent, veluti poëtis, optimis aliarum gentium æquiparandis, magni nominis oratoribus, et locupletissimis numerisque omnibus absolutis historicis.

Hisce vero auditis ac perponderatis, nemo Vestrûm A. H., dubius hærebit, an Jurisconsultum e patrii sermonis studio summam jucunditatem pariter atque utilitatem haurire, et utramque in suum sibi usum ac commodum convertere queat.

Neque facile profecto invenies Jurisconsultum, saltem alicujus nominis ac famæ, qui ab illo studio abhorruerit. Quotquot aliquando civilis prudentiæ laude et gloriâ inclaruerunt, eos et patriis literis strenue operam dedisse constat. Testes *Crassus*, *Scævola*, *Sulpicius*, *Hortensius*, *Cicero*, *Labeo*, *Capito*, *Quinctilianus*, *Ulpianus*, *Papinianus:* testes *Cochinus*, *Daguessæus*, *Montesquievius*, *Blackstonius*, *Beccaria*, *Filangierius*, aliaque Themidi cara nomina, in toto terrarum orbe nota. Hi acutissimi ingenii viri patrium sermonem magni fecerunt, exinde,

ad leges illustrandas, lucem mutuati sunt, eoque, maximo omnium applausu, in suis scriptis usi sunt.

Sed quid opus est ab exteris nostra exempla petere, cum ipsa patria tam varia et illustria exempla suppeditet? Liceat mihi primo loco citare *Hugonem Grotium,* patriæ nostræ immortale decus, virum incomparabilem, quo nihil natura melius, nihil perfectius produxit, virum,

Qualem nulla refert antiquis pagina libris,
Nec Latiæ cecinere tubæ, nec Græca vetustas.

Illud præclarum ingenium, quod tot variarum rerum atque causarum notiones continuit, et juris scientiam ex limpidissimo philosophiæ fonte hausit, a quo omnis artium varietas procedit, (15) illud præclarum ingenium patrium quoque sermonem non dedignatum est, verum ardenter eum amavit, miris eum laudibus prædicavit, ejusque studio sese magno cum fructu devovit. Quanti enim illum sermonem fecerit, hoc ostendit in libro, cui titulus: *Parallelon Rerumpublicarum,* ubi de patriâ linguâ testatur: »Naturam, aut, quod » verius est, majorum » prudentiam, nobis dedisse linguam, et ubertate et utilitate incompara- » bilem." (16) Et de virtute copulativâ, quâ nostra lingua æque ac Græca adeo conspicua est, agens, exclamat: »Divinam profecto linguam, » in qua pueris licet, quod *Horatius* sibi, *Virgilio, Varioque* invi- » deri conquestus est. Non magis verborum apud nos, quam cogitatio- » num finis est." (17) Fortasse alicui nimium tribuisse patrio sermoni videbitur *Grotius;* sed erat e numero illorum, qui, ut rursus ejus verbis utar, »excusandi, imo etiam laudandi sunt, quod amantes patriæ, » procul abfuerunt ab attonitâ quorumdam persuasione, quibus nihil » placet, nisi quod peregrinum est" (18).

Quanto vero successu patrio sermone usus sit, hoc videre licet ex ejus Poëmatibus Belgicis, (19) præsertim ex aureo opusculo *De veritate*

Religionis Christianæ, (20) patriâ linguâ et sermone ligato in carcere *Loevesteinio* composito, et in omnes fere linguas translato. Maxime etiam commendanda ejus *Introductio in Jurisprudentiam Hollandicam,* (21) Belgice atque stilo puro conscripta; quâ simul probavit, quod et doctissimus Brugensis *Simon Stevinus* in suis Physico-Mathematicis scriptis fecerat, nullam esse scientiam, quæ patrio sermone non possit ita tractari, ut hic peregrina verborum farragine non indigeat, sed ut quæcunque res, si velis, nomen suum proprium inveniat.

Non difficile foret, et alios citare Jurisconsultos, qui sese apud nos patrii sermonis cultores exhibuere. Possim citare nostrum celeberrimum *Catsium,* in quem licet accommodare illud *Ovidii:*

Quidquid tentabat scribere, versus erat.

Possim ex nostro ipso ævo plurimos alios adferre, *Kluitium, Crassum, Hallium, Kemperum, Tydemannum,* jurisconsultos optimæ notæ, exquisitâ doctrinâ conspicuos viros, patrii sermonis propugnatores intrepidos, indefessosque cultores.

Sed hæcce sufficiant. Allatis enim tot et tam variis argumentis, non video, quo jure futurus Jurisconsultus patrii sermonis studium negligere, aut inter res leves ac nugatorias numerare possit.

Ad vos igitur me converto, ornatissimi juvenes, Themidis initiati sacris, et quibus *e meliore luto finxit præcordia Titan,* vos enixe rogo, ut, vobismet ipsis faventes, illi studio operam impendere non dedignemini. Cavete vobis ab istis hominibus, qui, dum nihil admirantur nisi aliena, propria negligunt, imo contemnunt. Non sic majores vestri ac mei. Erat illis patria, et omne, quod ad patriam spectabat, colebant, fovebant, extollebant, curabant. Illorum vos vestigia prementes, et ad patriæ amorem exardescite, et in patrias literas alacri animo incumbite. Nemini Vestrûm irritus erit ille labor (si modo labor, ac non potius

voluptas vocanda sit); vobis uberrimos fructus afferet, vosque patriæ Regique optimo commendabit.

Et hic Orationi finem imponere possem, nisi ex lege Regia mihi facienda esset mentio eorum, quæ, mei Magistratûs anno, Academiæ nostræ cum prospera tum adversa obtigerunt.

Inter prospera omnino memorandus Augustissimi Regis adventus, qui, comite celsissimo filio *Frederico*, hanc urbem visitans, singulari humanitate et affabilitate et Academiæ Professores excepit, et de rebus Academicis diligenter sciscitatus est. Servet Deus Opt. Max. per plurimos porro annos illum Mæcenatem nostrum dilectissimum in Academiæ patriæque salutem, salvum et incolumen, omnique bonorum genere beatum ipsum reddat!

Regiæ munificentiæ fontes etiam hoc anno in Academiam scatuere. Insignis nummorum copia, ad res necessarias comparandas, nobis suppeditata est.

Bibliothecam, jam exquisitorum librorum numero conspicuam, insigniter auctam, librosque in meliorem ordinem collocatos videmus. Desideratur librorum index, quem brevi tamen absolutum iri speramus, si quidem jam illius insignis pars confecta est.

Hortus Botanicus, maximum urbis nostræ ornamentum, ditari deinceps atque ornari non desiit.

Museum Zoölogicum et Mineralogicum, in novum Academiæ ædificium jam translatum, nova incrementa cepit.

Neque etiam omittendum, ipsam Academiæ structuram, artis eximium monumentum, quo nihil magnificentius, nihil superbius, in tantum absolutum esse, ut scholæ jam ibi haberi queant.

Ad vos, amplissimi Academiæ Curatores! oculos convertens, salvos

et incolumes vos esse lætor, vobisque gratulor de insigni honore, quo Augustissimus Rex virum eximium *Ignatium van Toers*, eum in consiliariorum numerum assumendo, condecorare dignatus est. Quodsi nos omnes discessum tanti viri dolemus, illud nobis solatio sit, ipsum animo semper nostrum futurum, atque etiam absentem Academiæ nostræ bene consulturum.

Lætor, Professorum ordinem auctum esse duobus viris doctissimis *Rasmanno* et *Coetsemio*, quorum prior munus suum solemniter jam auspicatus est, posterior brevi auspicabitur. Lætor, omnes cives Academicos pacem atque concordiam coluisse, et sic junctis viribus ad Academiæ progressum tetendisse, memores illius aurei dicti: *Concordiâ res parvæ crescunt, discordiâ maximæ dilabuntur* (22).

Et quod ad numerum nostræ Academiæ alumnorum attinet, ille non diminutus, imo auctus est. Laudanda plerorumque in studiis diligentia, laudanda morum honestas. Quâ si procedant viâ, nullum est dubium, quin aliquando suis familiis et patriæ ornamento futuri sint.

Sed ut in humanis semper, sic etiam in rebus Academicis bona malis mixta fuere. Desideramus, eheu! *Casselium* nostrum, morte non quidem inopinatâ, sed tamen importunâ et tristi nobis ereptum. *Franciscus Petrus Cassel* natus Coloniæ, ab ineunte ætate, magnum discendi ardorem monstravit. Primum in urbe patriâ, deinde in Academia Goettingensi, ducibus eruditissimis Professoribus, se literis et scientiis, inprimis mathematicis et physicis, dedit. Hinc Parisios profectus, summos in Medicinâ honores ibi consecutus est. In patriam reversus, per aliquot annos in Gymnasio Coloniensi Historiam naturalem et Botanicam docuit, donec ab Augustissimo nostro Rege in Academiam Gandavensem recens creatam Professor ordinarius Ordinis Mathematicorum et Physicorum vocaretur. Hîc igitur quum sibi eruditionis famam et scholis et scriptis comparasset, reiteratæ hydropis aggressioni succubuit. (23).

Etiam ex alumnorum numero duo præstantissimi et optimæ spei juvenes *Carolus Donny* et *Carolus Alexander Dassonville* diem supremum obierunt. Sic mors, humani generis implacabilis hostis, neque conditionis neque ætatis rationem habens, victimas sibi rapit, quascunque vult.

Mors et fugacem persequitur virum,
Nec parcit imbellis juventæ
Poplitibus . . . . (24).

Sed et aliud denique restat agendum. Exponenda scilicet sunt judicia *Facultatum* de Commentationibus eorum juvenum, qui, hujus anni decursu, certamen literarium inierunt, nec non victorum nomina promulganda.

Ab Ordine Philosophiæ Theoreticæ et Literarum Humaniorum duæ quæstiones propositæ fuere.

Prima: *Cum in Arithmetica ad digitationem, in Mechanica ad simplicissimi vectis leges, in Astronomia Physica ad stateram, in Œconomia politica ad rerum valoris ideam, in Musica ad corporis sonori resonantiam omnia referri possint: Quæritur, num in animæ facultatum studio omnia quoque ad principium unicum referri queant, unde, per varias transformationes, aliæ ex aliis animæ facultates oriri ostendantur.*

Observandum autem, facultatum theoriam sedulo hic a theoria idearum distinguendam, nec potentias *animæ productrices, cum earundem* productis *aut effectibus permiscendas.*

Operæ pretium erit, ad illustrandam theoriam, pauca de principii *et* systematis *definitionibus præfari.*

Ad hanc quæstionem unica nobis responsio reddita cum epigrammate: *Pour nous élever, descendons en nous-mêmes. Volt. Loi Nat. v.* 42.

Dissertatio illa non omnino inconcinne scripta, quæstionis summum caput attigit quidem, et, quidquid præcipuum est, complectitur; sed eruditionis nimium parcus auctor, varia quæ præivere systemata non ita accurate describit, et novi, quod proponit, systematis partes nonnullas aut omnino omittit, aut levius tractat. Itaque, quamquam mentionem honorificam mereatur, Ordini tamen præmio satis digna responsio non videtur.

Secunda: *Quandoquidem Cicero Tusc. Qu. I. c.* 1. *dicit:* »Meum semper judicium fuit, omnia nostros aut invenisse per se sapientius, quam Græcos; aut accepta ab illis fecisse meliora, quæ quidem digna statuissent, in quibus elaborarent; *Quæritur,* 1° *quasnam potissimum artes ac doctrinas Romani dignas judicaverint, in quibus elaborarent:* 2° *Quinam illarum præcipui cultores fuerint:* 3° *Quatenus hi ipsi in singulis illis artibus et doctrinis aut Græcis anteponendi, aut æquiparandi, aut postponendi sint.*

Tribus illis responsionibus, quas ad hanc propositam quæstionem deinceps accepimus, hæ tesseræ vel præfixæ vel affixæ erant: 1. *Tros Rutulusve fuat, nullo discrimine habebo.* Virg. A. x. 108. 2. *Dans les choses grandes et belles, il suffit d'avoir entrepris.* 3. *Id maxime quemque decet, quod est cujusque maxime suum.*

Jam autem, quandoquidem ratio postulat, ut breviter saltem exponamus, quæ nostra de singulis hisce scriptionibus sententia sit, hæc dixisse sufficiat. Primo loco indicati Commentarioli nulla omnino haberi ratio potuit, idque tam diversas et multiplices ob causas, ut illas enumerare propemodum infiniti laboris negotium sit.

Secundæ Commentationis auctor diligentiam in scribendo suam nobis

valde probavit, seque dignum præstitit, cujus studio illum honorem habeamus, ut palam et candide profiteamur, nos de scriptoris ingenio doctrinaque in posterum meliora etiam exspectare, modo iter, quod ingressus est, strenue persequi pergat. Cæterum vero, quominus ei præmium assignari potuerit, fecit postremo loco commemorata Diatribe, quæ, subductis omnibus rationibus, præmio dignior visa est. Resignato autem epistolio, hujus scriptionis auctor esse apparuit *Justinus Cornelius Voorduin*, Rheno-Trajectinæ Academiæ alumnus, qui in examine habito suas partes laudabiliter egit.

Ordo Jurisconsultorum proposuerat hanc quæstionem: *Quinam fuit apud Romanos in criminibus publicis procedendi modus, et quomodo hic differt a procedendi in criminibus ratione, quæ in Codice Instructionis Criminalis præscripta est?*

Duas accepit Commentationes, quarum priori præfixa sunt verba: *Poenæ persecutio magistratûs voluntati non mandatur, sed legis auctoritati reservatur.*

Hanc vero dissertationem, quamvis non omni neque diligentiæ neque eruditionis laude destitutam, longe exsuperare visa est altera, indicata hoc lemmate: *Insere, Daphni, pyros, carpent tua poma nepotes.* Quæ proinde, omnium suffragiis, præmium sibi vindicavit. Patuit autem, aperta schedula, auctorem esse *Eduardum Brouquet*, Tornacensem, in Academia Gandavensi juris candidatum, qui in examine, ex lege Academica instituto, ita se gessit, ut nullum reliquerit dubium, quin ejus opere præfata commentatio elaborata sit.

Ad quæstiones ab Ordine Disciplinarum Mathematicarum et Physicarum et ab Ordine Medicorum propositas, nullæ omnino responsiones datæ sunt.

E certamine igitur duo recesserunt victores *Justinus Cornelius Voorduin* et *Eduardus Brouquet.*

Accedite, præstantissimi juvenes, laureasque Regiâ munificentiâ vobis oblatas accipite. En fructus dulcissimos vestri laboris! En studiorum præmia! Gratulor vobis ex animo, quod conatus vestri ex votis successerint, gratulor de splendidâ, quam reportastis, victoriâ. Sit vobis incitamentum ad majora tentanda. Pergite, quam laudabiliter adeo intrastis, veræ gloriæ viam gnaviter persequi, pergite ætatis florem studiis dicare, honestaque omnia sectari. Jam probastis, quid humana societas, quid patria a vobis exspectare possit. Vos omnes vires intendite, ut spem de vobis conceptam expleatis, quinimo superetis.

Vos vero, ornatissimi juvenes! qui nondum gloriæ intrastis stadium, aut quibus ab aliis palma erepta est, nonne ad aliquid præstandum aut denuo tentandum vosmet ipsos commilitonum exemplo stimulatos sentitis? Ecce rursus vobis aperitur palæstra! Instantis certaminis hæ proponuntur quæstiones:

AB ORDINE MEDICORUM.

Quæritur accurata Membranæ Arachnoïdeæ descriptio, ut exinde nec non ex phænomenis ejus physiologicis et pathologicis probetur, ad quem membranarum ordinem Arachnoïdea sit referenda.

AB ORDINE JURIDICO.

Exponatur juris naturalis doctrina de pactis universe spectatis. In qua quidem materie dilucidanda ille servetur modus et ordo, ut singulis juris naturæ præceptis expositis, leges civiles Romanæ pariter atque hodiernæ examini subjiciantur brevi et succincto, atque doceatur, quatenus earum sancita principiis naturalibus vel consentiant, vel dissentiant, simulque rationes, quæ legum illarum conditores impulerint, ut a juris naturalis simplicitate vel rigore recederent, inquirantur et illustrentur.

AB ORDINE DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

I.

Invenire formulas, quarum ope, dato cuilibet systemati coordinatarum in spatio, aliud quoddam systema substituitur.

Quod quidem problema ad tria sequentia reducitur.

1° *Transire a coordinatis rectangulis ad alias quoque rectangulas.*

2° *Transire a coordinatis rectangulis ad coordinatas obliquas.*

3° *Transire a coordinatis obliquis ad alias quoque obliquas.*

Præterea ope formularum primi casûs, æquationem generalem secundi gradûs inter tres indeterminatas, vel superficierum secundi ordinis, ad simpliciores reducere.

II.

Veram fermentationis vinosæ naturam investigare, et indolem fermenti huic fermentationi producendæ idonei determinare, nec non e sufficiente experimentorum serie eruere, quænam sint aëris carbonici in hac fermentatione partes.

III.

Cum in distributione systematica mammalium characteres majoris momenti dentes præbeant, petitur eorumdem ampla et comparativa descriptio, eo scopo facta, ut illorum differentiis, e forma et structura præsertim oriundis, simul cum reliquis notis characteristicis stabiliantur classes ac ordines, ad quæ dicta animalia vertebrata pertinent.

IV.

Quæritur concinna expositio eorum, quæ de organorum propagationi inservientium plantarum phanerogamarum ortu, situ, fabrica et functione innotuerunt.

AB ORDINE PHILOSOPHIÆ THEORETICÆ ET LITERARUM HUMANIORUM.

I.

Exponantur Baconis de Verulamio in philosophiam merita, ea non modo ex temporis, quo vixit, conditione, sed universe æstimanda, et ita quidem, ut in hac expositione diligentior scriptorum ejus lectio appareat.

II.

Historiarum monumenta, ab anno Christi 395, quo mortuus est Theodosius, ad annum 571, quo regnare Alboinus in Longobardia coepit, compendiaria narratione ita colligere et complecti, ut ex ipsis factis appareat, nulla alia ætate humanum genus, in Europa præsertim et Africa, tot et tantis calamitatibus conflictatum et oppressum jacuisse.

III.

Laudatio Simonis Stevini, Brugensis.

Commentationes, Latino tantum sermone conficiendæ, et alia, quam ipsorum auctorum, manu describendæ, ante diem XV *Junii A.* M. DCCC. XXII. *auctorum sumtibus, ad Academiæ Actuarium mittantur. Præterea singulis commentationibus inscribatur lemma, cui addatur schedula obsignata, auctorum nomina continens, inque exteriore parte eodem lemmate conspicua. — Præmia vero, e Regiâ munificentiâ victoribus decreta, distribuentur primo die Lunæ mensis Octobris* A. M. DCCC. XXII.

En, ornatissimi juvenes! nova argumenta, in quibus tentare licet, quid humeri valeant, quidve recusent. Agite, si victoriam reportare velitis, vos palæstræ committite. Nemo coronabitur, nisi qui legitime certaverit. Nil volentibus arduum. Audentes fortuna juvat. Labor improbus omnia vincit.

Atque sic magistratu meo defunctus, Te, Vir Clarissime, *Francisce Ægidi Verbeeck,* Facultatis Medicæ Professor, qui ex Regio decreto mihi designatus es successor, in proximum annum Academiæ Gandavensis Rectorem publice dico, renuntio, proclamo. Salve, Rector Magnifice! Floreat, Te duce, Academia nostra! sit Tibi annus felix atque faustus!

Denique, nostrûm omnium honestis studiorum laboribus benigne adspiret, suisque nos bonis impleat, omnium bonorum fons et origo, Deus Optimus Maximus!

DIXI.

ANNOTATIONES.

(1) Lib. II. El. 1. 43.

(2) Lib. II. c. 2.

(3) Belg. Univ. Descript. Gen. p. 23.

(4) De Orat. I. 48.

(5) Conff. Brisson. de verb. signif., Barbeyrac Orat. de studio juris recte instit., Boehmerus de interpr. grammat. in jure civili vario usu. Legi etiam omnino meretur *C. H. Eckhardi* Hermeut. Juris. a. p. 1 — 45.

(6) De Orat. II. 9.

(7) Orat. de Liter. Stud., inpr. Græc. cum Jurisprud. conjungendo. *Ann. Acad. Gron.* 1816. — 1817, *pag.* 628. Conff. Balduinus de inst. historiæ ejusque cum jurisprud. conjunctione, Barbeyrac Orat. de conjungendis jurisprudentiæ et histor. studiis.

(8) Besluit van den 15den September 1819, houdende de bepalingen omtrent het gebruik der Landtaal in publieke akten, tot gerief en in het belang der Ingezetenen.

Wij WILLEM, *bij de gratie Gods, Koning der Nederlanden, Prins van Oranje-Nassau, Groot-Hertog van Luxemburg, enz., enz., enz.*

In aanmerking nemende, enz., enz.

Den Raad van State gehoord;

Hebben, met uitdrukkelijke instandhouding van Ons besluit van 1sten October 1814 (*Journal officiel* n° 69), goedgevonden en verstaan, te bepalen, het gene volgt;

Art. I. Alle ingezetenen der provincien *Limburg, Oost-Vlaanderen, West-Vlaanderen* en *Antwerpen*, zijn bevoegd, zich, des verkiezende, van de landtaal te bedienen, voor alle zoodanige akten, verzoeken of andere stukken van wat aard ook, welke door hen aan de administratieve, financiële en militaire Autoriteiten, Kollegien of Ambtenaren, in die provincien gevestigd, zoo wel als aan de departementen van algemeen bestuur worden ingeleverd, of waar door zij

zich tot dezelve met eenig verzoek of met eenige vordering of tot eenig ander einde hoegenaamd mogten wenden, zonder dat die Autoriteiten, Kollegien of Ambtenaren, onder welk voorwendsel ook, de bijvoeging van fransche vertalingen door of ten koste dezer ingezetenen zullen kunnen vorderen.

II. Alle Notarissen en andere Ambtenaren in genoemde provincien, voor welke eenigerlei akten, verklaringen of andere stukken verleden worden, zijn verpligt, zoo dikwijls dit door de partijen verlangd wordt, die zelfde taal te bezigen, en verder zich van dezelve te bedienen, zoo wel in akten of stukken, opgemaakt ten behoeve van partijen, welke van die taal gebruik maken, als in verklaringen door zoodanige personen afgelegd; zullende diegenen, welke hierin nalatig mogten bevonden worden, naar gelang der omstandigheden in hunne bedieningen geschorscht, of geheel daarvan ontzet worden.

III. De bevoegdheid in art. 1 aan partikulieren toegekend, komt insgelijks toe aan de in die provincien gevestigde administratieve, financiële en militaire Autoriteiten, Kollegien of Ambtenaren zelve; niet alleen in de stukken, welke deze aan hunne onderhoorigen en geadministreerden rigten, maar ook in die, welke door hen aan boven hen gestelde ambtenaren worden gerigt, en zijn zelfs in het algemeen deze Autoriteiten, Kollegien en Ambtenaren tot het gebruik van de taal des lands, of ten minsten tot het bijvoegen van kostelooze vertalingen verpligt, in alle stukken, welke aan of tegen partikulieren, in de genoemde provincien wonende, gerigt zijn, bijzonderlijk als het antwoorden of dispositien op vragen of verzoeken betreft, waarin de belanghebbenden die taal hebben gebezigd.

IV. Aan alle Vrederegters, Regtbanken en Regterlijke Officieren in de genoemde provincien, zal het van nu af aan vrijstaan, zich voor alle justiciële onderzoekingen, ondervragingen, debatten en vonnissen, van de taal des lands te bedienen, zonder dat de partijen eene vertaling van stukken of bescheiden, in die taal opgesteld, zullen kunnen vorderen, en worden de genoemde Autoriteiten uitgenoodigd zich bij voorkeur van die taal te bedienen, wanneer dezelve door Regters, partijen en getuigen verstaan wordt.

V. Te rekenen van den eersten Januari 1823 zal in de opgenoemde provincien *Limburg*, *Oost-Vlaanderen*, *West-Vlaanderen* en *Antwerpen* geene andere taal dan de taal des lands, voor de behandeling van openbare zaken, erkend of gewettigd zijn, en zullen dus alle administrative, financiële en militaire Autoriteiten, Kollegien of Ambtenaren, zonder onderscheid, zich in alle zaken, tot hunne ambtsverrigtingen betrekkelijk, van dat tijdstip af, *bij uitsluiting*, van de landtaal *moeten* bedienen.

VI. De provincien *Zuid-Braband*, *Luik*, *Henegouwen*, *Namen* en het Groot-Hertogdom *Luxemburg* zijn onder dit Besluit niet begrepen; doch behouden Wij Ons voor, de bepalingen daar van bij bijzonder besluit nader uittestrekken:

1° Tot die plaatsen en gemeenten van *Zuid-Braband*, waar het Ons bij nader onderzoek blijken zal, dat de vlaamsche taal de landtaal is;

2° Tot die plaatsen en gemeenten der overige provincien, welke bevorens met andere provincien zijn vereenigd geweest, in welke het gebruik der taal verschilt met de taal der provincien, waartoe zij thans behooren. Wordende te dien einde alle Gemeente Besturen, in laastgemelde provincien, welke gelijke bepalingen als hier boven, in het belang hunner ingezetenen zouden mogen verlangen, bij deze uitgenoodigd, dit verlangen onmiddellijk aan Ons te kennen te geven, ten einde daarop te besluiten gelijk Wij bevinden zullen te behooren.

VII. Aan alle Hoofden der onderscheidene Departementen van Algemeen Bestuur wordt aangeschreven, de voorschreven bepalingen stiptelijk natekomen, en door hunne onderhoorigen te doen nakomen, en in het bijzonder toetezien:

1° Dat door hen geene personen tot bedieningen of posten worden voorgedragen, of in posten of bedieningen geplaatst, dan de zoodanigen, welke door hunne kennis van de landtaal, aan de bovengemelde bepalingen kunnen voldoen.

2° Dat, te rekenen van den 1sten Januari 1823, geen der Ambtenaren en Geëmploijeerden bij hunne bureaux de noodige kennis van de landtaal misse, — en

3° Dat eindelijk zoodanige thans in de opgenoemde provincien fungerende Ambtenaren, welke wegens gebrek aan de gevorderde kennis van de landtaal, met den jare 1823 niet op hunne tegenwoordige standplaatsen zouden kunnen blijven, naar mate hunner kundigheden en verdiensten, verplaatst worden in die gedeelten van het Rijk, alwaar het gebruik der fransche of hoogduitsche taal zal zijn toegelaten.

En worden dien ten gevolge alle de Hoofden der onderscheidene Departementen van Algemeen Bestuur belast met de uitvoering van het tegenwoordig Besluit, het welk in het *Staatsblad* zal worden geplaatst.

Gegeven te Laken, den 15den September des jaars 1819, en van Onze Regering het zesde.

WILLEM.

Van wege den Koning,

J. G. de Meij van Streefkerk.

(9) Epist. de pret. Art. Rhet. Opusc. t. 1. p. 2. p. 632.

(10) Schell. Præc. Stili bene Lat. t. 1. p. 8.

(11) Auct. ad Her. IV. 12.

(12) De Ryckere Orat. inaug. De elegantiori juris Rom. stud. *Ann. Acad. Gand.* 1817 — 1818. p. 8.

(13) Cic. Pro Arch. c. 7.

(14) H. Grotii Parall. Rerumpl. ex edit. Meermanni L. III. c. 25. p. 66. Conff. Siegenbeek *Verh. over den rijkdom en de voortreff. der Nederl. Taal*; et Orat. mea inaug. *Over het beoefenenswaardige der Ned. Tale.*

(15) Muret. Op. t. 1. p. 37.

(16) Lib. III. c. 25. p. 55.

(17) Lib. laud. p. 67.

(18) Lib. laud. p. 55.

(19) *Verscheijde Nederd. Gedichten*, bl. 19. enz.

(20) *Bewijs van den waeren godsdienst.*

(21) *Inleid. tot de Hollandsche Regtsgeleerdheid.*

(22) Sall. B. Jug. 10.

(23) Conff. *P. de Ryckere, Orat. in funere F. P. Casselii.*

Inter præcipua ejus scripta hæc citantur:

Skizzen fur Zoonomie, oder das leben der zahlen und formen, erster theil. Köln, 1808.

Versuch über die natürlichen familien der Pflanzen, mit rücksicht auf ihre heilkraft. Köln.

Lehrbuch der natürlichen Pflanzen-ordnung. Frankfurt am Main., 1817.

Oratio de utilitate studii historiæ scientiarum physicarum, publice dicta cum Magistratum Academicum deponeret 1819.

Morphonomia Botanica, sive observationes circa proportionem et evolutionem partium plantarum, cum figuris lithographicis. Col. Agrip., 1820.

(24) Hor. L. III. od. II.

JUSTINI CORNELII VOORDUIN,

RHENO-TRAJECTINI,

RESPONSIO

AD

QUÆSTIONEM, AB ORDINE PHILOSOPHIÆ THEORETICÆ ET LITERARUM HUMANIORUM,

ANNO M. DCCC. XX. PROPOSITAM:

Quandoquidem Cicero Tusc. Quæst. I. 5. dicit: »Meum semper judicium fuit, omnia nostros aut invenisse per se sapientius, quam » Græcos; aut accepta ab illis fecisse meliora, quæ quidem digna » statuissent, in quibus elaborarent; quæritur":

1. *Quasnam potissimum artes ac doctrinas Romani dignas judicaverint, in quibus elaborarent:* 2. *Quinam illarum præcipui cultores fuerint:* 3. *Quatenus hi ipsi in singulis illis artibus et doctrinis aut Græcis anteponendi, aut æquiparandi, aut postponendi sint.*

QUÆ PRÆMIUM REPORTAVIT DIE IV OCTOBRIS M. DCCC. XXI.

Id maxime quemque decet, quod est cujusque maxime suum.

Cic.

COMMENTATIONIS CONSPECTUS.

INTROITUS.

PARS PRIMA.

Quasnam potissimum artes ac doctrinas Romani dignas judicaverunt, in quibus elaborarent?

CAPUT I.

ROMANORUM ANIMI RATIO.

Inquiritur in Romanorum animum et mores, ut inde pateat, quodnam artium et doctrinarum genus probabile sit appetiisse maxime Romanos: qua disquisitione Græcorum simul instituitur cum Romanis comparatio.

Humanitas ita (§ I. pag. 10) habetur fons, e quo manarunt, *Justitia* (§ II. p. 12) et *Fides* (§ III. p. 13) cum in universos homines, tum etiam in patriam; quæ elucet maxime in Romanorum *Fortitudine, Perseverantia, Constantia* (§ IV. p. 14). Sed uti in omnibus civitatibus antiquis, sic et Romæ, summum habebatur *Studium aequalitatis,* (§ V. p. 15) in qua instauranda, turbæ nullæ non immoderatæ exsistere solebant. In Romanis vero, maxime in plebe, summa apparebat *Moderatio,* nec non *Amor Patriae,* (§ VI. p. 17). — Jam hæc omnia externe mirificâ quâdam cernebantur *Gravitate,* (§ VII. p. 18) quæ et in omnem vitam, et vero præcipue in eorum studia, artes atque doctrinas non magnam vim exserere non potuit.

CAPUT I.

INGENII RATIO.

De *Pulcri studio* (§ I. p. 22); de *Veri studio* apud Romanos (§ II. p. 25). Referebant Romani omnia ad vitæ usum: quod igitur

pulcrum esset et verum, nec ad agendum adduci posset, rejiciebant. Theoretici non erant Romani, sed practici (p. 27.)

CAPUT III.

ROMANORUM ARTES ATQUE DOCTRINÆ.

§ I.

Artes atque doctrinae, quas tantum non neglexerunt Romani.

Ex animi et ingenii ratione efficitur, huc imprimis pertinere *Saltationem* (p. 28), *Musicam* (p. 30), *Gymnasticam* (p. 30); quæ apud Græcos longe aliâ, quam apud Romanos, occurrunt ratione. Porro huc referuntur *Ars Statuaria* (p. 31), *Pictura* (p. 33), *Architectura* (p. 34): quantopere hisce tribuerint Græci, historicis præcipue documentis, probatur.

§ II.

Artes atque doctrinae, quas a Graecis acceptas, suae rationi accommodarunt Romani.

Artes et doctrinas quasdam a Græcis petiverunt Romani, easque ad suam informarunt rationem, Philosophiam (p. 35), Mathesin (p. 40): alias vero tractarunt quidem sua ipsi natura ducti, sed earum rite colendarum rationem e Græcia arcessiverunt, quod obtinuit in Eloquentia (p. 37), Historia conscribenda (p. 38), in Poësi (p. 39) in Medicina (p. 41).

§ III.

Artes et doctrinae, quas natura sua coluerunt Romani.

Ex superioribus conficitur, non alias has esse posse, nisi artem Politicam (p. 42), Rem Militarem (p. 43) et Jurisprudentiam (p. 45).

PARS SECUNDA.

Quinam illarum praecipui fuerunt cultores?

Ratione chronologica hi recensentur: ita tamen, ut subjungantur quædam de Statu Reip. Romanæ, et de illis, quæ in artes ac doctrinas excolendas vim exercuerunt peculiarem.

CAPUT I.

CAPUT II.

CAPUT III.

CAPUT IV.

PARS TERTIA.

Quatenus hi ipsi in singulis illis artibus et doctrinis aut Graecis anteponendi, aut aequiparandi, aut postponendi sunt?

Ex iis, quæ supra dicta sunt, elicitur, quatenus Romani Græcis antecellere potuerint, vel minus: comparantur vero præsertim primarii in singulis viri, et inde dijudicatur, cuinam populo palma sit in singulis tribuenda.

CAPUT I.

POESIS.

CAPUT II.

ELOQUENTIA.

CAPUT III.

CAPUT IV.

CAPUT V.

INTROÏTUS.

Uti aliorum hominum alia sunt studia, alii mores; sic diversi populi aliis delectantur artibus atque doctrinis. Suave quidem est, et habet quo se commendat tum a jucunditate, tum vero maxime et utilitate, res gestas indagare gentium; est tamen longe dulcius quid explorare historiam ingenii humani, perscrutari ipsos, quos adimus, continuo fontes, unde petitur vera humanitas, germanus cultus. Ab antiquis enim mutuamus illud, quo vere erudimur, quo omnia omnino tamquam floribus ornantur, et unice placent. Sed unde tamen hæcce antiquorum celebritas? Quis in antiquitate populus verus demum fons est habendus hujusce præstantiæ? Num unus tantum illius auctor est habendus, an vero plures? Imo vero omnes eodem studio, eodem ardore tetenderunt, ut, quoad ipsis liceret per ævum, quo degebant, per mores, quibus cernebantur, illud tandem exhiberent, quod numquam satis mirari, numquam digne imitari possimus.

Diversi quidem erant populorum antiquorum mores, diversa eorum studia : est tamen aliquid, quod omnes pari industria sectabantur, et excolere studebant: — vera humanitas.

Uti vero homines vitam, quam ab aliis acceperunt, a se rursus tamquam lampada aliis tradunt, (1) *sic quoque populi, omni ævo, sibi tradiderunt cultum.*

Ex Oriente, tamquam ex incunabulis, totum prodiit genus humanum, prodierunt item artes atque doctrinæ. Rudes illæ etiamnunc migrarunt in Asiam minorem: atque in felicissima illa regione initia jam exstiterunt illius cultus provectioris, quem Græcia magis excultum, ac veluti novum plane, transmitteret in Italiam, unde universæ Europæ gentes eum peterent deinceps.

Hocce commune populorum per artes atque doctrinas vinculum observare, unice semper in deliciis habui. Gratissima ergo mihi hæcce quæstio accidit, quæ in illa Historiæ parte unice versatur. Verum diu dubius hæsi de suscipiendo illo opere. Ab altera enim parte vehementer deterrebar operis difficultate, ab altera tamen mihi harum quæstionum propositum ob oculos versabatur, non ejusmodi, quo doctissima requiratur Commentatio, et ab omni parte absoluta, sed semper juvenile opus : ideoque Judicum magis in judicando benevolentia, quam mea qualicumque tandem harum rerum peritia fretus, ad scribendum accessi.

Quo vero longius procedebam, eo magis mihi videbar illotas

(1) Plato, de Leg. VI. 776. B.

manus ad sacra porrexisse. In itinere, sæpius diversæ viæ: in me, non satis judicii optimam eligendi: meræ subinde tenebræ.

Animus, fateor, sæpissime mihi excidit: sed florum, qui in via habebantur, odore et suavitate alliciebar continuo, ut ad finem tendere non dubitarem. Hæcce de me: ad rem ipsam redeamus.

Observaveram artes ac doctrinas, quas alii populi ab aliis acceperant, ab iis cultas et auctas ad ipsorum cultorum indolem prodiisse prorsus accommodatas. Scilicet apte vitam hominis cujusque totius humani generis progressioni similem esse, dixerunt nonnulli (1).

Alia enim placent puero, alia adolescenti, alia viro, qui ad maturitatem suam jam accessit, longe alia denique seni. Hinc diversa populorum indoles, diversa plane studia. In hisce indagandis non tantum attendendum est ad eas, quas, et ad modum, quo artes atque doctrinas, ab aliis acceptas, elaborarint atque auxerint populi, verum multo magis ad omnia ea, quæ natura ipsi sua appetiverint.

Ad quæstionem igitur accedenti ex animi ratione Romanorum maxime ducendum esse mihi videbatur, quidnam tandem studiorum genus fuerit in iis, quidnam dignum sibi censuerint, in quo elaborarent. Qua vero ratione hac in re usi sint, eorum ingenium unice mihi ostendere posse duxi. Ex hisce ergo elicere conabimur, quo respondeamus primæ quæstionis parti, inducta imprimis, quoad eius fieri possit, Romanos inter et Græcos comparatione. Ex hisce etiam,

(1) Plato, de Leg. II.

ni fallor, fundamenta nobis posuerimus, quibus superstruamus gravissimam illam tertiam partem commentationis. Hanc enim dividemus, secundum ordinem, quem in ipsa adeo quæstione proposuit nobilissima Facultas, quæ eam exhibuit.

Jam in arenam descendamus, in aciem, in pulverem, et summa ope ad victoriam tendamus.

Pars Prima.

Quæ tanta gravitas, quæ tanta constantia, magnitudo animi, probitas, fides, quæ tam excellens in omni genere virtus in ullis fuit, ut sit cum majoribus nostris comparanda? CIC.

CAPUT I.

Romanorum animi ratio.

PRouti quorumdam hominum, sic et Romanorum characterismum universe exponere, gravissimum est negotium. Etenim non adeo a poësi exculti ad vigorem pervenerunt, sed eam tractarunt, postquam verum suum fastigium jam attigerant: non satis luserunt, anteaquam viri evaserunt. Gravissimas deinde subierunt vicissitudines: diversis temporibus tam diversi nobis prodeunt, ut ex eadem gente eos esse oriundos facile negaveris. Quantopere Catonis æquales cum Augusti ævi viris discrepant! Verum et hisce temporibus Romanorum indoles non plane evanuit: quamvis pauca et parum conspicua, aderant tamen vestigia antiquæ virtutis.

Attendendi sunt ergo nobis Romani non iis temporibus, quibus se ad Græcorum mores conformare studebant, atque desciverant adeo a propria ipsorum indole: sed sui nobis exhibeantur: ex illo ævo petantur argumenta, quo suis peculiaribus omnino dotibus longe aliis populis excellebant.

Humanitas.

§ I.

Est in homine semper primarium quid, quo sua sponte virtutes nullæ non præclaræ existunt: est in eo tamquam fons plurimarum virtutum, quibus aliis tribuit, quod ipse sibi tribui velit. Hoc vero provectioris demum est ætatis, si rite perspectum habet homo, quid sibi, quid aliis debeat, ob id ipsum quod *homo* sit. Eam demum veram hominis perfectionem rite dixeris. Jus suum consequi, appetit quisque; fidem erga se præstari nullus non concupiscit. — Tribuat ergo aliis justitiam, præstet fidem. — Homo ne ab homine alienus videatur. »Intelligitur natura fieri", inquit Cicero (1), »ut liberi a parentibus amentur. Hæcce vero »non inter se congruere possent, ut natura et procreari vellet et di»ligi, procreatos non curaret. Ex quo nascitur, ut etiam communis ho»minum inter homines naturalis sit commendatio."

Non sibi, sed toti genitum se credere mundo. (2)

Hoc demum erat Catonis, hoc cuiusque genuini Romani. Homines enim, dicebant, hominum causa sunt nati, ut ipsi inter se aliis alii prodesse possint (3). Hæcce commendatio hominis tamquam homo, hæcce humanitas, qua dicitur: »Homo sum, humani nil a me alienum puto", magis erat in Romanis, quam in ulla antiquitatis gente: ita tamen, ut eam non exercerent, si cum civitatis commodo nimis pugnaret. Apud antiquos enim populos omnia omnino referebantur ad civitatem. Alii

(1) De Fin. III. 19. conf. cap. 20 et 21. — De Leg. I. 13. III. 1.
(2) Lucanus Phars. II. 383.
(3) Cic. Off. I. 7. cf. cap. 14. — Seneca Epist. 95.

tamen plus, alii minus tribuebant gentibus externis. Sic Græci excellebant philanthropia, id est lenitate erga æquales suos: sed Romani demum hominis dignitatem, quam in semetipsis cernebant, in aliis reverebantur. Hacce factum humanitate, ut Punici illi legati exclamarent, » O munificentiam gentis Romanæ Deorum benignitati æquandam" (1)! Hinc etiam quod majori existimatione gauderent apud eos fœminæ, quod primum locum ædium tenerent matres-familias atque in celebritate versarentur (2). Fateor sequenti tempore Romanos illam humanitatem, illam erga omnes homines benevolentiam non adeo prodidisse, imo eos multo magis odio in universum hominum genus ductos videri. Sed natura ipsi sua ad humanitatem magis ferebantur, quam alii antiquitatis populi; quamvis non eo accederent, uti jam diximus, ut suum ipsorum commodum aliorum, licet majori, postponerent (4). Quid, devictarum gentium clientelam, Romæ victoribus ipsis acceptam (3), Lacedæmoniorum bellis Messenicis, Orientalium suppliciis atrocissimis, quæ victis inferebantur, opponerem?

Parcere subjectis et debellare superbos.

Hæc erant, quæ in bello sequebantur Romani tamquam principia immota. Testis sit tota provinciarum administrandarum ordinatio, testis Lex Julia Repetundarum actionesque, quas inde Romani juvenes instituere solebant.

» Virtus in hoste probanda", aiebant Romani: nec minus in amico scelus oderunt, et gravissimo persequebantur odio. Charopus ita Romanorum causa omnia sibi licere opinatus, gravissima ignominia a Senatu est affectus (5). Hæcce igitur communitas si non adesset, nullus bonitati, nullus

(1) Val. Max. V. 1. N° 1. (2) Nepos, præfat. (3) Cic. off. I. 11.
(4) Uti patuit in raptu virginum Sabinarum.
(5) Polybius, de virt. et vitiis, lib. 31. pag. 127, edit. Vindoboniensis A° 1763.

locus (1). Ut jus omnibus cum hominibus communicent, nati sibi videantur homines, nati sibi videbantur Romani. Quod justum est, id sibi tribui cupiebant Romani, id aliis ergo lubentes præstiterunt. In reliquis enim hominibus, uti in se, *hominem* unice reverebantur, et justitiam in eos conferebant, ob id ipsum, quod *homines* essent. Nec filiis suis pepercerunt Romani ob justitiam, omnibus vel carissimis amissis, observandam. Imo inter ipsos accusatores summa habebatur justitia. Crassus ita Carbonis, rei ab eo facti, servum proditorem catenis onustum domino ipsi mittebat (2). Ipsi adeo Græci palmam hac in re lubentes tribuunt Romanis. Apud illos damnatorum filii gravissima afficiebantur ignominia. Una cum patribus necabantur, et exsilio ejecti sunt sæpissime. Romani vero, bonos filios ex pravis parentibus nasci posse rati, hoc non receperunt: et justitiæ non congruere iis videbatur, si patrum causa filii darent pœnam (3).

Excellebant ea justitia Romani, quæ magnanimitate cernitur. Iram itaque ex recentibus injuriis conflatam pristinis meritis condonari oportere censebant. Numquam enim socios suos habuerunt, uti v. c. Athenienses Samios, colonos suos, Lacedæmonii Messenios, quos διὰ πλεονεξίαν indigne tractarunt, quamvis fraterna germanitate conjunctos (4). Fundamentum autem omnis justitiæ est (5)

(1) Cic. off. I. 9. cf. 11, 12 et 13. (2) Val. Max. VI. 5. N° 6.
(3) Dionys. Halic. VIII. pag. 546. ed. Sylb.
(4) Polyb. hist. VI. 47. (5) Cic. off. I. 7.

Fides.

§ III.

Quid umquam ad hominum inter homines societatem promovendam efficacius esse posset, quam fides? Si alter alteri fidem datam non præstat, tota corruit humana societas, omne jus, privatorum in se invicem debita observantia, salus publica. Illa fides est commune istud vinculum, quo civitates unice stare atque valere possunt. Civitates inquam? imo vero, quo totius generis humani quies et universorum commodum servatur. Quo tandem pacto melius probare possimus, nos in aliis venerari hominem, aliis ea tribuere, quæ nobis tribui velimus? Divino inde honore *fidem* prosequebantur Romani (1). Omnium mortalium primus Numa templum Fidei publicæ dedicavit (2). Hinc apud Romanos: *perjurii pœna divina exitium; humana dedecus* (3). Hæcce vero fides variis vitæ temporibus, variis opportunitatibus cernitur. Matrimonia, familiæ, familiaritates fide nituntur unice. Qua adeo conspicui cernebantur Romani, ut A° 520 U. C. Romæ primum fuerit divortium (4), idque ob sterilitatem.

Datam sibi invicem fidem, quamvis coacti jurassent, populo universo probante, non negligebant (5). Hoc demum est altioris pectoris, nihili facere mortem, atrocissima despicere supplicia, ut servetur fides omnibus hominibus, ne hostibus quidem, perfidia quam maxime notatis, exceptis. Ita Regulus tum, » cum vigilando necaretur, erat in meliore causa, quam si domi senex captivus, perjurus consularis remansisset" (6).

(1) Cicero, legg. II. 11.
(2) Dion. Hal. II. p. 131.
(3) Cic. legg. II. 9. cf. 16.
(4) Val. Max. II. 1. 4.
(5) Cic. off. III. 31.
(6) Cic. off. III. 27.

Sic Polybius egregie hac in causa Romanos cum Græcis comparat: »Qui publicam, *inquit*, pecuniam tractant, apud Græcos quidem, si vel unum dumtaxat talentum fuerit iis creditum, decem rescriptoribus adhibitis, sigillis totidem, testibus autem duplo pluribus, fidem tamen ut servent, ab iis impetrare nequeas. Iidem apud Romanos, cum et in magistratibus, et in legationibus, magnam vim pecuniæ tractent, propter unicam jurisjurandi religionem, fidem servant" (1). — »Sua enim cuique fides pro sanctissimo jurejurando et longe firmissimo testimonio fuit" (2).

Non facile mirum cuiquam accidere possit, Romanos ideó perjuriam in aliis vehementer odisse, et fidem suam maxime retulisse ad ipsam civitatem. Pro patria enim omnia lubentes adibant pericula, quia tenebantur tamquam fide data. Eam prodere, ab ea deficere, summum Romanis habebatur flagitium (3). Hinc in iis

Fortitudo, Perseverantia, Constantia.

§ IV.

Qui masculis illis, de quibus hactenus vidimus, valet virtutibus, non potest non esse vir fortis: lubenter mortem oppetit in acie, numquam cedit hosti, quoniam illi

Dulce et decorum est pro patria mori.

Ne gravissimis quidem rerum angustiis eo adducebantur, quo minus præstarent se viros: numquam animum despondentes, forti gradu ipsi fortunæ obviam ire videbantur. Qui fidem præstat aliis, num ille idem negaret eam patriæ? nonne talis pro aris atque focis strenue pugnaret?

---

(1) Polyb. hist. VI. 54. (2) Dion. Hal. II. p. 134.
(3) Dion. Hal. VIII. p. 547. v. 13.

Quid hoc loco excitarem Coclitem, quid Fabios, quid Decios, qui se lubentes Diis Manibus consecrarunt, ut reipublicæ prodessent?

Tempore belli Punici II. defecerant Socii: gravissimam cladem acceperat exercitus. Sed ne vel sic tamen ulla pacis mentio apud Romanos: imo Varroni consuli, e clade Cannensi reduci, gratias egit populus Romanus, quod de patria non desperasset (1).

Sed moribus suis semper victores exstiterunt Romani (2). Eorum enim vitæ ratio simplicissima erat, et maxime accommodata ad fortitudinem hancce alendam. Nam anteaquam luxuria urbem intraverat, Romani admodum erant frugi. In villis suis primarii in republica viri fere degebant ipsi una cum servis agrum colentes (5). Hoc erat tempus, quo

— Caperet fasces a curvo consul aratro,
Nec crimen duras esset habere manus (3).

Ita Cincinnatus agresti operi intentus, togam sumere jubebatur, ut in urbe Dictator salutaretur (4). Quid vero magis fortitudini augendæ prodesse possit, quam ipsa adeo agricultura? — Vires alit, valetudinem firmat, sua sorte et parvo victu contentum reddit hominem. — »Fortissimi viri, et milites omnium maxime strenui, ex agricolis gignuntur, minimeque male cogitantes" (6).

Studium æqualitatis.

§ V.

Privatus illis census erat brevis,
Commune magnum (7).

Scilicet in antiquis rebus publicis omnia referebantur ad ipsam civitatem.

(1) Livius l. 22. c. 61. cf. Frontinus Strat. IV. 7. ex. 39. — Inde Montesquieu, G. et Déc. IV. Rome fut un prodige de constance.
(2) Florus, hist. I. 18. (3) Ovid. fast. III. 781. (4) Livius III. 26.
(5) Cic. senect. 16. (6) Plinius, hist. nat. XVIII. 5. (7) Horat. carm. II. 15.

Romana respublica partim orta erat ex iis, qui se ad asylum receperant, eo potissimum consilio ut liberi essent, partim e familiis, quæ ad novam civitatem accesserant, ut ejus præsidio essent tutæ a vicinorum latrociniis. Hæ proprie dicebantur *Gentes :* uti Romæ habebatur *Gens* Cornelia, Fabia, aliæ. Hæ omnes cum bonis jura etiam sua atque sacra Romam transportaverant, quæ ibi summo habebantur honore. Romani rempublicam suam sæpius comparabant familiæ (1). Hoc spectant leges, hoc exigit naturæ ratio, quæ est lex divina atque humana, incolumem esse civium conjunctionem (2).

Hinc summi in republica viri apud Romanos a Romulo *Patres* sunt dicti, quippe qui civitati tamquam familiæ suæ præerant. Exinde communia comitia, in quibus omnes cives pari jure de rebus publicis sciscebant. Ita Romulus singulis civibus certam agri mensuram, tamquam de communi patrimonio, dederat. Ideo senatus, tamquam patres familias universorum ut consulerent saluti, tabulas novas decrevit aliquando, quod unice ex rerum-publicarum ratione explicari potest. Quid multa? nonne ipsa vox *res-publica* rei rationem satis notat? Sed facile intelligitur, rem non diu ita manere potuisse. Cum enim hostes Romanorum popularentur agros, plebeji sæpius ad summam adducebantur inopiam. Reduces ergo pecuniam mutuare a patriciis cogebantur, et magnum æs alienum sibi conflabant. Increscere igitur cœperunt divitiæ,

Prædaque et hostiles luxum suasere rapinæ (3).

Opprimebantur sæpius, et nexu mancipia reddebantur patriciorum, gravissimaque sæpius afficiebantur ignominia iidem illi, qui pro patria strenue pugnarant. Hinc turbæ et contentiones, in quibus tamen maxima patuit imprimis plebis

---

(1) Officiis I. 17. (2) Idem III. 5.
(3) Lucanus Phars. I. 162.

Moderatio et Amor Patriæ.

§ VI.

Hæ autem turbæ unice eo tendebant, ut æqualitas in civitate instauraretur. Verum in iis privatam libertatem publicæ saluti non anteponebant: oborto periculo strenue pro ipsis adeo oppressoribus pugnabant. (Liv. II. 26). Neque insana ira ferebantur in patricios, non eos cum tota familia trucidabant, aut mulcta damnabant, uti apud Græcos fieri solebat (1): sed summa in turbarum contentione consulibus semper debitos tribuebant honores, jusjurandum militare non negligebant (2). Et res non aliter gesta, ac si »fratres cum fratribus, aut liberi cum parentibus in bene instituta familia, de æquo jure disceptantes, verbis et rationibus controversias diremerint, numquam progressi ad immania facinora cladesque immedicabiles" (3).

Romani ergo non juvenili temeritate ad pugnam cum hoste (4), aut ad turbam civilem proruebant, neque mox ad nulla non vitia contraria dilabebantur. Virili enim pectore præditi, non casu et opportunitatibus fortes erant, sed consilio: » populus contra Atheniensium", inquit Polybius, » navibus domino carentibus est similis, in quibus, quoties aut » propter metum hostium, aut ob sævientis tempestatis periculum, » vectoribus voluntas incessit in unum consentiendi et gubernatori pa» rendi, suo quisque officio eximie funguntur omnes; ubi vero, resum» tis animis, rectores aspernari cœperunt, et, aliis alia autumantibus,

(1) Diod. Sic. XIII. 48. XV. 40. ed. Wesseling.
(2) Livius II. 32.
(3) Dion. Hal. VII. p. 471.
(4) Quod imprimis patet in Fabio Cunctatore.

» sententiis inter se dissidere; tum enim vero, quum pars navigationem » cupiat persequi, pars instet acriter gubernatori, ut naues aliquo ejiciat, » aliis rudentes explicantibus, aliis manu etiam injecta inhibentibus, et » contrahere jubentibus: tum inter se rixantur cuncti et seditionem movent, » tum procul spectantibus fœdum existit spectaculum; tum ipsis, qui » in eadem jactantur navi periculosissimus est hic status. Fitque adeo » persæpe, ut, qui vastissima eluctati fuerint maria, et tempestates » maxime insignes, in ipso portu, et ad terram, naufragium faciant" (1).

Gravitas.

§ VII.

Hisce animi dotibus instructi Romani, non facile iis non conspicui erant omni vitæ tempore. Fides illa, justitia, atque humanitas ubique cernuntur. Longe majori et altiori indole nobis prodeunt ergo, quam Græci, illis leviores. Istiusmodi scilicet homines gravitatem exhibent in tota vitæ ratione, externa facie, sermonibus: non eos abhorremus, sed veneramur; non timorem, sed admirationem atque majorem existimationem excitant. Tales Galli » venerabundi viderunt viros in ædium vestibulis sedentes, præter ornatum, habitumque humano augustiorem, majestate etiam, quam vultus gravitasque oris præ se ferebat, simillimos Diis" (2). Quanti Pyrrhum, quanti despotas suos facerent Epirotæ, abunde est notum: in rege ipsius fere Dei simulacrum venerabantur: sed togatis in senatu quid gravius, quid majestate plenius? Legati ergo regi suo, urbem templum sibi visam, senatum regum consessum esse, confitebantur (3).

---

(1) Polyb. hist. VI. c. 44. (2) Liv. V. 41. (3) Florus I. 18.

Quamvis hoc haberent Romani, ut, quod in aliis populis melius, quam Romæ esset, non contemnerent, novitatis tamen aucupio eos non fuisse ductos, quis dubitet?

Moribus antiquis stat res Romana, virisque. Hoc demum erat effatum vere Romanum. Non tantum in rebus gravioribus ea cernebantur animi dote, verum et in ludis ipsis publicis.

Quicumque juvenis generosi pectoris nil magis appetit, quam ut victoriam reportet, ita tamen, ut in hac ipsa victoriæ contentione ipsius prodeant studia peculiaria; sic etiam in unoquoque populo. In Græcis, ludorum studium inexplebile, imo ab iis tempus computari solebat. In Olympicis ludis vicisse, » prope majus et gloriosius, quam Romæ triumphasse, habebatur" (1). Qui Athenis choragi vicerant, eo ipso sæpius adeo se commendarunt Atheniensibus, ut summos inde nanciscerentur honores in re publica: » quæ omnia apud Romanos partim infamia, partim humilia atque ab honestate remota" (2). Optimis enim reipublicæ temporibus aurigæ in Circo fuerunt homines abjecti: gladiatores erant plerumque servi, vel cives capite damnati. In ipsis etiam ludis non spectabant elegantiam, aut venustatem: non habebantur apud eos musices certamina, sed unice imaginem belli ob oculos habere cupiebant: gladiatoria munera expetebant Romani, non vero uti Græci Herodotum, scripta sua ipsis recitantem.

Satis disputasse mihi videor, ut Romanorum characterismus exinde efficiatur. Verum hac in parte Commentationis non unus occurrit locus, qui non aliquo modo contraria Romanorum agendi ratione oppug-

---

(1) Cic. pro Flac. 15.
(2) Nepos in præf.

nari videatur. Tenendum est igitur, me semper universe de hisce Romanorum virtutibus scripsisse, et omnia, quantum in me fuit, idoneis auctoribus probare studuisse.

Quæ vero ibi occurrunt de præstantia Romanorum, semper habenda sunt tamquam dicta post comparationem Græcos inter atque Latinos institutam.

CAPUT II.

Ingenii Ratio.

Romanorum animi ratione itaque perspecta, videamus de eorum ingenio. Huius enim ratio arctissime cum illius conditione cohæret. Hac de re agendum esse statuimus, quoniam non minores partes agit ingenium in studiis populorum, quam ipse animus. Hic scilicet docuit populos, quid appeterent: ex illo vero imprimis elicitur modus, quo hisce obsecuti sint. Varia hæcce in variis populis.

Græci itaque similes nobis videntur juveni optimo ætatis flore, summo vigore, nec minus temeritate atque levitate. Ad iram facile provocabantur: sed non minus ad mitiora studia, ad elegantiam, ad venustatem natura sua erant adaptati. In ludis eos re vera ludentes videmus: Romanos contra tamquam dominos intuentes in servos suos, qui ad mortem usque pugnabant. Hi unice dignitatem spirabant et gravitatem: accedebant propius ad eam ætatem, qua cernitur juvenis, qui maturitatem suam jamjam est consecuturus. Non adeo luxuriatur eius ingenium, in eo non cernitur illa fingendi vis, ornandi studium: sed omnia apud eum unice referuntur ad utilitatem, ad vitæ usum, ad agendum adeo: verbo, Græci sectabantur τὸ καλὸν, Romani τὸ ἀγαθὸν.

Pulchri Studium.

§ I.

Omnes homines a natura feruntur pulcri studio. Incultissimi quoque populi habent, quo se ornent, quod ipsis placeat, quod pulcrum esse censeant : inque eo conficiendo mirifice delectantur. Quid ergo populi iis longe cultiores, nonne hi pulcri studio multo etiam cultiore gauderent? In his tamen nullus umquam exstitit, qui adeo se commendaret hoc nomine, adeo ad pulcrum et venustum tamquam natus videbatur, quam Græci. In nullis non eorum negotiis hoc apparet atque elucet. Sed non cernebatur Græcorum pulcrum externo splendore, immensa magnitudine, aut colorum varietate, sed unice concinnitate, elegantia, venustate. — Uti omnes populi suas habent traditiones atque fabulas, sic etiam Græci fingendi illa vi, ornandi studio, pulcri amore in hisce cum nullis aliis populis conferendi.

Attendebant majestatem cœli astris consiti. Quicumque ergo apud eos vel rebus gestis vel imprimis pulcritudine inclaruerant, eo migrare putabantur, et astra adeo ipsorum nominibus appellabantur. Excelsos montes a Diis inhabitari putabant : Apollinem in Parnasso cum Musis canentem ipsi canebant poëtæ. Deos plane ad suam ipsorum rationem informabant, canentes, saltantes, ludentes, hilaritati omnino indulgentes. Amœnos in terra locos, Arcadiam illam speluncis, fontibus et sylvis ornatam, cogitare non poterant, quin continuo Nymphas, Satyros, Faunos, ibi degere, antra eorum receptacula fingerent: nulla non loca eorum fictionibus animata cantu et saltatione resonantia.

Apud Romanos istiusmodi quid apparet etiam, sed ecce, quam toto cælo differat Græcorum *καλὸν* et *ἀγαθὸν* Romanorum.

Fingitur Nympha Egeria in antro, sed non ibi

— ἐϋπλόκαμοι Χάριτες καὶ ἔΰφρονες Ὧραι,
Ἁρμονίη θ', Ἥβη τε, Διὸς θυγάτηρ τ' Ἀφροδίτη,
ὀρχεῦντ', ἀλλήλων ἐπὶ καρπῷ χεῖρας ἔχουσαι. (1)

Non ibi degit, ut canat atque saltet, sed apparet prorsus tamquam sapientia, politica plena. Eam adit Numa, ut ejus præceptis rite rempublicam ordinet. Romani scilicet non cernebantur hilaritatis studio, sed fortitudine, frugalitate, imo rusticitate: — Habebatur ita in Capitolio casa Romuli, tamquam monumentum quantivis pretii priscæ illius simplicitatis in vitæ ratione, quæ ad bellum unice valet. A Marte orti urbis conditores, a lupa alti fingebantur.

Quæ vero pulcritudinem spectantia primis sæculis apud eos occurrunt, non ipsi effecerant, sed petierant fere ab Etruscis. Hi enim origine Græci (2), jam remotissimis temporibus mercatura florebant (3): et eos inter et Græcos semper intercessit commercium. Ab his ergo Romani, maxime opportunitate Tarquinii Prisci (4), omnia acceperunt, quæ ad pulcrum externum referuntur atque ornatum (5). Hic enim ludos opulentiores atque instructiores reddidit. Hinc suppellex in sacris, Deorum templa, saltationes pontificum, ludi scenici. Sed hisce ludis Romani, quippe ad pulcrum non adeo compositi, non magnopere delectabantur: malebant pugiles, funambulos, gladiatores (6). Ingenium semper suum

(1) Homerus εἰς Ἀπολλῶνα, vers. 194 seqq.

(2) Dion. Hal. I. pag. 4, 7, 9, 10. cf. Heyne in Excursu VI ad libr. III. Æneidos, et Excursu III. ad lib. VIII.

(3) Livius I, 2.

(4) Dionys. II. 184.

(5) Idem III. p. 195.

(6) Terentius in prol. Hecyræ, cf. Horat. epist. II. 1. v. 185 seq. et Wieland: sed hunc locum II. p. 117.

rude atque incultum etiamnunc prodebant, et diu prodiderunt, adeo ut Horatius suo de ævo dicat:

. . . . sed in longum tamen ævum
Manserunt, hodieque manent vestigia ruris.

Exinde insanum illud veterum poëtarum incultorum studium, quo incalescebant Romani tempore Augusti (1). Verum si quid pulcrum haberetur in Græcis, quod ad vitæ usum, ad civitatem, ad forum præsertim posset adhiberi, hoc avide arripiebant. Trium ergo Græcorum illorum in dicendo capti elegantia, summo studio eos sectabantur Romani juvenes nobilissimi, et Græcis maxime proderat tales misisse legatos.

Uti in omnibus gentibus adsunt homines cultiores, qui urbanitate cæteris excellunt: uti in Attica summus habebatur cultus cum in omnibus omnino rebus, tum maxime in sermonibus et colloquiis, quæ cum amicis, cum familiaribus haberi solebant, adeo ut id, quod elegantia et venustate in dictis se commendat, sal atticum dicatur: uti risum facetiis et festivitate excitare studebant; sic Romani contra, majus quid in familiari consuetudine appetentes, justitiam, fidem erga omnes, benevolentiam, præsertim erga cives atque amicos exhibebant, curabantque imprimis, ut ne diceretur vitium aliquod inesse in moribus (2):

. . . . absentem qui rodit amicum,
Qui non defendit, alio culpante: solutos
Qui captat risus hominum, famamque dicacis:
Fingere qui non visa potest, commissa tacere
Qui nequit: hic niger est, hunc tu Romane caveto. (3)

Videmus ergo, quam parum Romani ducti fuerint studio venusti. Apud Græcos vero venustatem in omnibus eorum negotiis animadverti-

(1) Horat. epist. II. 1. 39 seq.
(2) Cic. off. I. 37.
(3) Horat. sat. I. 4. v. 82.

mus simplicitate et concinnitate unice conspicuam. Quis non tenetur illa elegantia, quam cernimus in Deorum simulacris, in templorum extera facie, et architecturæ ornamentis in Propylæo (1). Romani tamen, uti omnes populi, etiam habebant quod ipsis placebat, quod pulcrum ipsis habebatur. Scilicet hoc prorsus eorum indolem referebat: non tam Orientalium sublimitatem, aut Græcorum venustatem, quam gravitatem et dignitatem unice. Ita Capitolium exhibetur nobis monumentum, ex quo hæcce apparent:

. . . . , . . . Capitolia . . . . .
Aurea nunc, olim silvestribus horrida dumis,
Jam tum religio pavidos terrebat agrestes
Dira loci; jam tum silvam saxumque tremebant.
Hoc nemus, hunc, inquit, frondoso vertice collem,
(Quis Deus, incertum est), habitat Deus. Arcades ipsum
Credunt se vidisse Jovem, quum sæpe nigrantem
Ægida concuteret, dextra nimbosque cieret. (2)

Hoc demum Romanis erat pulcrum, quod terrorem, imo horrorem incutiebat: quod non venustate, sed gravitate cernebatur.

Veri Studium.

§ II.

Romani ergo non adeo valebant ingenii alacritate et inveniendi facultate, et ideo non magnopere eos advertebant ea, quæ hisce cernuntur. Rerum causas ergo, et id quod *verum* est, non adeo quærebant: quæ vero ad vitæ usum referebantur, summo studio consequi nitebantur.

(1) Voyage du jeune Anacharsis, chap. 12.
(2) Æn. VIII. 347 seqq.

Romani non erant theoretici, sed practici. Hoc cum aliunde, tum maxime in ipso Cicerone cernitur. Postquam enim in foro fuerat versatus, et inclaruerat, scripsit philosophica sua opera, et ad theoriam sese applicuit. Ita Romani juvenes audiebant philosophos non eo consilio, ut ipsi deinceps philosopharentur, verum ut philosophorum Græcorum dicendi rationem in forum Romanum transferrent: non ita domesticis illis dicendi exercitationibus delectabantur tamquam inani opere atque umbratili, sed eam facultatem, quam inde nacti fuerant, in lucem proferre cupiebant: non educabantur enim in scholis, sed in ipso foro Romano. » Assuescat juvenis", inquit Quinctilianus, » a tenero non re» formidare homines, neque illa solitaria et velut umbratili vita pal» lescere. Excitanda mens et attollenda semper est, quæ in ejusmodi » secretis aut languescit, et quemdam velut in opaco situm ducit, aut » contra tumescit inani persuasione." (1) Deducebantur ad virum, qui principem in civitate locum tenebat, ab hocce numquam decedebant, et ad forum et conciones adducebantur, et ad rei publicæ bene consulendum.

» Iis ergo, qui habent a natura adjumenta rerum gerendarum, ab» jecta omni cunctatione adipiscendi magistratus et gerenda respublica » est" (2). Quas ingenii dotes in se animadvertebant, eas omnes ad rem publicam, ad utilitatem communem conferebant, missum facientes *verum,* quod eo inservire non poterat atque pulcrum. Hoc itaque non potuit non magnam habere vim ad dijudicandum id, quod dignum sibi haberent, in quo elaborarent. Præmittenda ergo hæcce duxi, ut primæ quæstionis parti respondere possim : ad quam ergo jam accedamus.

(1) Instit. or. I. 2. pag. 29. edit. Burm.

(2) Cic. off. I. 21.

CAPUT III.

Romanorum artes atque doctrinæ.

QUod homo vult, id facile consequitur: quibus studiis fertur, ea explet aliquando. Eo tendit omni opere, et qualicumque tandem modo viam sibi sternit, opportunitates sibi creat, quibus utatur, et apparet tandem iis artibus atque doctrinis, ad quas et animi et ingenii ratione ducebatur. Adumbravimus itaque indolem et studia Romanorum: quo vero hæcce eos adduxerint, jam exinde efficiatur. Fuerunt itaque, ut ultro apparet, artes, quæ non adeo cum Romanorum moribus conveniebant. Habentur aliæ, quas sua sponte non invenerunt Romani, sed ab aliis gentibus acceptas ad suam indolem adaptare potuerunt.

Fuerunt tandem quædam, quæ prorsus fuerunt Romanæ. Has ergo omnibus populis longe melius invenerunt non tantum, sed elaborarunt optime. Hæcce igitur tamquam schema in hacce Commentationis parte accipiantur.

Artes, quas tantum non neglexerunt Romani.

§ I.

» Non a natura ita generati erant Romani, ut ad jocum et ludum » facti esse viderentur, sed ad severitatem potius et ad studia quædam » graviora atque majora." (1)

Gravitatem enim et dignitatem, quam in foro atque senatu exhibebant, domi in animi remissione non abjecerunt. *Saltatione* et *musica* non magnopere delectabantur: » musica enim aberat a persona principis, » saltatio in vitiis ponebatur.. (2). Hæcce enim non erant eorum gravitatis. (3). Ita lege Julia prohibebantur nuptiæ inter senatorium virum et eam, quæ ipsa, cujusve pater materve ludicram artem facit, fecerit (4). In scenam enim prodire, et populo esse spectaculo, summa notabatur ignominia (5).

Si quidem vero nonnulli inter Romanos saltaverint, Græcis tamen hac in re longe postponendi, adeo ut merito Romani hanc artem tantum non neglexisse videantur. Verum ideo non abhorrebant ab omni animi remissione, ab omni gaudio atque lætitia: homines erant, non statuæ. » Ita Scipio legitur triumphale illud et militare corpus movisse ad numeros: non molliter se infringens, sed ut illi antiqui viri solebant, inter lusum ac festa tempora virilem in modum tripudiare, non facturi detrimentum, etiamsi ab hostibus suis spectarentur." (6) Hoc vero contemnebant Romani, si redigeretur saltatio ad *artem:* hoc

---

(1) Cic. off. I. 29. (2) Nepos Epam. I. (3) Off. l. 3. 24.
(4) Lex. 44. princ. ff. de ritu nupt. (5) Nepos in præf.
(6) Seneca, de tranq. animi c. 15.

enim mollitiem atque ignaviam ostendere putabant. Sempronia ergo litteris Græcis et Latinis docta contemnebatur, quia psallebat et saltabat elegantius, quam necesse esset probæ (1). Non hoc reprehendebant, quod saltare, sed quod optime sciverint (2). Sed hoc habebant Romani, ut, si a moribus suis deficerent, intentius exterorum rationem sectarentur, et pessimi omnium mortalium evaderent, ut non ea imbuerentur elegantia, quam alii populi exinde petiverant, sed delaberentur ad imam corruptelam (3).

Ita quoque saltationem attigerunt nonnulli Romani, sed non saltabant nativa illa Græcorum elegantia, sed abjectum in modum. Optimi quique in republica hosce saltatores merito aversabantur, et publice de morum corruptela querebantur. Ita Scipionis habetur oratio, in qua Romanis objicit, eos cum cinædulis et sambuca, psalterioque ire in ludum histrionum, ibique cantare discere, quæ majores ingenuis probro duci voluerint.

Testatur Scipio, se inter 500 pueros unum vidisse, (quo se reipublicæ maxime sit misertum), puerum bullatum, petitoris filium non minorem annis 12, cum crotalis saltare, quam saltationem impudicus servulus honeste saltare non posset. Marcus Cato Cæcilium, (non ignobilem senatorem) *spatiatorem* et *Fescenninum* vocat. Illi enim cantare etiam non serii hominis esse videbatur (4). Quamvis canerent enim ad tibicinem convivæ de clarorum hominum virtutibus, tamen honos huic generi optimo ævo non fuit (5).

---

(1) Sal. Catil. 25. (2) Macrob. Saturn. II. 10.

(3) Inde quoque sequenti tempore abrogata est lex Julia citata per l. 23 et ult. C. Nuptiis et Nov. 78. cap. 3. (4) Macrob. l. l.

(5) Græci vero non tantum canere atque poëmata recitare in conviviis solebant, sed etiam saltare: hisce moribus non obsequi, habebatur ἀϐϑαδίας. — Theophrastus Char. c. 25, et Fischerus ad hunc locum, p. 172.

Apud Græcos contra summa eruditio in nervorum vocumque cantibus esse credebatur. Musici ergo in Græcia floruerunt, discebantque id omnes, nec, qui id nesciebat, satis excultus habebatur.

Græcorum re vera erat hoc: ἡ μουσικὴ ἐπ' ἀρετὴν προτροπή. Instituebantur enim pueri musica (1), nec sane meliorem instituendi rationem inveniri posse putabant Græci, quam illam, quæ fieret per musicam atque gymnasticam (2). Hæc enim, harmoniam atque rythmum, quibus tota adeo indigeat vita, ipsum decorum et pulcrum in animo efficere posse putabant (3).

Hinc legislatores in Græcia maxime id egerunt, ut musica non corrumperetur, quia, illa a pristina virtute deficiente, homines item ad barbariem et ferocitatem delabi censebant. Cynæthensium crudelitatem et scelera musices neglectui unice tribuebant (4). Sed cavendum putabant, ne molles atque ignavi fierent homines, si unice per musicam instituerentur, id ergo agendum, ne ob corporis mollitiem periculum fugere cogerentur (5). Temperanda est ergo gymnastices vis, quæ ad rusticitatem facile adducat, per musices venustatem atque elegantiam. Non vero hæcce unice ad animum, illa ad corpus referatur, etenim: οἱ μὲν γυμναστικῇ ἀκράτῳ χρησάμενοι, ἀγριώτεροι τοῦ δέοντος ἀποβαίνουσιν· οἱ δὲ μουσικῇ, μαλακώτεροι αὖ γίγνονται ἢ ὡς κάλλιον αὐτοῖς (6). Ita demum prodit, qui vere dicatur καλὸς κἀγαθός. — Sed relinquamus huncce suavissimum antiquitatis locum, in quo non diutius morari debemus, quam sufficiat ad discrimen paucis notandum, quod hac in re Romanos inter et Græcos intercesserit.

Gymnastica vero apud Græcos non tantum eo referebatur, ut firma-

---

(1) Plato, Protag. 325. e. idem in Crit. 50. e.
(2) Idem, Rep. II. 378. e. (3) Rep. III. 401. d.
(4) Polyb. hist. IV. 20. (5) Prot. 326. b. (6) Rep. III. 410. c.

retur corpus, sed maxima etiam parte ad delectationem. Inde enim orta est saltatio: hinc quoque celeberrimi illi in tragœdiis Chori, qui poësi quidem et musica, maxime vero saltatione, perficiebantur: hinc dramata quædam, quæ unice saltatione et imitatione perficiebantur (1). Nihil horum apud Romanos. Unice gymnasticam ad utilitatem, maxime omnium ad bellum referebant. Non ita, ut ea confirmarentur militum animi, sed ut belli *labores* perferre possent (2).

Qui non prospera valetudine utebatur, a gymnastica medicinam petebat, et illi jungebantur præcepta victûs. Ita Cicero legitur suum corpus hisce remediis firmasse (3). Quid multa? Nonne ipsa harum artium nomina originem satis ostendunt? Nulla in tota Latina lingua vox, qua illæ rite exprimantur.

In nullis fere artibus magis valet inveniendi facultas, amor pulcri atque fingendi vis, quam in arte *statuaria, pictura, architectura*. Hæ enim artes pulcritudine unice cernuntur, atque se commendant. Maxime ergo in Græcia eas floruisse, nemini mirum accidere possit. Apud Romanos vero, qui pulcri atque venusti sensu non adeo erant imbuti, non magna habuerunt incrementa. Hi non verum et summum illud pulcrum in animo insitum habebant, quo incaluerunt Græci.

Primis quidem reipublicæ temporibus memorantur signa proavorum, quæ in atrio collocata, exempla essent posteris, quæ imitarentur (4). Sed horum nullum apud antiquos a pulcritudine memoratur. Quæ vero paulo elegantiora essent, vel ab Etruscis, vel a Græcis mutuarunt. Nec adeo pulcri studio ducti hæcce appetiverunt, sed ob usum unice.

---

(1) Xenophon. Exp. Cyr. min. VI. init.
(2) Cic. Tusc. Q. II. 15. 26.
(3) Plu. in vita Cic. 864. e.
(4) Polyb. hist. VI. 52.

Scilicet »non ceram illam, neque figuram tantam vim in se habere, sed memoriâ rerum gestarum eam flammam egregiis viris in pectore crescere, neque prius sedari, quam virtus eorum famam atque gloriam adæquasset, putabant Romani" (1). Harum rerum pulcritudine non ducebantur ante Syracusas a Marcello captas A° 540. U. C. »Inde primum initium mirandi Græcarum artium opera (2). Licentia vero atque rapiendi studio ducti deinde sunt Romani, cum aliquando horum pulcritudine caperentur. Intentius tunc hæcce sectabantur, et in rapiendis hisce nulla non atrocissima facta perpetrarunt nonnulli (3). Qui vero melius cogitabant, ea ex Græcia arcessebant, et in iis emendis patrimonium non raro exhauriebant. Plurimi hæcce Ciceroni constitisse, ex ipsius ad Atticum epistolis abunde patet (4). Scilicet Attico suo omni opportunitate utendum esse mandabat, ut emeret statuas, quibus ornaret villas suas, omnium vero maxime Academiam. — Romæ non haberi putabat statuas, quæ dignæ illâ essent.

Sed ut præstantiam Græcorum in hisce artibus melius percipiamus, juvat hic apponere quædam de earum origine atque progressu (6*).

Græci natura ipsi sua ad eas ferebantur, et summo studio excalebant. In fabulis hocce jam cernitur. Δαίδαλος (qui arte valet) nulla non in hisce artibus invenisse fingebatur (5). Statuas confecit, quæ videre et incedere videbantur, atque manus porrigere. Inauditum hocce erat hisce temporibus. Statuarum enim oculi hactenus fuerant clausi, manus atque pedes a cæteris corporis partibus non disjuncta (6).

Statuas enim acceperant ab orientalibus informes atque ab omni elegantia remotissimas. Harum vestigia in Hermis etiamnunc cernuntur.

---

(1) Sal. Jug. IV. (2) Liv. 25. 40. (3) Cic. in Verrem IV.
(4) Ep. ad Att. I. 5. 6. 9. 10, etc. cf. D'Arnay, Vie privée des Romains, p. 82.
(5) Plin. H. N. VII. 54. (6) Diod. Sic. IV. 46. (6*) Cf. Brutus 18.

In Phidiæ deinceps statuis elucet quidquid grave est et majestate conspicuum. Jupiter eius Olympius, ipsum adeo Deum æquavit (1).

Interrogatus artifex, quomodo tandem eam majestatem operi suo addere potuisset, respondit, se semper ob oculos habuisse Homeri illa,

. . . . ἐπ' ὀφρύσι νεῦσε Κρονίων·
. . . .
. . . . μέγαν δ' ἐλέλιξεν Ὄλυμπον. (2)

Apud Græcos enim hi artifices non fuerunt homines vilioris conditionis, prouti apud Romanos, quorum ordini tantum hæ artes conveniebant (3), sed homines cultiores, qui literis elegantioribus plane erant exculti, et ad summam humanitatem ita pervenerant.

Praxitelis ætate accessit ars statuaria. Ut verum et simplex exprimeret pulcrum, non ex ebore aut auro, sed ex marmore, statuæ conficiebantur. In Veneris statua non cernitur mater familias, quæ summa gravitate, imo superbia, est admirabilis magis, quam amabilis, sed puella potius, quæ pulcritudine, maxime tamen pudore, se commendat. Ita ex ingenio ipsi suo hanc artem veluti crearunt Græci, pulcro imbuti, et eam eo adduxerunt, quo pervenire non tantum non potuerunt Romani, sed nullus etiam populus recentioris ævi.

De pictoribus Græcis nulla non mira (4) narrantur. Ejus tamen artis non idonea exstant monumenta, quibus rite de illa judicare possimus. Hoc tamen constat, eos in pingendo non unum alterumve hominem in tabula exhibuisse, sed ex pluribus id elegisse, quod pulcritudine se maxime commendaret. Et ita unice prodire poterat apud eos summum pulcrum, quod animo infixum habebant (5). Romæ quidem nonnulli exsti-

---

(1) Quinct. Inst. Orat. 12. 10. Livius 40. 28.
(2) Ilias. I. s. 28 seqq. cf. omnino Heerens Ideen. III. 1. Alth. seite 88. ed. 1812.
(3) Cic. off. I. 42.
(4) Plin. H. N. 35. cap. 9, 10, 11. cf. Anacreon xv. (5) Cic. Or. 23.

terunt pictores, verum hi vel Græci erant, vel Etrusci. Pingere enim Romano homini non convenire credebatur. »An censemus", inquit Cicero, »si Fabio, nobilissimo homini, laudi datum esset, quod pingeret, »non multos etiam apud nos futuros Polycletos et Parrhasios fuisse? »Honos alit artes, omnesque incenduntur ad studia gloriâ, jacentque »ea semper, quæ apud quosque improbantur" (1)

Uti omnes populi, ita Romani architecturæ operam dederunt, quatenus sufficeret ad domus, quas inhabitarent, apte construendas (2). Sed artem illam non adeo retulerunt ad pulcrum: architectos plane ad opifices mercenarios retulerunt (3). Uti simplices erant in vitæ ratione, sic quoque in ædibus. Principes in republica viri, summi belli duces, primis temporibus, prædiis rure utebantur mediocribus. Ita Paulo Æmilio cum magna prole et 16 cognatis una tantum parva admodum villa sufficiebat. (Plut. pag. 257. c.) (4).

Cum vero deinceps publicæ majestatis tuendæ causa major amplitudo in principum ædibus desideraretur, alia quidem hac in re usi sunt ratione. Sed ideo non elegantiam et venustatem retulerunt in ædium externa facie, sed gravitatem potius exhibendam esse censebant. Laudabatur ita Cneus Octavius, quod præclaram ædificasset in palatio et plenam dignitatis domum. Nusquam tam magnifica fere inveniuntur ædificiorum rudera, quam Romæ. Nullus populus tam ampla constituit, præsertim ad vitæ usum, quam Romani. Stupemus etiamnunc æquæductuum magnificentiam: et quæ de cloacis leguntur, hodie vix credibilia videntur (5).

---

(1) Tusc. I. 2.

(2) Architecturæ navali non operam dederunt ad mercaturam iis invisam, (Off. I. 42.) sed ad usum belli. (Florus II. 2.)

(3) Off. I. 42.

(4) Cf. Seneca Cons. ad Helviam c. 9.

(5) Plin. H. N. 36. 15. cf. Liv.

Artes, quas a Græcis acceptas, suæ rationi accommodarunt Romani.

§ II.

Hoc demum est provectioris indolis, uti verbo jam indicavimus, nil contemnere, quod aliorum est. Atque illud prorsus fuit Romanum. Hoc conspicuum in omnibus iis rebus, e quibus utilitatem petere posse sibi videbantur.

Artes atque doctrinæ fuerunt, quarum studio omnino quidem ducebantur Romani, sed quarum ornamentum e Græcia arcessendum putabant. Fuerunt item aliæ, quas non adeo natura ipsi sua invenerunt atque excoluerunt, verum e quibus se quædam nancisci posse censebant, quibus res suas meliores redderent.

Ad *philosophiam* Romani non adeo nati videntur, quam Græci. Eam theoretica nimis ratione contineri putabant. Quantopere illa μεγίςη μουσικὴ (1) in Græcia floruerit, ostendere longum sit. Videamus potius de philosophia apud Romanos. Ex philosophia ergo ea sumserunt, quibus reipublicæ potissimum prospicere posse sibi videbantur. Aversabantur Romani eos, qui se Græcos esse profitebantur (2): et quamvis Græciæ nonnullas doctrinas cuperent, nolebant tamen eas videre Græco habitu. Ita Antonius apud Ciceronem (3), » Probabiliorem populo oratorem fore", dicit, » qui primum quam minimam artificii alicujus, deinde » nullam Græcarum rerum significationem daret. Confitetur tamen non

---

(1) Plato Phæd. p. 61. a.
(2) Cic. fin. I. 3. Plut. Cic. 868. b.
(3) De Orat. II. 36, 37.

» hominis, sed pecudis esse, Græcos non audire, qui tam præclara pol-
» licerentur. Decrevi igitur", inquit, » philosophari, ut Neoptolemus
» apud Ennium, *paucis*, nam *omnino* haud placet."

Romani enim non valebant inveniendi illa facultate, pulcri illo amore, quæ in Græcia pepererunt præclara permulta, philosophiam adeo. Hoc cum aliunde, tum maxime ex ipsius Linguæ Latinæ apparet ratione minime philosophica. Quodsi vero philosophus linguam sibi exstruere vellet, non aliam ex hacce officina prodituram esse, atque Græcam, observarunt viri docti. — Ex simplicissimis enim initiis omnia ducuntur, quibus lingua existit, qua nulla locupletior. Romanorum contra lingua tam parum ei hac in parte æquiparanda, ut ne verbum quidem habeant, qua rite exprimatur Græcorum Φιλοσοφία. Cicero itaque, cum primum ad philosophandum accederet, dicebat subinde, se tractare doctrinam illam, quam Græci vocent φιλοσοφίαν. (1) Difficillimum ergo erat negotium Latine philosophari : (2) » jacuit ideo philosophia usque » ad Ciceronis ætatem, nec ullum habuit lumen Litterarum Latinarum." (3) Dialectica non magnopere eos advertit, nisi quatenus utilis videbatur ad *institutionem* oratoris. Itaque Diogenem Stoïcum non adeo sectabantur Romani quod ad dicendi rationem, quia » exile, aridum concisum ac » minutum sermonis genus afferebat:" Critolaus vero eloquentiæ plus prodesse potuisse censebatur. (4) » Illius enim vis incredibilis erat dicendi", accommodata ad oblectandos animos, ad impellendos, ad ea probanda, quæ non artificis statera, sed » quadam trutina populari examinantur."

Per omnes libros Ciceronis de Oratore hoc maxime dominatur, quod Cicero exemplo suo comprobavit, philosophia præcipue usos fuisse Romanos ut eloquentia inde augeretur.

---

(1) De Oratore I. 3. et alibi.
(2) De Fin. III. 12.
(3) Tusc. Quæst. I. 3.
(4) De Orat. II. 38.

Ad *eloquentiam* enim sua indole ferebantur Romani: ita ut Cicero recte dixerit: »Oratorem celeriter complexi sumus." Quo vero eam ornarint, petiverunt a Græcis. Subjungit ergo: »nec eum primum eru- »ditum, aptum tamen ad dicendum, post vero eruditum." (1) Hocce studium eloquentiæ primis reipublicæ temporibus jam eluxit: tota Romanorum animi ratio atque civitas ad Oratoris gravitatem erant compositæ. Respublica enim, maris instar, numquam erat quieta. Partium studio semper agitabatur: quisque suam partem populo commendare studebat. Comitia, Senatus, Rostra, mortuorum Laudationes opportunitates exstiterunt, quæ non magnam vim ad eloquentiam apud Romanos promovendam exserere non potuerunt. Ita, ut unum ex sexcentis exemplis, quæ exstant, excitem, Menenius Agrippa eloquentiâ suâ plebem in civitatem reduxit (2). Huc spectabat etiam Romanorum educatio. In foro itaque, veluti in optima schola, instituebantur. Ut ibi ex ipsius populi diversissimarum aurium copia deprehenderent, quid in quoque vel probaretur vel displiceret (3).

Nec tantum in principibus reipublicæ viris cernebatur hoc studium apte atque bene loquendi, sed in plebe etiam. »Illud enim ne quis »admiretur, quonam modo hæc vulgus imperitorum in audiendo notet; »cum in omni genere, tum in hoc ipso, magna quædam est vis in- »credibilisque naturæ. Omnes enim tacito quodam sensu, sine ulla »arte aut ratione, quæ sint in artibus ac rationibus recta ac prava, »dijudicant: idque cum faciunt in aliis, ad quorum intelligentiam a »natura minus habent instrumenti, tum multo ostendunt magis in

---

(1) Tusc. Quæst. I. 3. (2) Val. Max. VIII. 9. Liv. 2. 32.

(3) Dial. de Orat. Tacito vulgo adsc: c. 34. Quamvis hæc ibi dicta sint de oratoris institutione, tamen universe valere mihi videntur de educatione principum et optimorum in Republ. puerorum.

» verborum, numerorum, vocumque judicio: quod eo sunt in commu» nibus infixa sensibus, neque earum rerum quemquam funditus na» tura voluit esse expertem" (1).

Hominibus, quales Romani erant, nulla fere res magis placere poterat, quam historia. Illâ enim res gestas majorum celebrare, ad eorum exemplum juventutem instituere, et spem alere, fore ut sua etiam facta posteris non ignota essent, hæc plane erant cum Romanorum indole congrua. Sed hanc rem pari modo tractarunt, atque eloquentiam. Res gestas unice et simpliciter scriptis mandare facile poterant; sed scriptionem hancce ornare admoto lumine philosophiæ atque eloquentiæ, hoc non erat Romanorum.

Uti omnium populorum, sic et Romanorum primi historiæ scriptores erant Sacerdotes. Ita memorantur annales Pontificum (2). Sed historia tunc nihil aliud erat nisi annalium confectio, et hisce nihil jejunius. Hanc similitudinem multi secuti sunt, qui sine ullis ornamentis monumenta solum temporum, hominum, locorum, gestarumque rerum reliquerunt (3). Item in carminibus quæ convivæ in epulis de clarorum virorum virtutibus cantare solebant, et in laudationibus mortuorum nonnulli sibi invenire visi sunt historiam Romanorum antiquissimam. Sed hisce non adeo fides esse poterat. Quod ad carmina, hæcce fere Ciceronis tempore vel interierant, vel corrupta erant quam maxime (4).

---

(1) Cic. de Orat. III. 50. Quamvis hæc spectent magis numeros in poësi, tamen subjungit. cap. 51. » Verum ut in versu vulgus, si est peccatum videt, » sic, si quid in nostra oratione claudicat, sentit."

(2) Diony. Hal. I. 59. XI. 756.

(3) Cic. de orat. II. 12. juncto de Legg. I. 2. cf. G. J. Vossius, de Historicis Lat. pag. 2.

(4) Brutus 19.

» In laudationibus vero mortuorum", ut rei natura declarat, multa erant scripta, quæ non fuerant facta: falsi triumphi, plures consulatus, genera etiam falsa, et a plebe transitiones (1). Ante igitur quam Romani Græcorum ratione imbui cœperant, aberat Historia litteris latinis (2).

Supra jam indicavi Romanos non magnopere studuisse Musicæ. Cum illa interim arctissimo vinculo cohæret *Poësis*, quam non prorsus ita abjecerunt. Uti omnibus in populis poësis invenitur, sic etiam Roma vel antiquissimo ævo tulit poëtas.

» Nihil est enim", inquit Crassus apud Ciceronem, de Orat. III. 51, » tam cognatum mentibus nostris, quam numeri atque voces, quibus » et excitamur, et incendimur, et lenimur, et languescimus, et ad hi- » laritatem, et ad tristitiam sæpe deducimur: quorum illa summa vis » carminibus est aptior et cantibus, non neglecta ut mihi videtur a » Numa, majoribusque nostris, ut epularum solemnium fides ac tibiæ, » Saliorumque versus indicant." — Hæcce Mamuria egregie cum Romanorum indole conveniunt. Bellum semper cogitantes, id militaribus veluti hisce carminibus ostendebant. Scuta sacra ferentes Salii, quamvis rude et agreste, canebant tamen: » ita ne illis quidem, qui rudes et bellicosi videntur cura musices, quantum illa recipiebat ætas, defuit." (3) Agricolæ ita messis tempore sacrificia peragebant, hilaritati, sed et ferocitati, subinde indulgentes. Hocce apud agricolas lætissimo tempore festa habebantur agrestia:

Fescennina per hunc inventa licentia morem
Versibus alternis opprobria rustica fudit,
Libertasque recurrentes accepta per annos
Lusit amabiliter; donec jam sævus apertam
In rabiem verti coepit jocus. Hor. II. ep. 1. 145.

(1) Brutus 15.
(2) De Legg. I. 2.
(3) Quint. J. O. I. 10. p. 106.

Prorsus ita Romani prodebant, se nisi ἀμούσους plane, non tamen ad musices harmoniam esse compositos (1). Primis hisce seculis jam quædam mutuarunt Romani ab Etruscis. Ita ludi scenici tempore pestilentiæ cujusdam Romam transportati sunt (2). Sed hisce non magnopere, nisi novitate capti, delectabantur Romani. Hecyram dabat Terentius, » quam", inquit,

» . . . . *mihi per silentium*
» *Numquam agere licitum est:"* — (3)

Honos huic generi ne Ciceronis quidem tempore fuit. Deinde vero poësis apud Romanos maxime est culta. Hac de re deinceps agemus: sufficiat vero hoc loco probasse, Romanos quidem primis temporibus eam non omnino neglexisse, sed cultum hujus artis a Græcis petere debuisse.

Cum de philosophia vidissemus, orationis cursu, et data opportunitate ad eloquentiam pervenimus. Sunt tamen quædam adhuc philosophiæ partes, quas a Græcis cultas acceperunt item Romani. — In his primarium locum tenet *Mathematica.*

Romani sibi non adeo placebant, nisi conferrent quid ad vitæ usum et civium utilitatem. Mathematicam ergo, quippe maxima parte theoreticum quid, non magnopere appetiverunt. Ei nolebant omnino se tradere » virtutis enim laus omnis in actione consistit." (4) Vitio enim dabatur iis, qui in res obscuras atque difficiles, easdemque non necessarias nimis magnum studium multamque operam conferrent. Metiendi ergo ratiocinandique utilitate hujus artis termaniverunt modum (5).

---

(1) Lege igitur XII. Tab. hac de re cautum erat Tab. VII. apud Bachium hist. jurisprud. I. c. 2. p. 58. ed. 1807. (2) Liv. VII. 2.
(3) Prolog. Hecyræ. (4) Off. I. 6. cf. de Orat. I. 3. (5) Tusc. Q. I. 2.

Medicinâ non caruerunt item Romani, et, uti omnes populi, eam simplicissima aliquando ratione tractarunt. Quisque paterfamilias liberorum et servorum morbis succurrebat medicamentis, quæ ipsi a majoribus erant tradita. Ita sine medicina non fuit urbs, sed sine medicis usque ad annum fere 600 U. C. » Non enim rem damnabant antiqui illi Romani, sed artem" (1).

In omnibus enim Romani plane respuebant theoriam: practicam unice sectabantur. » Inspicere quidem voluerunt theoreticam Græcorum medicinam, sed non perdiscere, quippe eam, e Græcia in Italiam profectam, civitatem pessum daturam esse opinantes.

Sequente ævo ab hac ratione desciverunt, et suam simplicissimam medicinam Græcorum eruditione ampliarunt. Æsculapius ergo publice cultus, eique templum dedicatum, sed proavorum de medicis cogitandi ratione etiamnunc imbuti, non nisi extra urbem, et in insula adeo, eum divino affecerunt honore.

Medici tamen, imo theoretici, magno subinde in honore erant, uti Antonius Musa (2) et Celsus, sed hoc factum non nisi post longum temporis spatium.

Artes et doctrinæ, quas natura sua coluerunt Romani.

§ III.

Hisce disputatis, dubium non erit, quid tandem adeo Romanorum indoli convenerit, quod summo studio elaborarent. In Romanis, uti vi-

(1) Plin. 29. s. quamvis Dion. Hal. X. p. 677 memoret medicos in agris, non tamen hi comparandi cum iis, qui sub Imp. floruerunt.

(2) Suet. Aug. 57. L. VI. c. de Profess. et Medicis.

dimus, inerat summus amor patriæ, constantia, justitia, temperantia. Quum ergo omnia ad practicam adducerent rationem, non mirum, eos omnia unice ad civitatem retulisse, ad bene gubernandam rempublicam. Tota ergo reipublicæ conditio ad studia *artis politicæ* explenda erat adaptata. Hoc non exstitit casu fortuito, sed Romani eo consilio ita ordinarant omnia.

Regibus primum usus est populus Romanus, » quadam fatorum industria, tam variis ingenio, ut rei publicæ ratio et utilitas postulabant" (1).

Deinceps tota respublica ita habebatur, ut non in ea, uti in Græcia, exstiterint pauci homines, qui arte politica valentes patriæ suæ leges dabant, uti Lycurgus et Solon, sed ut quisque civis comitiorum particeps leges antiquare, vel ratas habere posset.

Quisque ita civis eas suadere vel dissuadere, et patriæ consulere poterat. Ita qui regere ac gubernare rempublicam possent, plurimi exstitere (2). Qui autem in republica cæteris excellebant politica prudentia, non sibi tantum sapiebant, civitati consulentes, sed egregiam illam artem tamquam patrimonium juventuti tradebant. Juvenes iis senibus adhærebant, qui solebant

minori dicere per quæ
Crescere res posset (3).

Ita non ad tempus illa scientia apud Romanos cernebatur, neque interibat, imo quotidie augebatur. Quisque generosi pectoris civis reipublicæ formam emendare, et, si vitium animadverteret, tollere studebat.

Hi juvenes » facillime et in optimam partem cognoscebantur, qui se ad claros et sapientes viros, bene reipublicæ consulentes, contulerant: —

(1) Florus I. 9.
(2) De orat. I. 2. (3) Horat. Epist. II. v. 106.

quibuscum si frequentes erant, opinionem afferebant populo, se eorum fore similes, quos sibi ipsi delegissent ad imitandum" (1). Si honesta petere viderentur adolescentes, continuo ad summos in Republica honores iis aditus patebat. Hocce modo rempublicam condiderunt Romani, » quæ non solum, si spectes amplitudinem dominii pulcritudinemque rerum gestarum, verum etiam quod ad diuturnitatem ejus attinet, per multa secula floruit" (2).

Cum reipublicæ administratione arctissime conjuncta est peritia in re militari. Hujus studium apud Romanos in omnibus elucet. Tota civitas militaris respublica rite dici potest (3). Ita consules Romæ præerant senatui, iidem in castris duces erant. Ili ut triumphum agerent, bellum semper producebant, et elapso anno finem ei splendidum imponere conabantur. Romani non quietem ferre potuisse, sed semper bellum cogitasse videntur.

Ad hæc studia alenda omnia omnino in civitate erant composita. Quis enim juvenis, qui non summo studio in republica lucere et patriæ prodesse cupiat? Jam » prima ei commendatio erat ad gloriam, si qua ex bellicis rebus comparari potest (4). Nec licebat cuiquam honores petere, nisi antea stipendia fecisset (5). Stimuli ad fortia in bello facinora Romæ aderant, quales in nulla umquam regione (6).

Illud belli studium jam vidimus in muneribus gladiatoriis. Sed aderant etiam in nobilioribus juvenibus nonnulla, quæ huc spectant. Ita exercebantur jaculando, currendo, equitando in campo Martio (7), et

---

(1) Off. II. 13. (2) Dion. Hal. I. 2.

(3) Montesquieu, grandeur et déc, chap. 2. cf. Heeren Handbuch der Ges. der alten Stat, V. II. § 7. 3 ausgabe. (4) Off. II. 13.

(5) Polyb. hist. VI. 47. (6) Polyb. hist. VI. 50 - 51.

(7) Plut. in Cic. 883. D. Pr. I. in f. De Excusat. Tut. et Curat.

edebant subinde ludum Trojæ, qui prorsus bellum referebat (1). In ludis quoque privatis hujus rei apparent vestigia (2): et hisce adeo favebant leges, ut in iis unice ad pecuniam ludere liceret: v. c. » si quis certaret hasta, vel pilo jaciendo, vel currendo, saliendo, luctando, pugnando: quod virtutis causa fiat" (3).

Perdite latrunculas amabant Romani (4), quibus primus Pyrrhus strategematum disciplinam ostendisse dicitur a Donato ad Terentii Eunuch. IV. 7. 15.

Hancce belli imaginem tractare in summis habebant deliciis: et eo ludo maxime delectabantur, in quo

. . . . *vitreo peraguntur milite bella* (5).

Ludos hosce privatos hoc loco inducendos esse duxi, quia e ludis privatis maxime hominum studia mirifice patent.

Multa quoque privilegia Romæ tribuebantur militibus. Testamentum ita sine ulla solemnitate conditum, si *in procinctu* ultimam voluntatem declaret miles, ratum habebatur (6). Ita quoque in iis tantum, quæ tempore militiæ acquirebant filii, fungebantur vice patrum fam. (7). Tanta reverentia erat apud Romanos rerum in bello gestarum, ut earum commemoratione accusatores suos Scipio Africanus averterit. » Memoria", dixit, » Quirites repeto diem hodiernum esse, quo Han-» nibalem Poenum, imperio nostro inimicissimum, magno prœlio vici » in terra Africa, pacemque et victoriam peperi insperabilem. Non

(1) Vid. Tacitus Ann. XI. 11. Suet. in Aug. 43. in Tib. 6. et Heyne ad Virg. Æn. V. Excursum 5.

(2) Ovid. Art. Am. III. 381.

(3) L. 2. ff. le aleatoribus.

(4) Seneca de tranq. animi 14.

(5) Lucan. ad Pis. 181.

(6) § 1. J. de milit. test. cf. Heineccius in Recit. pag. 353. edit. Gand.

(7) L. 2. ff. ad Sctum Maced.

» igitur simus adversus Deos ingrati: sed censeo, relinquamus nebu-
» lonem hunc, eamus hinc protinus Jovi O. M. gratulatum" (1).

In animi ratione Romanorum notandâ celebravimus item justitiam. Et quam tandem doctrinam exinde prodire melius censueris, quam jurisprudentiam? Ubi summæ continuo contentiones de justo et injusto, de meo et tuo habentur, quales Romæ admodum erant frequentes, ibi jurisprudentia læte florere debet. (*a*).

A teneris juris scientia imbuebantur: pueri in scholis XII tabularum leges ediscebant (2). Semper juvenis aderat judiciis, cum publicis, tum privatis. Cum patroni clientibus suis de jure responderent, juvenes arrectis auribus iis adstabant, et diligenter excipiebant, quid diceretur. — Et ultro ita inducebantur in penetralia jurisprudentiæ: verbo, tota liberorum apud Romanos educatio eo tetendit, » ut sincera, et integra, et nullis pravitatibus detorta uniuscujusque natura, toto statim pectore arriperet artes honestas: et sive ad rem militarem, sive ad juris scientiam sive ad eloquentiæ studium inclinasset, id solum ageret, id universum hauriret" (3).

Causis deinde dicendis, et accusationibus publicis instituendis magnopere inclarescebant juvenes, et ita in juventute sua jam accedebant ad jurisprudentiam (4). Quo minus huic rei operam dabat juvenis, eo minoris ab omnibus existimabatur (5). Quid dicam de institutis quibusdam in R. P., quæ ad jurisprudentiam augendam magnopere valebant? In iis Jus Honorarium nominasse sufficiat.

---

(1) A. Gellius IV. 18. cf., Polyb. de virt. et vit. p. 94.
(*a*) Plato de R. P. lib. V. pag. 464.
(2) Cic. Legg. 23.
(3) Tacit. Dial. de Orat. 28.
(4) Off. II. 14.
(5) Polyb. de virt. et vit. p. 114.

Hisce propositis, satis dixisse mihi videor, quo responderem ad primam quæstionis partem. Vidimus enim, quas artes atque doctrinas dignas censuerint Romani, in quibus, vel a Græcis acceptis, vel ab ipsis inventis, elaborarent.

Ducem fere secutus sum ipsum Ciceronis locum, e quo desumta est quæstio nostra, optimum fore ratus, illius verba ipsius dictis explicare: nec ullus præterea antiquitatis locus mihi succurrebat ad nostrum consilium aptior et locupletior.

Mores tamen et instituta vitæ, resque domesticas ac familiares non tractanda esse censuimus, quandoquidem in quæstione memorantur tantum artes atque doctrinæ: neque noveram, quomodo hæcce eo referrem. Artes item mercenarias non attigi, quoniam hæcce cum quæstionis consilio non convenire mihi videbantur. Sufficiant ergo hæcce huic loco, et ad alia jam transeamus.

Pars Secunda.

Honos alit artes, omnesque incenduntur ad studia gloriâ. Cic.

CAPUT I.

Oratores.

§ I.

Accedimus jam ad secundam quæstionis partem, quæ continetur in recensendis præcipuis artium et doctrinarum cultoribus apud Romanos. Satis apparet ergo, nos missas facere musicos, saltatores, tibicines, pictores, statuarios, architectos etiam. Hi enim vel origine fuerunt Græci, vel artibus tractandis, quas non dignas habebant Romani, in quibus elaborarent, non adeo inclaruerunt. Ergo eos recenseamus, qui artes atque doctrinas elaborarunt, quas Romani majore habebant existimatione.

Orator Romæ summo erat in honore. Ab eo ergo incipiamus. Verum primis temporibus habiliores homines non adeo Romæ totos se tradiderunt uni tantum disciplinæ. Sed qui in foro erat Orator, domi Jctus, rure Historicus et Philosophus, idem in bello summus apparet castrorum dux. Hi ergo, usque ad Ciceronis fere tempora, uno eodemque capite tractando videntur; ne variis locis eadem nomina repetita tædium excitent.

In eo partis capite non alienum duximus, vim et efficaciam ostendere, quam et reip. fata, et aliæ opportunitates in eloquentiam ha-

buerunt: ut inde pateat, quomodo illa ad summum gloriæ fastigium evecta sit, et eam præstantiam denuo amiserit. Hæcce vero quoque de aliis artibus atque doctrinis dicta habento, in quas eandem vere vim exseruerunt.

In hisce usus sum operibus Fuhrmanni, Harlesii, Noorthouckii (historical and classical dictionary) Vossii: præsertim autem antiquorum. Hosce hic appono, ne, eorum sententia prolata, nec nomine citato, aliorum judicium pro meo jactare videar.

E primorum temporum historia satis apparet, affuisse in rep. Romana viros eloquentes, quamvis non eruditos, ad dicendum tamen aptos. Nam Brutum, M. Valerium Dictatorem, Luc. Valerium Potitum, qui in plebem; Appium Claudium, qui in Senatum magnam vim dicendo nacti sunt, suspicari licet eloquentes. Item Cajum Fabricium, Tib. Coruncanium, M. Curium. Sed eos oratores habitos esse, aut omnino tum ullum eloquentiæ præmium fuisse, se non legisse testatur Cicero in Bruto 14. 15. — Hoc vero nomine magis cernebantur Q. Maximus Verrucosus, Q. Metellus et M. Corn. Cethegus.

Romani jam extra Italiam bella gerere incipiebant, et ita sensim paulatimque cum exterorum moribus, tum etiam doctrinis uti cœperunt. Sic quoque nonnullæ artes, quæ eloquentiam spectant, Romam migrarunt: in quibus Grammatices studium, quod in urbem primus intulit Crates Mallotes, Aristarchi æqualis (1), » qui missus ad senatum ab Attalo, Rege (anno fere 590. U. C.) Romæ, cum crus fregisset, ἀκροάσεις subinde fecit, assidueque disseruit, ac primus ergo Romanis exemplo fuit ad imitandum." — Anno 598 Carneades Academicus, Diogenes

(1) Suet. de ill. gram. c. 2.

Stoicus et Critolaus Peripateticus ab Atheniensibus Romam missi sunt legati (1). Nobilissimi quique juvenes certatim eos sectabantur, ut in ea arte certe a Græcis erudirentur, cujus studio flagrabant. Ex eo tempore non viri tantum, sed feminæ etiam, linguæ puritati operam dederunt. Valent ergo, quæ Porcius Licinius cecinit:

Punico bello secundo, Musa pinnato gradu
Intulit se bellicosam Romuli in gentem feram. (2).

In Oratoribus incipiamus ergo a Catone, qui in oratione non cernebatur illa dicendi elegantia, propter quam oratorum scripta studiose legebant Romani, »at", inquit Cicero, »quem virum? Dii boni, mitto civem, aut Senatorem, aut Imperatorem; Oratorem hoc loco quærimus: quis illo gravior in laudando, acerbior in vituperando, in sententiis argutior, in docendo edisserendoque subtilior?

Repertæ sunt orationes amplius 150, et verbis et rebus illustribus: licet ex his eligant ea, quæ notatione et laude digna sint, omnes oratoriæ virtutes in eis reperientur." (3) Sed fuit tamen ejus eloquentia tanta, quantam illa tempora, atque illa ætas in hac civitate ferre maximam potuit (4). Significant enim ejus orationes quandam formam ingenii, sed admodum impolitam, et plane rudem (5): nec aliquid ei defuit, præter politissimam illam doctrinam transmarinam atque adventitiam (6). In senectute tamen Literas Græcas didicit. Quod ex Originibus patuisse videtur. Jure civili inclaruit etiam, scripsit enim Commentarios de jure civili et responsa (7). Oratores enim, uti Cato, imbuti fere erant jurisprudentia, et domi quoque respondebant de jure. Attamen alii causis privatis, alii publicis, alii denique in senatu præstabant (Brut. 48,

(1) De Orat. II. 37. (2) A. Gellius XVII. 21. (3) Brutus 17. cf. 85.
(4) De Orat. I. 37. (5) Brutus 85. (6) De Orat. III. 35.
(7) Bachius, Hist. Jurisp. II. 2. sect. 1. § 25.

de Catonis æqualibus ibidem 19 – 21.) Cato quoque in omnibus rebus singulari fuit prudentia et industria. Scripsit enim de rebus rusticis, de disciplina militari, de tribunis militum, et alia: attigisse etiam videtur medicinam (1).

Plures in hac familia civili prudentia et eloquentia valuerunt (2).

Hoc tempore initia apparuerunt Historiæ. Scripserunt de rebus Punicis Q. Fabius, et Lucius Cincius (3) et Piso (4). Antonius hoc modo eos cum Græcis comparat: si ut Græci scripserunt, summi oratoris est, conscribere historiam : si ut nostri, nihil opus est oratore. Antipater inflavit quidem paulo vehementius, habuitque vires agrestes ille, atque horridas, sine nitore ac palæstra, sed tamen admonere reliquos potuit, ut accuratius scriberent. Huic successere Gellii, Clodius, Asellio, Cœlius, Macer. — » Attamen quid tam exile", inquit Cicero, » quam isti omnes." (5).

Oratores interim hujus ætatis domestico studio plus dederunt, quam antea. Galba (6) tamen hoc non fecit : omnino vero Lælius (7). Quam ob causam Lælii mens spirare etiam in scriptis, Galbæ autem vis occidisse videtur (8). Linguæ puritas hisce auctoribus maxime augebatur. (Cic. Brut. 86.) — Cæterum gravitatem Africanus, lenitatem Lælius, asperitatem Galba propriam sibi habuit (9). Nobilissimi quique Romani familiariter utebantur tribus hisce legatis supra memoratis (10). Hoc ævo itaque » exstiterunt quædam genera dicendi, conditione temporum horridiora, alioqui magnam jam ingenii vim præ se ferentia (11). In Jctis hujus ævi initia jam cernuntur sectarum, quæ deinceps tantopere in-

(1) Plin. H. N. procem. et l. 25. cap. 2. cf. Nepos in vita c. 3.
(2) A. Gellius XIII. 19. (3) Dion. Hal. I. 5. Plin. H. N. l. 10. c. 24. l. 14. c. 13.
(4) De Orat. II. 13. (5) Legg. I. 2. (6) Brutus 22. 23. De Orat. I. 53. Val. Max. VIII. 3. 2. (7) Brut. 21. (8) Brut. 24.
(9) Or. III. 7. (10) De Or. II. c. 7. (11) Quinct. J. O. l. 12. 10. p. 1088.

claruerunt. Floruerunt C. Liv. Mamilianus Drusus (1) et Cajus Martius Figulus. Exstiterunt quoque triumviri, qui jus fundasse dicuntur, Pub. Mucius, P. F. Q. N. Scævola, M. Junius Brutus, et Man. Manilius (2).

Gens illa Muciorum feracissima Jctorum fuit. In ea floruerunt Scævola ille augur, et Pontifex Maximus, qui Ciceronem jus civile docuerunt.

Manium Manilium et Sextum Ælium in foro ambulantes, et de jure respondentes, hocce fere ævo vixisse, testatur Crassus. (apud Cic. de Orat. III. 33.)

Græci magis magisque vim habuerunt in oratores Romanos. In Lepido tamen Græcorum lenitatem primum apparere judicabat Cicero.

» In Tiberio Graccho Caioque Carbone utinam", inquit Cicero, » talis » mens ad rempublicam bene gerendam fuisset, quale ingenium ad » bene dicendum fuit! Profecto nemo his viris gloria præstitisset. — » Fuit uterque summus orator: nam et Carbonis, et Gracchi, habemus » orationes, nondum satis splendidas verbis, sed acutas, prudentiæque » plenissimas. Fuit Gracchus diligentiâ Corneliæ matris a puero doctus » et Græcis Literis eruditus. Nam semper habuit exquisitos e Græcia » magistros" (3). Carbonem canorum oratorem, et volubilem, et satis acrem, atque eundem et vehementem, et valde dulcem, et perfacetum fuisse, dicebat Lucius Gellius: addebat industriam etiam, et diligentiam, et in exercitationibus commentationibusque multum operæ solitum esse ponere. Caio Graccho nullum pleniorem et uberiorem fuisse, nullumque actioni magis studuisse, judicat Cicero (4), in cujus de hisce oratoribus judicio semper tenendum est, cum illos laudasse ratione habita temporum, quibus vixerunt. Ante hos enim simplicior adhuc loquendi ratio fuit (5).

---

(1) Tusc. Q. V. 58. (2) Bach. l. l. p. m. 259 et seqq. (3) Brut. 27.
(4) Brut. 53. De Or. III. 56. 60. De duobus Gracchis vid. Plut. pag. 825. b. De eorum æqualibus Brut. 25, 26, 28, 54. (5) Quinct. J. O. VII. 6.

Hoc tempore philosophia a Græcis illis legatis Romam transferri cœpit, et Stoicam disciplinam in eloquentiam induxerunt nonnulli. In his fuit Q. Mucius, qui enucleate quidem et polite, ut solebat, nequaquam autem ea vi atque copia dicebat, quam genus illud judicii et causæ postulabat. Hoc igitur genere Romani quoque inclaruerunt, neque hi magnopere contemnebantur (1): » Volo enim", inquit Cicero, » ut in » scena, sic etiam in foro, non eos modo laudari, qui celeri motu et » difficili utantur; sed eos etiam, quos statarios appellant, quorum sit » illa simplex in agendo veritas, non molesta." — Horum oratorum nonnulli erant, ut vita, sic oratione duri, inculti, horridi, uti Q. Æl. Tubero, Fannius, Rutilius.

Jam bella civilia exardebant: principes in plebejos magis magisque grassabantur, et quisque suam partem qualicumque tandem modo populo commendare studebat. Atque, » donec nulla in foro pax, nulla in senatu concordia, nulla in judiciis moderatio, nulla superiorum reverentia, nullus magistratuum modus, tulit civitas sine dubio valentiorem eloquentiam; sicuti indomitus ager habet quasdam herbas lætiores." (2). Complures inde, minime digni elegantis conventus auribus, aptissimi vero turbulentis concionibus, oratores, in quibus L. Apuleius Saturninus, Sex. Titius, alii. (3).

Grammaticorum scholæ hocce tempore florebant maxime, et viri in rep. nobilissimi adeo hacce delectabantur disciplina, ut de ea scriberent (4). Nec tantum Græci exstiterunt Grammatici, verum etiam Romani, qui scholas habebant, ad quas summo studio ventitabat juventus. Unde confici potest, quanto eloquentiæ studio flagraverint Romani: ut nullam adeo discendi opportunitatem negligerent. Ii tamen Grammatici

---

(1) Brut. 30.
(2) Tac. de Oratoribus 40.
(3) Brut. 62.
(4) Suet. ill. Gram. 3.

male audiebant a principibus in civitate. A Crasso ergo urbe expulsi sunt, quia ille opinabatur, apud eos ingenia obtundi, corroborari impudentiam, eosque nil posse docere, nisi ut auderent juvenes (1).

Varia dicendi genera a Græcis petere studuerunt Romani. Ita C. Cæsar, cum quosdam Græcos libros inscriptos vidisset de *ridiculis*, nonnullam in spem venerat, se posse aliquid ex istis discere. Hoc tamen non magnopere processit : sed eo horum lectio inserviebat, ut ipse Cæsar facetum dicendi genus conderet.

In oratoribus hujus temporis maxime excelluerunt Antonius et Crassus. Hi Græcos audiverant cum Athenis, tum Rhodi, Romæ etiam. Sed non serviliter imitabantur eos, verum multo magis Græcam eloquentiam Romano sermoni præferebant (2). Ita eos jam tetendisse videmus eo, quo tam egregie pervenit Cicero. — Antonius orator veluti natus, valuit illa laude, quæ proprie est oratoris, in verbis eligendis, collocandis et comprehensione devinciendis (3).

Genus ejus dicendi fuit forte, vehemens, commotum in agendo, præmunitum, et ex omni parte causæ septum, acre, acutum, enucleatum, in unaquaque re commorans, honeste cedens, acriter insequens, terrens, supplicans, summa orationis varietate, nulla nostrarum aurium satietate (4).

Crassus non tantum eloquentiæ operam dedit, sed etiam omnibus illis artibus, quæ ad eam conducere videbantur (5). Elegantia Græcorum eum elegantem et modestum fecit (6). In ultima, quam habuit, oratione, judicarunt, cæteros quidem a Crasso semper omnes, illo autem die, etiam ipsum a sese esse superatum. Si Crassum cum Antonio comparat Cicero, consultorum alterum disertissimum vocat, diser-

(1) De Orat. III. 24. (2) De Orat. II. 1. (3) Brutus 37. cf. de Orat. II. 24.
(4) De Orat. III. 9. (5) De Orat. I. 11. (6) Ibid. III. init. 9.

torum alterum consultissimum (1). » Ut Antonius" inquit, » conjectura movenda, aut sedanda suspicione, aut excitanda, incredibilem vim habebat: sic in interpretando, in definiendo, in explicanda æquitate, nihil erat Crasso copiosius." (2). Hocce tempore floruit etiam Q. Catulus, apparuit in foro C. Titius, cernebantur item Luc. M. Philippus et alii. Sed de præcipuis hujus ævi oratoribus vidisse sufficiat.

Cum M. T. Cicero ad dicendum accederet in foro, oratorum solitudo habebatur, partim Mariana et Syllana tyrannide occisorum, partim fugatorum. Hoc vero opportunitatem dedit peregrinationibus in Græciam instituendis (3).

Nonnulli quoque, qui belli vel exilii causa in Græcia degebant, Athenis literis operam navabant. Et inde non meliores, sed pene mutati redibant oratores. Peregrinabantur per totam Græciam et Asiam minorem, ut philosophorum scholas adirent.

Græci nonnulli e patria profugi Romam sese recipiebant, uti de Philone dicit Cicero in Brut. 89. Iisque se tradiderunt, quibus inerat eloquentiæ et philosophiæ studium. Compensabat ergo domestica exercitatio publicum luctum.

Belli duces, e Græcia et Asia redeuntes, secum adduxerunt cum omnia, quæ luxum spectabant, tum etiam librorum copiam, eorumque bibliothecæ unicuique patebant (4). Hisce opportunitatibus tam insano ferebantur omnes literarum amore, ut vilissimi quoque homines se iis imbutos esse simularent. Sed exinde quoque exstiterunt præclarissimi viri in omni doctrinarum genere.

Interim cessabant bella civilia, et oratores ad forum redibant. De quibus jam videamus. Anteponamus vero quædam de oratoribus, quos

---

(1) Brut. 40. (2) Ibid. 59.

(3) Uti patet ex ipsius Ciceronis exemplo apud Plut. 862. B.

(4) Plut. Sylla 468. b. in Lucullo 519. e. cf. Suet. Cæs. 41. Octav. 29.

juvenis audivit Cicero. Horum primarii sunt Cotta, Sulpicius, Curio. In Cotta nil nisi sincerum atque sanum: illudque maximum, quod, cum contentione orationis flectere animos judicum vix posset, nec omnino eo genere diceret, tractando tamen impellebat, ut idem facerent a se commoti, quod a Sulpicio concitati. Fuit enim Sulpicius vel maxime omnium, quos quidem ego audiverim, inquit Cicero, grandis, et, ut ita dicam, tragicus orator: vox cum magna, tum suavis et splendida: gestus et motus corporis ita venustus, ut tamen ad forum, non ad scenam institutus videretur: incitata et volubilis, nec ea redundans tamen, nec circumfluens oratio (1). Curio verborum gravitate et elegantia et copia laudatior (2).

Ut vero rite teneamus, quo tandem Romana eloquentia pervenerit, ejusque rationem rite percipiamus; indagare juvat, qua tandem disciplina orator uteretur. Inde patebit, quid a Græcis mutuarint, quid sibi proprium habuerint Romani. Videamus ergo, quanam institutione usus sit Cicero. Jctus fieri a teneris inde annis cupiebat. Pater ergo eum tradidit Q. Scævolæ auguri, ut, quoad posset et liceret, ab ejus latere numquam discederet. Itaque multa ab eo prudenter disputata, multa etiam breviter et commoda dicta memoriæ mandabat, fierique studebat ejus prudentia doctior. Augure mortuo, se ad Pontificem Scævolam contulit, » quem", inquit, » unum nostræ civitatis et ingenio et justitia præstantissimum audeo dicere" (3). Cum videret, neminem de jure bene agere posse, nisi antea philosophiam tractasset, se tradidit Phædro Epicureo (4): quem tamen brevi reliquit in hortis, in luce reipublicæ versari studens.

(1) Brut. 55.

(2) De Orat. II. 23. De reliquis exponit Cicero in Bruto, inde a capite 66.

(3) Id. Amic. I. de Orat. I. 5. 6. 13. 16. Plut. in vita 861. f. De studio juris Oratori necessario Quinct. J. O. XII. 3. De iis, quæ Oratori sunt adhibenda, de Orat. I. 54.

(4) Epist. ad Diversos XIII. 1.

Philoni ergo Academico magis delectabatur. Ejus enim dicendi genus profluens atque fusum consequi cupiebat. In Græcia audivit Antiochum Academicum et Zenonem Epicureum; et Rhodi Posidonium Stoïcum (1). Harum sectarum rationem rite percepit: sed uti nulli familiæ sese omnino tradebat, ita nullius in dicendo rationi perseveranter adhæsit: immo Stoïcam asperitatem cum Academicorum elegantia conjunxit, et ita orator non adeo ex rhetorum officinis, sed ex Academicorum spatiis exstitit (2).

Dialecticam non neglexit: ejus utilitatem variis locis commendat, eamque cum Diodoto Stoïco tractavit. » Ea", inquit, » est ars, quæ docet » rem universam tribuere in partes, latentem explicare definiendo, » obscuram explanare interpretando: ambigua primum videre, deinde » distinguere: postremo habere regulam, qua vera et falsa judicaren- » tur, et quæ, quibus positis, essent, quæque non essent consequentia."

Rhetoricæ, Ciceronis tempore, multum tribuebant Romani. — Lucius Plotius Gallus eam primus, Cicerone puero, docuit Latine. Deinde exstitit L. Otacilius Pilitus, Pompeji magister, Epidius, M. Antonii et Augusti, item Sex. Clodius: de quibus hoc loco non multi sumus, quia non magnopere inclaruisse videntur (3).

Cicero enim Plotium audire cupiens, retinebatur doctissimorum hominum auctoritate, qui existimabant, Græcis exercitationibus ali melius ingenia posse. Moloni ergo Rhodio paulo post Romam venienti se addixit, et actori summo causarum et magistro (4). Sylla dictatore, cum eodem, Romam iterum a Rhodiis legatum misso, scholas habuit (5). Ille habitavit apud Ciceronem, atque commentabatur declamitans cum eo, M. Pisone,

(1) De hisce Ciceronis studiis cf. Biblioth. Crit. I. parte 3. p. 4. - 7.
(2) Cic. Orat. 3. Quinct. J. O. XII. 2. p. 1062.
(3) Cf. Suet. de claris Rhet. (4) Brutus 89. (5) Ibid. 90.

et Q. Pompeio: idque faciebat, multum etiam Latine, at Græce sæpius (1). Inde ad Latinam orationem amplificandam atque ornandam plurimum proficere sperans, subinde quoque exercitationes habuit cum Roscio (2) et Æsopo histrionibus, actioni multum tribuens.

Cum videret, nonnullas fœminas nobiliores in dicendo uti elegantia, (qua fœminæ omnia ornant et floribus veluti conspergunt) et linguæ puritati maxime studere, cum iis sæpius sermones miscebat, ut eam venustatem sibi conciliaret (3).

Ut vero magis se componeret ad veram elegantiam, poëtarum lectioni non tantum multum tribuit, sed ipse, Archia magistro, ei tantam operam dedit, ut » præstantissimus poëtarum Romanorum ab æqualibus haberetur: quam vero laudem deinceps amisit" (4).

Græcos historicos sibi non negligendos esse putabat, et se eorum grato et venusto colore continua lectione imbuere studebat (5). Idque scribendo ipse attigisse videtur (6). Ei duplici scopo incubuit, ut inde vel exempla peteret, vel dicendi rationem meliorem atque tersiorem faceret. Quantopere consilium suum sit assecutus, abunde patet ex palmariis illis narrationibus, quæ in oratoriis ejus et philosophicis operibus occurrunt.

Huic doctrinæ copiæ accessit mira urbanitas et festivitas, quam non arte sibi comparavit, sed ab ipsa natura accepit. Adeo ut Cæsar ejus facetias dignas judicaverit, quas in ἀποφθεγμάτων libris insereret, easque ad se afferri jusserit (7).

---

(1) Athenis audivit Demetrium Syrum, in Asia minori Xenoclem, Adrasmyttenum, Magnetem, Dionysium, Menippum Carum, Apollonium Rhodium, Æschylum Cnidium. (Plut. in vitâ 862 e.) (2) Macrob. Satur. II. 10.

(3) Brut. 58. (4) Plut. in vita 861. e. De hoc argum. vid. Quinct. J. O. X. 1.

(5) De Orat. II. 12 seqq. (6) Ad Att. I. 19. II. 1. de hoc loco vid. Quinct. XII. u. (7) Ad Div. IX. 16.

Rite ergo tenuit Cicero; et suo ipse exemplo comprobavit, omnes artes, quæ ad humanitatem pertinent, habere quoddam commune vinculum, et cognatione quadam inter se contineri.

Et ita tandem eo pervenit, ut, » quod in quoque optimum fuerit oratore, studio tantum consecutus sit, sed plurimas, vel potius omnes, » ex se ipso, immortalis ingenii beatissima ubertate, virtutes extulerit" (1).

Romæ hoc tempore tria dicendi genera habebantur: Atticum, Asiaticum et Rhodium. — Asiaticis illis oratoribus, non contemnendis quidem nec celeritate, nec copia, sed parum pressis et nimis redundantibus (2), annumerandus est Hortensius: sed cum jam honores, et illa senior auctoritas, gravius quiddam requireret, in eo remanebat idem, nec decebat idem (3). Hortensius igitur, provectiore ætate, hac de causa non adeo placuit quam juvenis: illi enim ætati genus illud conveniebat, et in eo unice placere poterat. Orationes ejus magis placebant audientibus, quam legentibus (4). Cicero vero, qui ejus æmulus habetur, non genus quoddam peculiare sibi sumsit; et senex æque ac juvenis ab omnibus pari delectatione et audiebatur, et legebatur.

Hoc tempore duo viri in arenam descendebant, qui de principatu in rep. dimicarent, Cn. Pompeius et C. J. Cæsar, qui non minus eloquenquentiâ in foro, quam armis in Græcia pugnarunt.

Cn. Pompeius, vir ad omnia summa natus, majorem dicendi gloriam habuisset, nisi eum majoris gloriæ cupiditas ad bellicas laudes abstraxissit. Erat oratione satis amplus, rem prudenter videbat: actio vero ejus habebat, et in voce magnum splendorem, et in motu summam dignitatem (5).

---

(1) Quinct. J. O. X. 1. 916. (2) Brut. 13. (3) Brutus 95.

(4) Quinct. XI. 3. 998. Historiam quoque attigit, scribens annales. Vell. Pat. II. 16. 3. (5) Brut. 68. Quinct. J. O. l. 11. c. 1. 969.

C. J. Cæsar si foro tantum vacasset, non alius ex Romanis contra Ciceronem nominaretur. Tanta in eo vis erat, id acumen, ea concitatio, ut illum eodem animo dixisse, quo bellaverit, appareat (1). Omnium oratorum dixit elegantissime, eodem etiam exitu cum Pompeio armis certabat, quam eloquentiâ. Superavit Pompeium et armis, et eloquentiâ. Cæsar non tantum consuetudine domestica id consecutus est (2), sed etiam multis literis, et iis quidem reconditis et exquisitis (3).

M. Calidio, non uni e multis, potius inter multos singulari, persuadendi vim defuisse, dicit Cicero, (Brut. 79.) — Brutus in philosophia præstantior, quam in oratione (4).

Hactenus vidimus de Oratoribus, qui omnes eo tetenderunt, ut eloquentiam proveherent et augerent. Cum vero illa fastigium suum, auctore Cicerone, attigisset, sensim paulatimque hoc decus amisit.

Rite statuerunt antiqui, eloquentiam nisi in libera civitate florere posse. Qualem vim in oratores habuerit comitiorum ille θόρυβος, facile intelligitur. Ubi vero omnia unius nutu reguntur, non tam excelsa ingenia non tam nervosi oratores. Libera rep. quisque, qui bene de ea sentiret, in communem salutem hujus rei auctor esse cupiebat, eamque populo, qui omnia moderabatur, persuadere tentabat. Princeps vero cum adsit, nihil horum obtinet. Vel civitatis salus intra parietes principi commendatur, vel eloquentia turpissimum fit adulationis organon. Et quamvis hæcce non adeo valeant de Recentiorum eloquentiâ, antiqua tamen hoc sibi proprium habuit: quod inde vel maxime apparet, quod nulla ars, amissa libertate, tam cito senuerit, quam eloquentia, præsertim Romæ (5).

Non omnes deinde imperatores æque Literis faverunt, verum luxu-

---

(1) Quinct. J. O. X. 1. 917. (2) Tac. Dial. cit. 21.
(3) De Cic. æqualibus Brut. 66, 70, 76, 87. (4) Quinct. J. O. X. 1. 920. Tac. loco laud. 21. (5) Brutus XII.

riæ (1) magis magisque se tradiderunt, et desciverunt omnino ab iis virtutibus, quibus res Romana creverat (2).

Juvenes non nobili amplius illo honestiorum studiorum ardore ducebantur, sed nullis non turpioribus voluptatum generibus mancipabantur. Hinc illa petulantia et illiberalitas cum in omni civitatis parte, tum etiam in dicendo. Simplicitas, qua oratores illi antiqui adeo inclaruerant, fastidium iis movebat, et uti in omni suppellectile, ita in oratione, undique fucum et ornamenta, aliena prorsus ab ipsa re, arcessebant. Huc referas cincinnos (3) et calamistros Mæcenatis, et tinnitus Gallionis (4). Plurimi deinceps ex remotioribus orbis Romani partibus tamquam oratores in foro versabantur, et facile intelligitur, qualem labem inde contraxerit eloquentia, et qua ratione Lingua Latina suum germanum splendorem amiserit.

Floruit quidem hisce temporibus in foro Cassius Severus, sed stomacho plus dedit, quam consilio (5): item Messala et Pollio, qui, Cicerone florente, agere cœperunt; sed hi jam non caruerunt eloquentiæ corruptæ indiciis. Hisce successerunt Marcellus Eprius et Crispus Vibius, sed auri cupiditate magis, quam eloquentia insignes (6).

Imperatorum ergo quorundam conamina ad pristinum eloquentiæ decus sustentandum non suffecisse, et eloquentiam plane esse corruptam, apparet.

Floruerunt tamen hocce tempore nonnulli Rhetores, de quibus antiquorum judicia in varias abeunt partes. Dubitant nonnulli, utrum

(1) De summa Romanorum corruptelâ, vide Heliogabale, ou, exquisse morale de dissolution Romaine sous les Empereurs. Paris, 1802.

(2) Tacit. loc. cit. 28. - 29. (3) Suet. Aug. 86.

(4) Tac. l. c. 26. cf. Wieland ad Horatii Epist. I. 1.

(5) Quinct. J. O. X. 1. p. 918. (6) Tac. l. c. 5, 8. Quamvis eos laudet Quinct. J. O. X. 1. p. 919. Verior tamen Pseudo-Taciti sententia apparet.

locus ipse, (scholæ in quibus docebant Rhetores a strepitu forensi prorsus remotæ) an condiscipuli, an genus studiorum, plus mali ingeniis afferant (1). Eos contra magnopere laudat Quinctilianus (2). Fuerunt hujus temporis Rhetores plurimi Græci, nonnulli etiam Latini, uti Cornificius, Stertinius, pater Gallio: accuratius vero priores Gallione, Celsus et Lænas, docuerunt, et ætatis Quinctiliani, Virginius, Plinius, Tutilius. In iis fuerunt, qui poëticam Horatii et Virgilii dictionem in prosam orationem inducerent (3).

Ab illis tamen diversi fuerunt Seneca et Quinctilianus: quorum hic per 20 annos eloquentiæ docendæ operam dedit, et vix dici potest, quam acri judicio cernatur in antecedentibus scriptoribus recensendis. Temporum vero rationi tribuendum, quod non meliores discipulos sit nactus. Ita ut de eo haud affirmare dubitemus, quod ipse de sui seculi rhetoribus dicit: » Veniet eorum laudi suum tempus: ad posteros enim virtus » durabit, non perveniet invidia" (4).

His temporibus, uti vidimus, non in foro, aut in senatu, florebat eloquentia, sed ad principem omnino referebatur. Ita hujus ævi eloquentiæ laus in panegyricis quærenda. Antiquissimo reipublicæ tempore eloquentiæ opportunitatem in orationibus funebribus jam animadvertimus. Cicero etiam scripsit librum, *Catonis Laudem*, in quo eum cœlo adæquavit (5). Ita Antonius pro rostris laudabat Cæsarem. Exstiterunt sub Imperatoribus nonnulli, qui orationes habebant in Principum laudem. Hoc dicendi genus non tam facile est. Omnia quæ memorantur, triumphi, res gestæ virtutes, vulgo sunt nota. Orator igitur ea novitatis specie induere stu-

(1) Tacit. l. c. 35. (2) J. O. III. 1. et ad illum loc. Spalding.
(3) Tac. l. c. 20 Rhunkenius ante Vell. Paterc. cf. Bibl. Crit. IV. p. 49.
(4) J. O. III. 219, cf. Martialis Epig. XI. 90.
(5) Plut. in Cic. 880. e., Cic. Epist. ad Att. XII. 4., Tac. Ann. IV. 34.

debat. Hinc vanum acuminis aucupium et ornandi studium, turpissima adulatio. Plinius ex panegyricis optimus fere habetur. Trajanus, quem laudabat, virtutibus non caruit. Cæteri vero panegyrici omnia laudant in Imperatoribus suis, quamvis eorum vita ac res gestæ sese non magnopere commendent. Eloquentia hoc tempore quidem maxime defecerat a pristino suo splendore, habent tamen hi oratores haud rara verborum sententiarumqne lumina, et nonnumquam felici quodam impetu ad priscam illam sublimitatem se attollunt; ut iis non ingenium adeo ac doctrina, sed temporum felicitas defuisse videatur (1).

Epistolographi.

§ II.

Restat adhuc scribendi quoddam genus, quo Romani maxime inclaruerunt, Epistola. Supersunt Ciceronis Epistolæ, quæ cum a Latinitate, tum vero maxime ab utilitate in historia quantivis sunt pretii. Scriptæ sunt iis temporibus, quibus *κρίσις* veluti Reip. Rom. aderat. In iis ergo invenimus vestigia veteris illius libertatis studii. Inducimur earum lectione in intima Historiæ Romanæ penetralia : quorumvis principum mores et vita summâ integritate ibi tamquam picta intuemur. Hoc nomine non adeo cernuntur Plinii Epistolæ. Ubivis in iis occurrit Imperator, ad quem omnia referuntur. Egregie tamen valent ad mores Romanorum hisce temporibus cognoscendos.

---

(1) Bibl. Crit. vol. II. pars I. pag. 13.

Historici.

§ III.

Vidimus ergo de iis, qui dicendo vel in foro, vel in Senatu, laudem meruerunt: pertinet tamen ad eloquentiam quoque scribendi genus, quo aliorum et nostræ etiam res gestæ literis mandantur, additis earum causa atque effectu. Si Romanorum indolem attendimus, jam sponte patet, eos non facile pervenire potuisse ad historiam vere ita dictam conscribendam.

Quo magis vero Græci Romanis innotescebant, eo plures literarum studiosi in nobilioribus etiam Romanis occurrunt. Jejunis annalium confectoribus successerunt alii homines longe quidem cultiores, sed hi supellectilem potius collegerunt, e qua alii argumentum petere possent, si eorum principum historiam scribere aggrederentur. Ita Sylla (1) de rebus suis, Lucullus (2) de bello Marsico: ita Cæsar (3) quoque talia confecit. » Ejus commentarii nudi sunt, recti et venusti, omni ornatu orationis tamquam veste detracto": instar fluminis placidi procurrit oratio. Hoc tempore variis historici argumenti rebus conscribendis inclaruit M. Terentius Varro (4): et Lucius Luccejus adeo placuit Ciceroni, ut ab eo flagitaret suarum rerum historiam (5).

Corn. Nepos plurima quidem scripsit (6), quæ perierunt, opus vero quod minus absolvit, (præter vitam Attici, quam ad unguem castigavit) ad nos pervenit. Consilium quod in hac supellectile colligenda habuit, eo tetendisse videtur, ut Græcorum principum vitis describendis libertatis

(1) Suet. de ill. Gram. 12., Plut. in vita 460 c. 461 e. (2) Plut. in vita 492.
(3) Cic. in Bruto 75. (4) Q. Acad. I. 3. (5) Cic. ad Div. V. 12.
(6) Quæ enumerat G. J. Vossius Hist. Lat. I. 14.

studium in æqualibus suis excitaret. Quod huc non adeo spectabat, vel paucis admodum attigit, vel, si salva perspicuitate fieri poterat, plane omisit. Simplicitate mira cernitur, et peculiari prorsus dicendi ratione, quæ venustate et elegantia, quam Auctor a natura tenuit, multum excellit.

Hactenus vel Commentarios vel Annales vidimus apud Romanos. Primus vero, qui philosophiam pragmaticam in historiam induxit, fuit C. Sallustius Crispus. Indagavit maxime causas corruptelæ apud Romanos, et excellit imprimis in hominum moribus notandis, iisque secum invicem comparandis. Ex historiâ optima subinde elicit præcepta, eamque ad vitæ usum egregiè accommodat, sed studet nimis brevitati. Thucydidem nimis ob oculos habuisse videtur: inde novas (1) quasdam voces vel ipse creavit, vel antiquatas jam in lucem protulit. In eo vero quam maximum eloquentiæ cernitur studium: finguntur orationes, quæ dicentium mores mirifice exhibent, et vel gravitate vel versutia maxime cernuntur.

Hisce temporibus, uti in prioribus jam vidimus, omnes Romani flagrabant scribendi studio. Ita Cæsar Augustus quoque scripsit tredecim libros de rebus suis (2), et Vipsanius Agrippa, gener Augusti, id genus quoque attigisse videtur. — M. Valerius Messala Corvinus in historia conscribenda nitidus et candidus, et quodammodo præ se ferens nobilitatem suam (3). Literæ Romanæ vero usque ad hæc tempora (4) Historiâ carebant, quæ omnes res Romanorum exhiberet. Scripserant nonnulli vel de rebus suis, vel de memorabili quodam facto, vel bello, uti Cæsar et Sallustius: sed T. Livius eo demum pervenit, ut historiam universam reipublicæ Romanæ scriberet, in qua, veluti in tabula picta, Romanorum

---

(1) A. Gellius I. 15. et Gronovii ad h. l.
(2) Suet. in vit. 85. Plin. H. N. II. 25.
(3) Quinct. X. 1. 917. (4) A° u. c. 690.

indolem atque rationem nobis repræsentavit. Romanos ibi agentes, pugnantes, consilia dantes, maxime autem concionantes videmus. In eo mira vis eloquentiæ, vita omnino practica, omnia denique quæ Romanis placebant: innumera auguria, prodigia, portenta. In stilo non usus est ea præfacta dicendi ratione, qua cernitur Sallustius, sed lactea ejus ubertas merito laudatur: simplicitate tamen eum superant Cæsar, Nepos et Cicero. Hinc duæ veluti historicorum sectæ apud Romanos exstiterunt, quarum altera Livium; Sallustium altera imitari studebat: de quibus deinceps videbimus.

Grave quidem erat, quod suscipiebat Livius, sed ab omni adulatione prorsus abstinuit, et fide in historia maxime cernitur (1): quam non facile exspectare quis posset eo ævo, quo favor principis et Mæcenatis tam multos scriptores fœdissimos reddidit assentatores.

Illa vero integritate in historia non cernitur Velleius Paterculus, qui fœdissime subinde adulatur Augustum (2), et ostendit re vera, quid fiat historia, amissa libertate. Historiam Romanam conscribere instituit, ita tamen ut aliorum populorum fieret mentio, quoad res postularet: sed omnia, quæ non prorsus ad consilium suum tendunt, strictim fere transit, et inde nimis Epitomatorem scripta ejus redolent.

Subinde tamen habentur diverticula, pulcherrima sane loca, uti historia Ciceronis (3). In scribendi ratione Sallustium fere secutus est, sed ob nimium acutarum festivarumque sententiarum aucupium (4) ei longe inferior.

Tiberii ætate vixit etiam Valerius Maximus, qui tamen sui ævi urbanitatem in oratione tam parum refert, »ut vix credas, vel Italum fuisse, qui scripserit, vel hoc ætatis, quod præ se fert, vixisse" (5). Præsertim

(1) Tac. Ann. IV. 34. (2) Uti lib. II. 36. (3) II. 34.

(4) Ruhnk. præf. cf. Bibl. Crit. IV. 47. (5) Erasmus in Ciceroniano, apud Voss. Hist. Lat. I. 24. ubi tam similis Ciceroni dicitur Val. Max., quam mulus homini.

in continuis illis procemiis, quæ cuique capiti anteponuntur, facile tædium excitat. Stylus est varius pro compilatorum more, et barbariem potius medii ævi, quam florentem Latinitatem redolet.

Tiberius, Augusti exemplum secutus, summatim et breviter Commentarium de vita sua condidit (1), et Agrippina (2) idem fecit de Nerone filio, et Claudius, qui hortante Tito Livio, Sulpicio Flavo adjuvante, hoc peragere studuit (3).

Quintus Curtius Rufus magis Rhetorum labe cernitur, quam germana eloquentia. Ejus scripta floribus magis onerata quam ornata sunt, ita ut poëma potius videatur, quam historiam scripsisse. Totus est in laudando Alexandro, et ita historica fide universe carere videtur.

C. Corn. Tacitus ultimo Claudii, primo Neronis tempore vixit. Sallustium fere imitatus videtur, et re vera illum subobscurum Thucydidis colorem aliquantum retinuit. In historicis tamen longe lætius efflorescit oratio, quam in annalibus. Miro subinde acumine rerum causas atque effectus explorat: non cernitur ea servili indole, qua plurimi hujus ævi scriptores merito culpabantur, sed majorum integritatem et libertatis studium ubivis refert, et libere invehitur in sui ævi corruptelam, adeo ut in principum superbia atque avaritia notanda diutius inhæreat, quam in rerum gestarum narratione.

Poëtica ornamenta et Rhetorum fucum uti Curtius, ita Luc. Ann. Florus in historiam induxit, multis etiam locis vanum panegyricum potius, quam historiam fide dignam legere nobis videmur. Iisdem temporibus a servili illa historicorum conditione, cujus causa memoratur apud Tacitum (Ann. IV. 32 et 33.) descivit Suetonius, qui probitate et honestate æqualibus suis maxime antecellebat (4). Hunc candorem in

(1) Suet. in vita 61.
(2) Plin. H. N. VII. 8.
(3) Suet. Claud. 41.
(4) Plin. Epist. X. 95.

scriptis prorsus expressit. Vitia pari integritate atque virtutes memorat, nulli omnino Imperatori assentatur. Propositum non adeo erat, ut Imperatorum res publice gestas memoraret, sed potius ut vitam eorum domesticam, animi et ingenii dotes exhiberet. Oratio ejus » est tenuis, tersa, » aperta, simplex minimeque ornata, et pro temporibus et ætatis ra- » tione admodum pura" (1).

Tempore Augusti floruerat Trogus Pompeius, qui res universi fere orbis terrarum literis mandaverat immenso quodam opere. Cum Justinus hujus utilitatem perspiceret, sed simul judicaret, illud esse majoris voluminis, quam ut unicuique legendum se præberet, » cognitione dig- » nissima quæque excerpsit, et omissis iis, quæ nec cognoscendi volup- » tate jucunda, nec exemplo essent necessaria", (2) breve veluti florum corpusculum fecit. Hoc vero propositum sequens, haud facile evitare potuit jejunitatem. Artificium enim summum in conjungendis tam varii argumenti rebus, quo Trogus in majori opere rite uti poterat, in excerptis suis Justinus nullo modo referre potuit. Cum vero Trogum continue perlegeret, non mirum, in Justino occurrere lumina quædam orationis ævi Augusti. Subinde tamen sui seculi corruptam Latinitatem refert.

Videmus ergo Trogum et Justinum ulterius esse progressos, quam Livium. Non tantum tractarunt universas res Romanorum, sed exterorum etiam. Non adeo enim hisce temporibus omnia ad remp. referebantur, quam antea.

Jam aderat senectus Literarum Romanarum. Aur. Victor, Eutropius, Rufus, Marcellinus et Scriptores Historiæ Augustæ aderant quidem, sed hi vel compilatores priorum historicorum, vel sectatores.

---

(1) Harles, Notit. Brevior. liter. R. pag. mea 434.
(2) In præf., quam operi suo præfixit.

Hoc tempore Imperatores, imprimis Constantinus et Julianus, paganorum scriptoribus favebant ita, ut ad scribendum sua sponte accessisse historici dici non possint. Non historiâ, sed encomiis scribendis, aditum sibi nonnumquam parabant ad summos in civitate honores. Quo magis adulabantur Imperatores, qui adhuc viverent, vel defunctos, qui a regnante bene audirent, eo facilius Consulatum adipiscebantur. Si tamen belli dux vel vi vel artibus summa rerum esset potitus, antecedentes mirifice obtrectabantur: et hac ratione historiæ fides plane est pessumdata. Et omnes tandem, ineptissimi etiam, qui honores cuperent, historiam conscribebant: nonnulli quoque jussu principis tale quid aggrediebantur, et ita non, prouti antea fecerant Sallustius, Livius, alii, ad scribendum accedebant, unice qui animi et ingenii dotibus gauderent iis, quæ ad tale quid requiruntur, sed omnes omnino vilissimæ et sordidissimæ conditionis assentatores.

CAPUT II.

Poëtæ.

ROmani, uti vidimus, ipsi natura sua non magnopere ad poësin adaptati erant. Rudis enim et inculta etiamnunc civitas bellis intenta, liberalioribus disciplinis non adeo vacabat (1). Primis reip. temporibus ad liberorum institutionem Græcos fere servos adhibebant. Opportunitate belli Tarentini hi primum Romam venisse videntur: et dici vix potest, quantam vim in Romanos exercuerint. Per eos multa Græca Romanis innotuerunt, quorum hactenus prorsus fuerant ignari.

Ita Livius Andronicus, origine Tarentinus, primus fuit, qui Romæ poëmata conderet (2). A satyris rudibus illis atque agrestibus ad fabulas argumenta transtulit (3). Eo auctore Odysseam cognoverunt Romani. Hymnos in Deorum honorem confecit: et historiâ quoque, pro illis temporibus, quibus talis res ignota prorsus erat, satis inclaruit: nihil tamen amplius, quam interpretationem Græcorum poëmatum dedit. Non satis exculta erat Lingua Latina, qua condi posset carmen. Non ergo ejus poëmata digna, quæ iterum legantur. Nihil enim simul inventum et perfectum judicat Cicero (4). Hujus æqualis Nævius, satyræ magis adhæsit,

(1) Suet. Ill. Gr. I. (2) Anno fere 525. u. c.
(3) Val. Max. II. 4. § 4. Gellius XVII. 21. Livius VII. 2. (4) Brut. 18.

comœdiamque veterum Græcorum ad argumenta Romana ita retulit, ut Metellos, Scipionem Africanum, et alios in rep. principes, graviter perstringeret. Quamvis Saturninis versibus et rudi sermone usus fuerit, facetiis tamen non caruisse (1) videtur.

Ennium in urbem duxit Cato ex Sardinia (2). Cum Romæ versaretur, eum magni faciebant M. Nobilior et Scipio Africanus major (3). Græce, Osce et Latine loqui poterat, (4) atque ideo, teste Horatio, is fuit, qui cum Catone

Sermonem patrium ditaverit, et nova rerum
Nomina protulerit (5).

Sed non valuit verbis tersioribus, verum magis formâ. Scilicet priores poëtæ usi fuerant versibus Saturninis, qui non ad metri rationem erant adaptati, sed libertatem summam referebant. Ennius vero in poësin Romanam primus metrum quoddam induxit, neque servili amplius ratione Græcos secutus est, sed de suis subinde quid addidit (6). Vario quidem poëseos genere inclaruit, maxime vero Satyra ad meliorem rationem adigenda. Habebatur apud Græcos ποίησις Σατυρική, qua inter tragœdias utebantur, ut illius asperitatem mitigarent, inductis quibusdam, qui Satyrorum more atque habitu ridicula quædam funderent (7).

Ita apud Romanos habebantur fabulæ consertæ imprimis fabellis Attellanis (8). Hasce Ennius de scena detraxit, et novum ita Græcisque intactum carminis genus induxit, cui drama aberat prorsus, sed quod lectioni unice inserviebat. In hisce poëta prorsus suus erat, quippe novæ cujusdam rei auctor: ita tamen, ut festive subinde Satyram suam antiquorum μύθοις ornaret (9). Sed neque ille elegantia ulla cernebatur,

---

(1) Brut. 15. de Orat. II. 11.
(2) Nepos in Catone 1.
(3) Orat. pro Archia 9.
(4) Gell. XVII. 17.
(5) Hor. ad Pis. 56.
(6) Suet. Ill. Gr. 1.
(7) Torrentius ad Hor. p. 414.
(8) Liv. VII. 2.
(9) Gell. II. 29.

si cum comparemus eum poëtis, qui deinceps exstiterunt. De eo si judicamus ratione habita temporum, quibus vixit, » tunc eum sicut sacros vetustate lucos adoremus, in quibus grandia et magnifica robora jam non tantam habent speciem, quantam religionem" (1).

Plautus in Comœdiis suis Diphilum, Demophilum, Philemonem, Epicharmum, Antiphanem et Menandrum fere est secutus. Ipse Plautus subinde se Græcorum imitatorem profitetur (2). Comtemnit eum admodum Horatius (A. P. 270). A Cicerone contra laudatur ab elegantia, urbanitate, ingenioso et faceto jocandi genere. Sed attendenda sunt et diversa ratio, quæ obtinuit Athenis, Græcorum Comicorum, et agrestes illi Romanorum mores tempore Plauti. Scilicet Comicus populo Romano placere nullo modo poterat, si homines duros, severos et frugi in scenam induceret, sed rudiori quodam jocandi genere, non vero sale Attico, uti debebat (3). Inde apud Plautum scurrilitas quædam, quæ politioribus Atheniensium auribus minime placuisset.

Cæterum hujus ævi poëtas optime notasse videtur Horatius Epist. II. 1. v. 55.

Ambigitur quoties, uter utro sit prior: aufert
Pacuvius docti famam senis, Accius alti:
Dicitur Afrani toga convenisse Menandro;
Plautus ad exemplar Siculi properare Epicharmi,
Vincere Cæcilius gravitate, Terentius arte.

Terentius procedentem Romanorum cultum omnino declarat: plerumque sua cœpit ex Apollodoro (4) et a Diphilo (5): neque hos tamen, neque Menandrum, interpretatus est, sed potius imitatus. Illius enim

(1) Quinct. J. O. X. 1. p. 905. (2) Mil. glor. II. 1. v. 8 et 9. cf. Gron. ad A. Gellium III. 3. N° 11. (3) Cf. Hor. Epist. II. 1. v. 58. 170. vid. Wieland ad h. l. tom. 2. pag. 114. (4) Donat. ad Ter. Phorm. prol. v. 25. (5) Adelph. prol. 6.

fabulas pro parte servavit integras, pro parte conjunxit. Unde Cicero in Limone (1):

Tu quoque, qui solus lecto sermone, Terenti,
Conversum expressumque Latina voce Menandrum
In medio populi sedatis vocibus effers,
Quidquid come loquens, atque omnia dulcia dicens.

Et sane linguæ puritate suis æqualibus adeo antecellit, ut etiamnunc exemplum sit genuinæ Latinitatis. In characteribus notandis summus est. Non enim habetur in iis Plautina scurrilitas (*bas comique*), sed umbra quædam salium Atticorum. Est in eo elegantia, quæ non adeo plebi placere potuit, sed potius cultioribus in civitate viris (2).

Lucretius primus Romanorum fuisse videtur, qui argumentum e philosophia peteret, quod tractaret. Non ergo exspectandum erat ab eo carmen omni parte absolutum. Nil enim simul inventum atque perfectum. Hinc sæpius ad prosam orationem descendit, et non apte res inter se copulat, universe nimis abstracte argumentum proponit. Sed tenendum est, linguam hisce temporibus non satis adhuc fuisse excultam, qua carmen philosophicum condi potuisset. Utitur tamen episodiis quibusdam pulcherrimis (3). Frangitur hisce austeritas archaïsmi et philosophi abstracti. Sed scopus quoque ejus non adeo fuit, ut doceret, sed potius, ut Memmium ad Epicureos adduceret. Ideo nisi non laudandus, non tamen est reprehendendus.

Catullus Græcos Alexandrinos fere imitatus est: sed ingenii sui felicitatem in carmina induxit. Verborum in eo dulcedo, quam vix apud alium invenias. Gravior oda minus ei cessit, quam levior, quæ lasciviâ

(1) Suet. in vita Terentii 5.
(2) Ter. prol. in Adelph. 18.
(3) Lib. VI. 1137.

cernitur quidem, sed mira facilitate se commendat.

Mores suos et poëseos rationem ipse rite descripsit,

Nam castum esse decet pium poëtam
Ipsum, versiculos nihil necesse est;
Qui tum denique habent salem ac leporem,
Si sunt molliculi, ac parum pudici (1).

Maxima illius laus est in Ariadne, ubi ipse Virgilius eum est imitatus. — » Pulcherrimo in argumento omnino hæc elegia est; ita ut dubium sit, an ulla pulcrior in omni Latina Lingua reperiri queat. Nam et dictio purissima est, et mira quædam affectuum varietate permixta oratio, et tot ubique adspersa verborum ac sententiarum lumina, ut ex hoc uno poëmate perspicere liceat, quantum Catullus cæteris in hoc genere omnibus præstare potuisset, si vim ingenii sui ad illud excolendum contulisset" (2).

Laberii Mimi sententiæ feruntur pleræque lepidæ et ad communem usum accommodatissimæ (3). Hisce temporibus ad fastigium suum accedebat Latina poësis. Pacis deliciis jam fruebantur, et Literarum studio adeo sese tradiderunt, ut omnes pari cupiditate ad scribendum proruerent. Hinc plurimi prodibant, quorum scripta lectione erant indigna: sed nonnulli etiam scriptores præclarissimi, in quibus principem locum tenet Tibullus. Hic puritate et nativa elegantia omnibus fere præstat. Non ille cecinit, ut carmine inclaresceret, et poëtæ nomen consequeretur, sed sibi et amicæ scripsit. Ergo retulit ipsum amoris æstum et amicæ desiderium, quibus flagrabat, et exhibuit ita suam indolem, non vero Græcorum imitationem (4).

Propertius contra magis ad poëtæ gloriam contendit, et inde sæpius

---

(1) Catullus 16. v. 5. cf. Plin. Epist. IV. 14.
(2) Muretus ad h. l.
(3) Gellius XVII. 14.
(4) Cf. Heyne in præf., pag. 13.

intempestiva eruditio et nimis repetitus Deorum interventus. Tibullum ergo nativa quædam et incorrupta Romani sermonis integritas in media urbe natum et altum esse perspicue ostendit: Propertium, præter cætera, forma et character ipse dicendi in Græcorum poëtarum scriptis assiduissime versatum esse demonstrant. Mollior ille et delicatior, nervosior hic et accuratior. Illum judices simplicius scripsisse, quæ cogitaret, hunc diligentius cogitasse, quæ scriberet. In illo plus naturæ, in hoc plus curæ atque industriæ (1).

Durior fuit Gallus (2), et alio genere magis inclaruisse videtur, quam Elegiaco (3).

Virgilius solus ex Romanis proxime accessit ad Homeri, quem imitari studuit, præstantiam: sed hic non fuse de eo agemus: locus huic rei erit opportunus magis in parte tertia. Sufficiat verba Heynii apposuisse: » Virgilii ingenium natum videtur et factum ad inventa priorum rudia » et inchoata perficienda, ac polienda, ornandaque."

Ovidius in Græciam peregrinatus, ut in ipsis poëseos incunabilis canere doceretur, exinde μύθους petiit, e quibus confecit libros Metamorphoseôn. Opus in hoc genere condidit prorsus novum, non tam inveniendo, quam copulando. Eo auctore exstiterunt quoque Heroïdes, et amoris præcepta, quæ hactenus aberant fere Literis Latinis. Sed universe ingenio suo nimis indulsit, adeo ut loca pulcherrima fusius sint elaborata, et ideo minus placeant. In Tristibus continuo ejulatu displicet omnino: excipienda tamen quædam pulcra omnino; veluti descriptio tristis illius noctis, qua Romæ vale dixit.

Omnium poëtarum Romanorum in suo genere princeps Horatius. Græcorum philosophia atque literis imbutus (4), mansit tamen Romanus,

(1) Muretus Schol. p. 903. (2) Quinct. J. O. X. 1. (3) Heyne in Excurs. III. ad Virg. Buc. (4) Vid. Wieland Briefe des Hor. II. pag. 154.

et Lyricorum omnium chorum ducit (1). Per eum Romanæ poëseos majestas stetit: linguam suam Ennii, Lucretii, aliorumque conatibus tantum exasciatam, felicissimi ingenii lima perpolivit, eamque ad Græcæ poëseos genium inflectendo informandoque novis et exquisitis sermonis poëtici argumentis adeo locupletavit, ut tota Romanorum poësis novam inde, eamque lætam ac satis liberalem, induerit faciem (2).

Phædrus, qui Tiberii ætate vixit, a seculi sui nitore et pulcritudine recessit: quod alii corruptæ jam Latinitati, alii scriptoris tribuunt patriæ: [dicitur enim fuisse Thrax vel Macedo (3)].

Sed habet tamen quo se commendat, cum dicendi facilitate, tum etiam brevitate. Personis suis rite dicta tribuit, et inventione ei longe inferior Flavius Avianus, alter apud Romanos fabularum scriptor, de cujus patria et ætate sub judice lis est.

Lucanus in carmine epico successit Virgilio, sed longe illo inferior. Non enim est poëtæ epici res gestas versibus comprehendere, sed exhibenda sunt Deorum consilia et interventus, fingendæ fabulæ: non semper veritas requiritur, sed cernatur poëta, qui non canat, ut veritatem posteris transmittat, sed ut placeat (4). Lucanus Rhetorico studio magis, quam poëticæ phantasiæ indulget, magis doctum Geographicum vel philosophum, quam elegantem poëtam animadvertimus. Sunt tamen in eo lucida quædam loca, uti Catonis descriptio et alia.

Oratoribus ergo magis annumerandus, quam poëtis (5). Eodem carbone notandus videtur Silius Italicus, qui Deorum interventu sæpius quidem, quam Lucanus, utitur, sed Virgilium in hisce nimis ob oculos habuisse videtur. In narrationibus tam anxie veritatem referre studet, ut ipsis Livii verbis, subinde utatur: majore cura omnino, quam ingenio, carmen

(1) Quinct. J. O. X. p. 911. (2) Mitscherlich præf. (3) Qua de re vide præf. Burman., editioni præfix. (4) Petronius. Satiric. c. 118. (5) Quinct. J. O. X. 1. 977.

suum elaboravit: quod præsertim senectuti ejus est tribuendum: senex enim ad canendum accessit.

Uti in historicis, sic etiam in poëtis nonnulli hoc ævo occurrunt, qui magis Augusti ævi scriptores, quam ipsos Græcos imitari studuerunt: in quibus maxime censendus est Pub. Papinius Statius, qui sine dubio Virgilium magis fuisset assecutus, nisi eum fere semper imitari statuisset. Subinde tamen *suus* est, et his locis placet omnino.

Interim magis magisque Romani ad corruptelam vergebant: sed ejusmodi temporibus fere semper homines occurrunt, qui rationem prorsus contrariam referunt. In dissolutis Romanis apparebant severissimi Stoïci, qui rudiori medicina sui sæculi corruptelæ occurrere studebant, et in Satyris conviciabantur magis, quam docebant. Hisce procul dubio annumerandus Persius, qui Stoïcam asperitatem in carmine ubivis refert. Uti Horatii atque Juvenalis et Persii ævum maxime erat diversum, ita quoque non cernuntur illi elegantia et suavitate, quibus hic summam laudem sibi paravit. Non salibus æquales suas emendare student, aut eleganti narratione, quæ risum moveret, sed nude sui seculi scelera exhibent, et tædium magis, quam delectationem lectoris excitant.

Veterem Lucilii rusticitatem produnt, et stricto gladio in cives suos invehuntur.

Martialis item sui sæculi corruptelam nimis in epigrammatibus prodidit. Imitatus quidem est Catullum, sed ejus simplicitatem minime attigit. Homo erat ingeniosus, accuratus, acer, et qui plurimum in describendo et salis haberet et fellis (1).

Cæterum de suo opere optime judicat ita:

Sunt bona, sunt quædam mediocria, sunt mala plura,
Quæ legis hic: aliter non fit, Avite, liber (2).

---

(1) Plin. Epist. III. 21. (2) Epig. I. 17. cf. 46. et II. 8.

Hoc loco itaque vidimus, quantam vim reipublicæ vicissitudines et civium mores in poësin habuerint: his enim corruptis, magis magisque depravata est poësis, et ad rhetorum fucum descivit.

CAPUT III.

Philosophi et Jurisconsulti.

§ I.

Quamvis Cicero Pythagoreorum vestigia in civitate agnoscere sibi videretur, ante Lælii tamen ætatem et Scipionis non reperiebat, quos appellare posset philosophos (1). His adolescentibus, Stoïcus Diogenes, et Academicus Carneades, et Critolaus Peripateticus ad Senatum ab Atheniensibus missi sunt legati. — Romani juvenes eos summo studio sectabantur eloquentiæ quidem causa, sed eorum auditores sensim paulatimque philosophiæ amore adeo capiebantur, ut hoc Ciceronis loco inter philosophos recenseantur Scipio, Lælius, Sp. Mummius, Rutilius Rufus. Sed quod ad eloquentiam, uti vidimus, Carneadi fere adhæserunt: quod ad philosophiam, Diogenem Stoïcum prætulerunt. Hunc præsertim audiebat Lælius, qui deinceps illi familiæ addictus fuit.

Hæcce enim secta Stoïca cum Romana illa gravitate optime conve-

(1) Tusc. Q. IV. 2.

niebat. Ubivis ergo ejus sectatores cernuntur, et decus suum vindicavit usque ad ultima Imperii Romani tempora.

Quamvis juvenes Romani magno studio eos legatos audirent, non placuerunt tamen omnibus. Cato enim major Scto de philosophis et Rhetoribus, Romæ ne essent, suasit, ut quam primum honeste domum mitterentur, timens ne per eos Romana juventus corrumperetur. Sed parum valuit in hisce Catonis auctoritas. Panætium enim pari studio deinceps sectabantur Scipio, qui in legatione eum secum duxit (1), item Lælius et alii. Fuit Panætius vir imprimis ingenuus et gravis (2), sed tamen non plane retulit Stoïcam illam tristitiam atque asperitatem, nec acerbitatem sententiarum, nec disserendi spinas probavit, fuitque in altero genere mitior, in altero illustrior; semperque habuit in ore Platonem, Aristotelem, Xenocratem, Theophrastum, Dicæarchum, ut ipsius scripta declarant (3). Omnino igitur is a Stoïca illa asperitate et barbarie cum in vita, tum in lingua etiam, maxime deficiebat, et Romanos ergo a pristina barbarie revocare, et ad meliorem rationem adducere poterat. Cum interim magis magisque philosophiæ studium apud Romanos cresceret, plures quam antea in Romanis exstiterunt philosophi: in quibus censendi sunt Caius Fannius, Q. Muc. Scævola, Q. Æl. Tubero, P. Rutilius Rufus, S. Pompeius, A. Virginius, Q. et Luc. Lucilii Balbi, alii. Sed his temporibus philosophia Romæ habebatur tamquam res, cui non adeo homines se totos tradere deberent. In villis suis otio literato fere philosophabantur, et quidquid in philosophia invenirent, quo reip. consulere posse sibi viderentur, id arripiebant, et ad practicam ita rationem apud eos est adducta. Scripserunt quidem nonnulli de philosophia, sed » libri scripti quidem erant ab optimis viris, » sed non satis eruditis : hi enim mandare quidem literis cogitationes

(1) Ac. Q. IV. 2. (2) De fin. IV. 9. (3) De fin. IV. 28.

» suas potuerunt, non vero eas disponere, nec illustrare, nec delectatione » aliqua allicere lectorem (1).

Latina enim lingua nondum satis erat exculta, qua rite philosophari posset. Jacuit ergo philosophia ad Ciceronis ætatem, nec ullum habuit lumen Latinarum Literarum.

Cicero ingenio vere philosophico præditus fuisse videtur, quippe qui non ad hanc illamve doctrinam se conferret, sed ad omnes omnino pari cupiditate prorueret (1). Uti ergo Romani hactenus fere sese peculiari cuidam sectæ addiderant, ita Cicero ἐκλεκτικὴν philosophiam secutus est, adeo ut ex omnibus philosophorum sectis excerperet, quo civibus suis optime posset consulere, et præstare conatus est cum publicis, tum privatis in rebus ea, quæ ratio et doctrina præscriberent (3). Cum itaque philosophiam ad practicam adducere studeret rationem, eam primo quidem retulit ad civitatem, et scripsit libros de Republica. Platonem in hisce secutus fuisse videtur, ita tamen, ut non prouti Plato sibi rempublicam effingeret, sed describeret potius ipsam rempublicam Romanam tamquam omnium perfectissimam. In libris item de Legibus, fundamenta quidem omnis juris exponit, sed plures tamen tradit leges Romanas.

Nec tantum in philosophia de civitate egit, sed quoque perfectum oratorem adumbravit. Hoc re vera erat argumentum Romanum. In eo ergo totam vim philosophicam prodidit Cicero. Licet enim e Græcorum præceptis non parum profecerit, in illis libris tamen plane est suus. Non enim præcepta styli aut rhetorices suorum æqualium anxietate tradidit, sed oratoris vim et efficaciam in foro Romano summo eloquentiæ vigore exhibuit. In eo suis æqualibus fere excelluit, quod non profecerit ex

(1) Tusc. Q. I. 3. cf. De Nat. Deorum I. 4.
(2) Plut. Cic. 861 d. Bibl. Crit. III. p. 2. – 4. (3) De Nat. Deor. I. 3.

Alexandrinis, sed ipsum adiret Socratem et Platonem, et ideo non in definitionibus conficiendis unice versaretur, sed libere in philosophia vagaretur. Libros, de quibus vidimus, maxime composuit cum summo esset ætatis vigore, et eos una cum orationibus, quæ etiam refertæ sunt philosophorum sententiis, edidit iis temporibus, quum is esset reip. status, ut eam unius consilio atque cura gubernari necesse esset. Rite ergo pronunciavit: »cum minime videbamur, tum maxime philosophabamur" (1).

Et re vera ejus libri, qui proprie dicuntur philosophici, non adeo philosophicum Ciceronis produnt ingenium. Ad eos conscribendos accessit vel ut ægritudinem animi, quam sentiebat propter mortem Tulliæ, dilectissimæ filiæ, levaret, vel ut luctum propter patriæ amissam libertatem minueret. Senectute sua philosophari denuo incepit, sed longe alio modo, quam antea. A practica ratione descivit, et ad theoreticam se contulit. De suo quidem plurima addidit, sed fere semper versatur in aliorum sententiis tractandis. Magis ergo ex iis libris profici potest ad historiam philosophiæ rite percipiendam, quam ut inde cognoscamus ipsam Ciceronis philosophiam. Et si tempus attendamus, quo singulos libros composuit, magis magisque videmus Ciceronis ingenium senescens. In libris v. c. de Divinatione anili subinde superstitione multa proponuntur de prodigiis et portentis. Refelluntur quidem, sed non ea alacritate, et eo ingenii acumine, quibus cernitur in libris de Oratore. In opere, quod de Officiis ad filium suum scripsit, plane Stoïcus evasit.

Epicureus vero Cicero numquam fuit. Phædrum, quem in juventute audiverat, brevi demisit. Ejus enim philosophia procul abest, inquit (2), ab eo viro, quem quærimus, et quem auctorem publici consilii et ge-

---

(1) De Nat. D. I. 3.

(2) De Orat. III. 17. De Ciceronis philosophia vid. omnino Bibl. Crit. parte III. p. 7. - 14.

rendæ civitatis ducem, et sententiæ atque eloquentiæ principem in Senatu, in populo, in causis publicis esse volumus. Quamvis itaque nullius sententiæ addictus Cicero, Academicus fere habetur, et Peripateticis quoque multum tribuit. »Sin veterem, *ait,* illum Periclem, » aut Demosthenem sequi vultis, et, si illam præclaram et eximiam spe» ciem oratoris perfecti et pulcritudinem adamastis, aut vobis hæc Car» neadia, aut illa Aristotelia vis comprehendenda est" (1). Ad oratorem enim magnam partem Cicero referebat philosophiam. — Siquidem quæratur, quid præstiterit Cicero in philosophia, jam satis ipsa res et ratio temporum ante Ciceronem et ejus ævi inter se comparata ad hoc respondebunt. Per eum philosophia maxime Romanis innotuit, adeo ut plurimos ad philosophandum excitaret. Ipsius ergo reipublicæ causa philosophatus est, »existimans magni interesse ad decus et ad laudem civitatis res tam graves tamque præclaras Literis etiam Latinis contineri." (2).

Ciceronis tempore multi quoque flagrabant discendi studio, et Romani adeo ad cultum suum jam pervenerant, ut principes quique viri liberalioribus studiis operam darent. Ita Lucullus doctus fuit utramque linguam, et ingenium suum cum philosophia, tum aliis doctrinis, adeo poliverat, ut famam inde sibi pararet. Sylla igitur ad eum historiam misit, quam conscripserat, ut ille eam elegantiori scribendi genere ornaret (3). Provectiore ætate ex contentione cum Pompeio sæpius animum remisit, et ad philosophiam tamquam in portum sese recepit, Academiæ fere sectator (4). Quæstor, et postea imperator, Antiochum Philonis auditorem secum habuit (5).

In libris Academicarum Quæstionum plures Academici occurrunt,

---

(1) De Or. III. 19. (2) De Nat. D. I. 4. (3) Plut. Luc. p. 491. c.
(4) Plat. l.l. 492. a. b. (5) Ac. Q. IV. 1. 2.

in quibus excellit Aurelius Cotta, qui etiam Academicorum placita tuetur, in libris de Natura Deorum. Item Varro, vir πολυγραφώτατος, ad quem Acad. Quæst. libros misit Cicero, maxime laudatur initio libri I. Brutus ingenium acre quidem habebat et invictum animum, sed placidiore institutione quoque usus fuerat (1), veteri Academiæ addictus fere erat, et in philosophia multum præstitisse videtur (2).

Cato Uticensis in libris Ciceronis de Finibus, ubi Stoïcorum partibus favet, abunde notus est Stoïca sua asperitate. — Stoïcorum ἀπάθειαν, quam hic prorsus in habitu atque moribus retulit (3), festive ridet Cicero in orat. pro Murena c. 29. 30. De morte, quam sibi conscivit, egregie ita: » Cæteris forsan vitio datum fuisset, si se interemissent, » propterea quod eorum vita lenior, et mores fuerant faciliores: Catoni » autem cum incredibilem tribuisset natura gravitatem, eamque ipse » perpetua constantia roboravisset, semperque in proposito susceptique » consilio permansisset, moriundum potius, quam tyranni vultus adspi» ciendus fuit" (4).

Floruerunt hoc fere tempore Boëthus, Blossius et Q. Cicero, qui in libris de Finibus Peripateticus, in disputatione vero de Divinatione Stoïcus fere apparet.

Omnes hi Stoïcam asperitatem et in moribus et in externo habitu referebant. Sed uti homines fere semper in contrariam partem ruunt; ita quoque Romani, et maxime quidem in philosophia. Plurimi omnia referebant ad practicam rationem, et qui erant philosophi, iidem fere erant Jcti, magistratus, belli duces. Nonnulli horum, uti diximus, admodum erant severi et duri: sed aderant quoque, qui otio delectarentur, qui abhorrentes a rerum publicarum administratione, in Græciam

(1) Plut. Brut. 984. (2) Cic. Brut. 97.
(3) Plut. in vita 759. e. (4) Off. I. 31.

se conferrent, ubi omnia jam composita et quieta habebantur. Ibi literis et philosophiæ operam navabant, sectæ Epicureæ fere addicti (1).

Horum princeps, tempore Ciceronis, fuit Titus Pomponius, qui cum prudenter videret, Romæ non sibi dari facultatem pro dignitate vivendi (2), in Græciam se recipiebat, et Athenis otio literato fruebatur: ita tamen, ut cum Româ profugos, tum Atheniensem civitatem, opibus suis levaret. Nullus ergo Romanus pluribus forsan carior fuit.

Cum Cicerone audiverat Zenonem et Phædrum, miratus quidem utrumque, Phædrum autem amans (3). Hujus sectæ genuinus fuit discipulus, honesto otio fruebatur, et voluptatem percipiebat ex virtute, qua excellebat, domestica. Cicero vero variis locis eum ex hortis detrahere, et in Academiam transferre studuit: sed ei morem gessisse Atticus non legitur.

Item fuerunt Epicurei Velleius et Torquatus, qui in Ciceronis scriptis suæ familiæ partes sæpius tuentur (4).

Nomina quidem perpauca cæterorum exstant, sed non magnopere inclaruerunt. Ejusmodi enim homines nimis abhorrebant a Romanorum ratione, non adeo versabantur in luce reip., aut in foro, ideoque vel minus noti, vel ignominia habebantur. Peripatetici quidem nonnulli feruntur, uti M. Pupius Piso: sed hi non unice illi sectæ se tradidisse videntur. Ita v. c. Piso Antiochum Academicum audiverat quoque (5).

Nonnulli viri mirifice sibi placuerunt, si singulis poëtis sectam quandam obtruderent, ejusque in omnibus illorum scriptis vestigia ostendere sibi viderentur. Ita ex libri I. Epist. 4. v. 16. Horatium Epicureum fuisse contenderunt. Ex libro VI. Æn. Virgilium pronuntiarunt Pytha-

---

(1) Antea quoque Romæ fuerant Epicurei, uti Lucretius, qui carmine etiam illa placita illustraverat. (2) Nepos Att. 2. (3) De Finit. 5. (4) De Orat. III. 23. (5) De Fin. V. 1.

goreum: sed videntur potius hi, prouti eorum æquales, imbuti fuisse placitis philosophorum, non tantum Epicuri et Pythagoræ, sed aliorum quoque: ut ex cunctis sumerent, quidquid ipsis maxime placeret: ut eo carmen rite instituerent, vel ornarent etiam: præcipue vero adderent quod ad vitæ usum adaptari maxime posset. Inde genuinam philosophiæ sectam apud eos expositam non facile invenies, sed hujus illiusve agnosces vestigia (1).

Stoïci tamen usque ad ultima reip. tempora Romæ floruerunt. Ita inclaruit maxime L. An. Seneca. Non tamen juravit hic in verba magistri, et subinde a Stoïca disciplina dissensit, cum omnia omnino ad vitæ usum adaptaret. Eandem rationem quoque tenuit M. Aurelius Antoninus, qui in libro suo εἰς ἑαυτὸν Stoïcorum præcepta adaptabat ad vitam rite instituendam. Idem apparet in ἐγχειριδίῳ Epicteti, vel potius ejus discipuli. Elucebant omnino hi viri in corruptela notanda, ad quam magis magisque delabebantur Romani: et nonnulli eorum in satyris, vel alio modo, æquales suos ab ea revocare studebant. Quam vero vim philosophia in jurisprudentiam habuerit in tertia Commentationis parte exponere conabimur. Restat, ut pauca dicamus de aliis philosophiæ partibus, quas etiam attigerunt Romani.

Non valebant Romani illo studio in omnes res indagandi, et maxime eas, quæ non statim prodesse videbantur. Inde Historiam Naturalem non adeo sua sponte tractarunt, nisi quod ad medicinam jam descripta esset ab aliis. Hinc anili credulitate multa ab aliis desumsit Plinius: multos citat auctores hodie deperditos: quatenus ergo suus sit habendus, non facile judicaverit quis: in opere tamen suo egregios aperiit fontes ad historiam artium rite percipiendam, et ad Romanorum mores et viros

(1) Cf. Wieland loco cit. I. p. 102., Heyne Exc. 1. et 13. ad Virg. 6., Biblioth. Crit. III. parte I. p. 129, et Horat. Epist. I. 1. 13.

quosdam in rep. principes accurate cognoscendos. Seneca de suo plus addidisse videtur, et in rerum causis indagandis longius processit, quam hactenus alius in hacce gente fecerat. De ipsa Medicina in prima parte jam satis dixisse nobis videmur. In Mathematicis, qui ad practicam rationem artem suam redigebant, memoratur Sex. Pompeius: in astrologicis C. Sulpicius (1) et P. Nigidius Figulus, qui primus dixisse videtur terram eodem modo volvi, quo rotam figularem, unde cognomen habuisse videtur (2). Nigidius astronomiæ peritus, eam quoque artem adeo ad vitæ usum adducere studuit, ut ex astrorum motu Augustum natum, eumque terrarum dominum esse evasurum prædixerit (3). Et ars illa apud Romanos sequenti tempore in vanum futuri vaticinium abiit. Mathematici enim apud Suetonium et alios hujus temporis scriptores non alio sensu occurrunt, atque harioli (4): et ideo ignominia ab imperatoribus non caruerunt, et sæpius urbe sunt expulsi, uti a Tiberio (5). » Vitellius autem nullis infensior quam vernaculis et Mathematicis, ut » quisque deferretur, inauditum capite puniebat" (6).

Jurisconsulti.

§ II.

In primo hujus partis capite proposuimus quædam de Oratoribus, in quibus recensuimus prioris ævi Jctos. Hisce temporibus Jcti respondebant, scribebant, et cavebant de jure, et clientibus suis prospiciebant,

---

(1) Cic. Off. I. 6. (2) Gellius IV. 9. et Gronovii ad Gellii X. 4. Oudendorp ad Luc. Phars. I. 639. (3) Suet. Aug. 94. (4) Suet. in Nerone 40. Vitell. 3. Quinct. Decl. 4. (5) Suet. in vita 86. (6) Suet. vita 14.

admissis juvenibus, qui hæc responsa exciperent tamquam juris præcepta: sed jura non tradiderunt ratione disciplinæ. Retinebant patricii et pontifices legis actiones tamquam arcanum, quibus indigebat continuo reliqua populi pars. His tamen a Flavio scriba divulgatis, Notas invenerunt quidem, quibus imperium hocce sibi recuperare studebant: hæ tamen ab Æl. Cato denuo in lucem prolatæ sunt. Jctorum ope plebs nihilominus carere non potuit, novæ actiones in singulis casibus ab iis erant petendæ. Coruncanus (1) tandem jus civile primus discendi cupidos docere cœpit, et ex hoc tempore, qui fiduciam studiorum suorum habebant, de jure responsa dabant (2). In his Mucii Scævolæ, de quibus jam vidimus. Horum auditores fuerunt C. Aquilius, Balbus Lucilius, Sex. Papirius, C. Juventius et M. T. Cicero. Quantum hic vero jure civili excelluerit, cum ex libris de Legibus, tum ex Orationibus abunde patet, et etiam librum scripsit De jure civili in artem redigendo (3).

Cum illo Rhodum est profectus Servius Sulpicius Rufus (4). » Usus » quidem, *inquit*, juris civilis fuit apud Scævolam et alios; sed ars » in hoc uno, quod maxime perfecit dialectica". Ex ejus schola gravissimi exierunt viri, Varus, Offilius et alii (5).

Hoc tempore honos Jctorum magis magisque increvit: imprimis Augusti lege, ne judices a Jctorum responsis recederent (6). Floruit item hac ætate A. Cascellius, ad quem M. Scævola augur remittere solebat, si de jure prædatorio quæreretur. Q. Æl. Tubero, cum victus esset in Oratione pro Ligario, ad jus civile a causis agendis transiit (7). Inclaruerunt quoque Antistius Labeo, et A. Atejus Capito. Labeonem agitabat libertas nimia usque eo, ut, Augusto jam principe, et remp. obtinente,

(1) L. 2. ff. § 35. 38. de O. J. (2) § 47 eod. (3) A. Gell. I. 22. (4) Brut. 41. (5) L. 2. § 44. ff. de O. J. (6) § 8. J. de jure N. G. et civili. (7) L. 2. ff. § 46. de O. J.

ratum tamen pensumque nihil haberet, nisi quod justum sanctumque esse in Romanis antiquitatibus legerat, et consulatum ab Augusto sibi oblatum adire recusaret (1).

Capito principem in civitate locum studiis civilibus est assecutus. » Consulatum ei adceleraverat Augustus, ut Labeonem iisdem artibus præcellentem, dignatione ejus magistratus anteiret. — Sed Labeo incorrupta libertate, et ob id fama celebratior: Capitonis obsequium dominantibus magis probabatur" (2). » Illi, quod præturam intra stetit, commendatio ex injuria; huic, quod consulatum adeptus est, odium ex invidia oriebatur."

Ex utriusque indole facile patet, hos duos juris principes in diversas partes in doctrina quoque abire debuisse. Labeo ἐνεργείᾳ sua omnino erat suus, et genuinus Romanus. Ingenii enim qualitate, ut ait Pomponius (3), et fiducia doctrinæ plurima innovare studuit. Ex æquitate magis, quam stricto jure, res judicabat. Capito contra Augusto assentatus, verba legis sequebatur, et in his, quæ tradita erant, perseverabat. Capitonem secuti sunt Massurius Sabinus, qui Capitonis magistri doctrinam adeo illustravit, ut exstiterit schola Sabinianorum. Labeoni successit M. Cocceius Nerva, huic autem Sempronius Proculus, a quo Proculeani nomen habent. Horum ratio ex conditoris ingenio satis patet. Et summa inter hasce sectas exstitit contentio. Sed multum profecit jurisprudentia ex hisce discordiis. Disputando enim prodeunt multa, quæ cæteroquin laterent. Præsertim aucta est jurisprudentia his Jctis, qui ἐκλεκτικὴν jurisprudentiam profitebantur.

In Sabinianis deinde memorandus C. Cas. Longinus, Cassianæ sectæ

---

(1) A. Gell. 13. 12., L. 2. § ult. ff. de O. J., cf. Suet. in Aug. 54. Videtur autem Labeo maluisse juri civili operam dare, et principi non assentiri, si magistratus gereret.

(2) Tacitus Ann. III. 75.

(3) L. 2. § ult. ff. de O. J.

auctor. Sed hæ sectæ sequenti tempore non illa ignominia a se invicem habebantur, ut altera negligeret alterius scripta, verum summa liberalitate arripiebat utraque, quod ab alterutra ad communem utilitatem prolatum esset (1).

Secuta sunt deinde tempora jurisprudentiæ sane non læta, Caligulæ, Neronis, Galbæ. Vespasiano tamen et Hadriano imperantibus, pristinum decus recuperavit, et caput extulit. Floruit Cœlius Sabinus, a quo Sabinianorum nomen renovatum est, et Pegasus, quem nonnulli Jcti Pegasiani habent auctorem. Proculeanorum nomen ab eo in Pegasianorum mutatum videtur. Floruerunt enim in foro Celsi, Neratius Priscus, Minucius Natalis, Lælius Felix, alii.

Hactenus quidem de jure respondebant non nisi qui ad hanc rem ab Imp. veniam impetrasset: sub Hadriano vero et alia in jure mutata, et omnibus, qui sui fiduciam haberent, de jure respondere licuit (2). Sectis non adeo operam dabant Jcti, edicto ab Hadriano per Julianum Jctum condito. Julianus hicce proprie fuit Sabinianus, sed inivit mediam fere viam: unde prodiit secta Herciscundorum. Edicto enim perpetuo variæ Jctorum de jure sententiæ dirimebantur. Hadrianus omnium imperatorum primus, Jctorum concilium sibi elegit, in quo de causis publicis cognosceret (3). Hinc rariora Scta, major Jctorum autoritas, etiam in causis privatis, ubi eos adhibuit.

Plurima Jctorum responsa in jus scriptum abierunt, uti patet ex legis Falcidiæ ratione (4). Sequentibus vero temporibus Imperatores quoque Jctos in consilium vocarunt, sed ab eorum decore multum absumserunt, cum, inde ab Alexandro Severo, ipsi de jure responderent, et rescriberent. Multis quidem honoribus a Principe ornabantur Jcti, sed

(1) Vid. l. 6. ff. de servis export.
(2) L. 2. § 47. ff. de O. J.
(3) Spartianus in vita 18.
(4) Hein. Antiq. ad h. t. Inst.

verum eorum decus evanuit, et theoretici magis evaserunt. Condebantur scholæ Beryti et Constantinopoli (1), sed in foro non adeo floruerunt. Paucis jam videamus de Jctis, qui inde ab Hadriano jurisprudentiæ cultores dici possunt.

Horum chorum ducit Salvius Julianus, qui Hadriano affuit in Edicto perpetuo conficiendo, item Sext. Cæcilius Africanus, Vinidius Verus, Sext. Pomponius. Præstitit tamen his Caius, qui primus jus in compendium redigere studuit, editis 4 libris Institutionum. Lucius Volusius Mæcianus, qui adeo in honore erat, ut Cæsarem M. Aurelium jus doceret: Cervidius Scævola, Æmilii Papiniani præceptor, qui jurisprudentiæ maxime profuit, quia nullius sententiæ assentiret, sed mediam viam teneret. Summis honoribus magis magisque utebantur Jcti. Ita Domitius Ulpianus sub Septimio Severo et Alexandro multa scripsit, quorum non nisi 29 tit. Regularum supersunt. Julius Paulus, Severi et Caracallæ consiliarius, juris civilis princeps hoc tempore habebatur. In Disputationibus admodum erat subtilis, et non raro obscurus: omnium fuit πολυγραφώτατος: in ff. sæpius occurrit: ejusque Sententiarum libri, quamvis Gothorum interpolationibus referti, nobis relicti sunt ab Alarico. Floruerunt item Licinius Rufinus, Æmilius Macer, Herennius Modestinus, Ulpiani discipulus, Maximini in jure præceptor. Practica ratio magis magisque eviluit. Ad eam accedebant Libertini et cujusque conditionis homines. Valebant magis Romani hoc ævo in ordinandis iis, quæ jam aderant, et jurisprudentia in scholis theoriâ fere continebatur.

Constantinus Magnus imperii sedem Byzantium jam transtulerat. Hinc novi honores, novæ dignitates: in quibus quæstura Palatii, qua sæpius ornabantur Jcti. In schola Berytensi floruerunt peritissimi antecessores, in quibus forte censendi Gregorius et Hermogenes, qui Codices compo-

(1) Vid. lex 2. § 9. c. de vetere jure enuc.

suerunt, in quibus ordinem fere Edicti perpetui tenuerunt, relatis in eos Principum Constitutionibus.

Cernebantur hoc tempore Aur. Arcadius Charisius, Julius Aquila, Innocentius, Domnus.

Sub Theodosio variis barbarorum incursionibus labefactatæ sunt omnes fere artes, et item jurisprudentia in Occidente. Quamvis enim Gothi Romanis permitterent suis vivere legibus, mores tamen barbari sensim magnam vim nacti sunt in Romanos. Imperatores sequentes multum in jure novaverant: confici ergo jussit Theodosius novum Codicem, in quem omnia additamenta referebantur, servato item ordine Edicti perpetui. Tres hos codices notis illustrarunt scholarum antecessores, in quibus maxime Heros Patricius, Heros Eudoxius et Domninus. Alii quoque Jcti commentarios prolixos satis confecerant, in quibus in varias partes sententiæ sæpius occurrebant.

Justinianus, cum videret jus scriptum hac opinionum diversitate maxime premi, et adderentur novæ Constitutiones, Decemviris (1) mandavit, ut Codicem novum componerent ex iis, quæ jam habebantur, resecatis tam supervacuis, quam similibus et contrariis, ita ut anterioribus Codicibus et Constitutionibus abrogaret (2). Hunc Codicem in imperio Romano tamquam legem observari voluit. In ff. vero sibi proposuit, ut compendium quoddam constitueret ex 2000 Jctorum libris. Sedecimviris hoc mandavit. Antequam Digesta ederet, 50 Decisionibus varias Jctorum sententias in harmoniam redigere studuit. Editis postea 4 Institutionum libris, elementa constituit ope Triboniani, Dorothei, Theophili. In Codice repetitæ prælectionis suum Tribonianum denuo adhibuit, qui sine dubio jurisprudentiæ decus est censendus. Item Theophilus paraphraseos

---

(1) Quos enumerat. Constit. I. de novo Cod. Fac. § 1.

(2) Constit. 2. de Cod. Firm. § 3.

ad Inst. clarissimus auctor fuit. Et porro in antecessoribus præcipui exstiterunt Thalelæus, Theodorus, Anatolius, Isidorus: sed omnibus antecelluit Julianus, qui Novellas edidit, in unum corpus redactas et Latine versas nomine Epitomæ Novellarum. Et hæc quidem sufficiant de præcipuis jurisprudentiæ cultoribus. In hac Commentationis parte longiores quodammodo fuimus, quia in iis recensendis haud incongruum fore duximus, si apponeremus quædam de ipsius jurisprudentiæ historia, ut inde pateret, quænam re vera fuerit diversis temporibus Jctorum conditio.

CAPUT IV.

Artis politicæ et militaris cultores.

ACcedendum foret ad eos, qui arte politica vel militari inclaruerunt in Rep. Romana, sed has artes tamquam insitas fuisse in omnibus omnino Romanis, supra demonstrare conati sumus. Sufficere ergo hoc loco videretur, si in hoc capite ad priora remitteremus. Etenim si harum artium cultores enumerare vellemus, vix ullum Consulem, Prætorem vel Senatorem omittere possemus. Quid loquamur de Tribunis plebis, militaribus, Decemviris? Hi enim omnes suum præstiterunt, ut haberetur resp., quæ et amplitudine, et legibus, et fortitudine cæteris omnibus præcelleret. Reges, uti diximus, iis dotibus gaudebant, quibus civitatem optime moderari possent. Nam quid Romulo ardentius? Tali opus fuit, ut in-

vaderet regnum. Quid Numa religiosius? Ita res poposcit, ut ferox populus Deorum metu mitigaretur. Quid ille militiæ artifex Tullus, bellatoribus viris quam necessarius? ut acueret ratione virtutem. Quid ædificator Ancus? ut urbem colonia extenderet, ponte jungeret, muro tueretur. Jam vero Tarquinii ornamenta et insignia, quantam principi populo addiderunt ex ipso habitu dignitatem? Actus a Servio census quid effecit, nisi ut ipsa se nosset resp.? Postremo Superbi illius importuna dominatio nonnihil, imo vel plurimum, profuit. Sic enim effectum est, ut agitatus injuriis populus cupiditate libertatis incenderetur (1). His successit optima illa reipublicæ forma, quæ duobus Consulibus rem deferret. Illam instituit populus Romanus, auctore Bruto, qui non acrior vindex libertatis fuerat, quam deinde custos fuit (2). Vitia, quæ in nova rerum forma haberentur, non aliquis legislator, sed plebs ipsa correxit. Decemviri non tantum juris civilis auctores, sed publici etiam.

Si artem militarem spectas, in qua innumeri jam excelluerant, Manlium et Camillum nominasse sufficiat: quorum hic Romanos a prædonum more revocavit, et ad bellum rite gerendum adduxit, quo duce primum jurarunt milites, ne, nisi capta urbe, remearent, qui non vano impetu Vejos cepit, sed prudentia ac dolo (3).

Alter nonne disciplinæ militaris parens dici meretur, qui filio non pepercit, ut milites magistratibus dicto audientes redderet? Talibus ducibus omnia perficere poterat populus Romanus. Quamvis numquam mari dimicassent, duce Duilio vicerunt Pœnos. Tanta in virtute fiducia est. Ille rudis, ille pastorius populus vereque terrester ostendit, nihil interesse virtutis, equis aut navibus, terra aut mari dimicaretur (4).

Quid bella Punica recenserem, ut inde prodiret summa virtus atque

(1) Florus I. 8. (2) Liv. II.
(3) Liv. V. 21. Plut. Cam. 131. c. (4) Florus II. 2. 4. cf. Tiront. Strat. II. 3. 24.

prudentia in re militari? Fabius Cunctator, qui gentem suam docuit, non tantum in bello prodesse fortitudinem, sed etiam cunctando rem restitui posse, verus hic apparet Romanus, quum contumeliam sperneret, ut patriam servaret.

Assurgit jam Scipionum gens. Dubius hæreo, quem hoc loco citem, utrum Africanum, qui illius rationis fuit auctor, ut bellum in hostium regionem deferretur, an vero alterum illum Africanum, qui æmulam Romæ virtute delevit.

Paulo Æmilio numquam ullus dux res egit aut melius aut citius. Fabios, Metellos, Corneliam gentem, Catones tacite si prætermiserim, piaculum commiserim.

Hi interim omnes non unice re militari inclaruerunt, sed domi prudentes, foris fortes atque strenui erant. Fuerunt tamen viri, qui unice re militari valerent: fuerunt item, qui togati palmam aliis præriperent. Hisce adscribas, Lælium, Scævolas, Ciceronem, quo nullus umquam in ipsa urbe clariorem egit triumphum; illis vero Mummium et Marium.

Senatus et Patriciorum decus instauravit Sylla, minuere studuit Marius. Optimam ergo hi rempublicam reddiderunt vel deprimenda superbia, vel coërcenda plebis petulantia. Ipsæ adeo turbæ magis reipublicæ profuerunt, quam prudentissimi legislatores umquam efficere potuissent.

Pompeii jam prodibant »non solum virtutes imperatoriæ, labor in negotio, fortitudo in periculis, industria in agendo, celeritas in conficiendo, consilium in providendo: quæ tanta erant in hoc uno, quanta in omnibus reliquis imperatoribus" (1); sed etiam summa prudentia politica. Cæsar, ejus æmulus, non eum tantum vicit, sed omnes quoque duces anteriores. Res gestæ illius aliorum antecellunt. Alium locorum, quibus bellum gessit, asperitate, alium provinciæ, quam subegit, ampli-

(1) Pro lege Man. 11.

tudine, multitudine alium et ferocitate, quos superavit, hostium, alium morum, quos domuit, feritate et immanitate, alium clementia et lenitate in devictos, alium in commilitones munificentia et beneficiis, omnes vero præliorum et hostium interfectorum immenso numero, facile superabat (1). Cum illo forsan Lucullus esset conferendus, cujus in bello tanta fuit gloria, ut neque majus bellum, neque majore consilio ac virtute gestum commemorari posse fateretur Cicero (2).

Imperatores vel in bello, vel in re politica, inclaruerunt plurimi. Vel ut Trajanus imperii fines dilatarunt, vel uti Hadrianus et Antonini civitatem institutis et legibus auxerunt. De his omnibus autem sigillatim videre, infinitum cum sit, finem huic capiti jam imponamus!

Miretur forsan quis, me tantum enumerasse belli duces et viros, qui magistratus gesserint in rep., nec eos demonstrasse artis militaris atque politicæ *cultores* : sed nec a suavitate se commendare, nec multum utilitatis habere duxi, si patefacerem, quid hi singuli invenissent in rep., quid induxissent novi in disciplina militari, vel in armis aut pugnandi ratione. Non bene hæcce sunt nota, et sine tædio narrari vix possent.

His ergo expositis secundæ quæstionis parti respondisse nobis videmur. Plurimos forte omisimus, vel levius attigimus: sed pro viribus de præcipuis tantum videre conati sumus. Nostris ergo in hisce partibus functi, ad tertiam, eandemque gravissimam, disquisitionem transeamus.

---

(1) Plut. Cæs. 714. e. (2) Pro Murena 15.

Pars Tertia.

Non ita generati a natura sumus, ut ad ludum et jocum facti esse videamur: sed ad severitatem potius, et ad quædam studia graviora atque majora.

Siquidem Romanorum indolem rite perspexerimus, similes fere nobis videntur hominibus, qui severe admodum sunt educati, et in juventute sua non perceperunt eam hilaritatem, elegantiam et venustatem, quæ huic ætati sunt propriæ. Istiusmodi homines habent quidem, quod summo studio assequi conantur, quo delectentur; sed illud non est juvenile, non levitate illa cernitur, quæ in juvene non displicet, verum est gravius quid, et dignum viro ad maturitatem jam accedente.

Tales ergo erant Romani, anteaquam a Græcis essent eruditi. Hi juvenilia nulla non spirabant, saltationem, musicam, ludos: — omnia omnino apud eos intuemur, quæ generoso juveni placent, atque in eo decora habentur.

Hæcce si ab adolescente perficiuntur, mirifice sese commendant, sed viro saltanti, ludenti, canenti venustas atque elegantia fere desunt, nec facile placet. Maxime vero omnium illud cernitur, si eum antea gravem, atque virili dignitate conspicuum, omnia illa rejicientem, et nisi elegantem, fortem; nisi venustum, magnanimum, asperum et durum si non amaverimus, certe mirati fuerimus.

Siquidem ergo Græcorum res, ipsis proprias, imitari vellent Romani, necesse erat, ut a sua peculiari ratione jam defecissent, et ita ad corruptelam fere tenderent. Pristinæ vero rationis semper manserunt vestigia in artibus atque doctrinis elegantioribus, et quamvis Græcos imitati, *sui* tamen apparent Romani. Utriusque ergo populi indolem in iis animadvertimus, maxime vero in poësi. Ab ea jam ordinem ducamus, instituta comparatione Homerum inter et Virgilium, ut inde appareat, quatenus alter alteri sit præponendus.

CAPUT I.

POËSIS.

Epica.

§ I.

In Græcorum rebus nihil fere habetur, quod magis ubique inveniatur, quam hilaritas. Ad lætitiam et gaudium omnia fere sunt composita. Sectantur quod ipsis placet, vel quo delectantur. Vitæ ergo deliciis frui, cum amicis convivari, ibique hilaritati indulgere, omnino amabant (1). Describuntur istiusmodi convivia festive apud Homerum (2). Ulysses ita ea laudat:

Οὐ γὰρ ἔγωγέ τι φημὶ τέλος χαριέστερον εἶναι,
Ἢ ὅταν εὐφροσύνη μὲν ἔχῃ κατὰ δῆμον ἅπαντα,
Δαιτύμονες δ' ἀνὰ δώματ' ἀκουάζωνται ἀοιδοῦ,
Ἥμενοι ἑξείης.

Habetur item convivium apud Virgilium (in fine Lib. I. Æn.), sed alia quadam ratione. Regina ibi cernitur nimis, quacum Tyrii *jussi* adeo accumbunt. Adest quidem crinitus Jopas, sed hic non memorat Heroum facta atque prudentiam, sed satis docte agere videtur de quæstionibus

(1) Hoc cum aliunde patet, tum etiam ex symposiis Platonis et Xenophontis.
(2) Uti init. Odyss. Δ.

physicis (1), Præsertim tamen hocce hilaritatis studium elucet in illo, qui, ut convivis gratificetur, fata sua narrat. Æneas continuo:

Infandum regina jubes renovare dolorem.

Ulysses vero summa festivitate narrat, quomodo deceperit Polyphemum, quomodo eum fefellerit, cum dixisset nomen suum esse Οὖτιν. Ita quoque occurrit Menelaus, narrans, quomodo sederet cum heroïbus in equo Trojano. »Tu autem, *inquit*, Helena illuc venisti, ter circumlustrasti » κοῖλον λόχον, nominatim Danaorum appellabas duces, Argivorum » uxoribus voce assimulata" (2). Ridebant omnes convivæ, et mirifice illis dolis, illa astutia delectabantur. Ita quoque Dii in convivio hilares assident, et discordia jam sedata indulgent gaudio: sed cum viderent Vulcanum per ædes ministrantem, ἄσβεστος δ' ἄρ' ἐνῶρτο γέλως (3).

Hujus hilaritatis non adeo vestigia apparent apud Romanos. Maxime hoc cernitur in descriptione felicitatis domesticæ, quæ diversissima ratione habetur in Homero atque Virgilio.

Quid suavius, quid felicius, quam familia, ubi omnes sibi invicem cari sunt, atque sese diligunt? Exhibetur ita Æolia insula, ubi Æolus, ventorum moderator, habitat cum felicissima sua familia. Sex illi sunt filii, totidemque filiæ, summo juventutis flore.

Οἱ δ' αἰεὶ παρὰ πατρὶ φίλῳ καὶ μητέρι κεδνῇ
Δαίνυνται παρὰ δέ σφιν ὀνείατα μυρία κεῖται. (4)

Apud Virgilium non occurrit pater familias liberis suis carus, non occurrunt liberi se invicem diligentes, una cœnantes, sed habetur *dominus*, habentur *subditi*, *servi* adeo, paternum imperium pertæsi:

. . . . *vasto rex Æolus antro*
Luctantes ventos, tempestatesque sonoras

(1) Æn. I. 740. (2) Odyss. Δ 271. (3) Il. Α 599. 600.
(4) Odyss. Κ. 1. 13.

Imperio premit, ac vinclis et carcere frenat.
Illi indignantes magno cum murmure montis
Circum claustra fremunt. Celsa sedet Æolus arce,
Sceptra tenens, mollitque animos, et temperat iras.
Ni faciat, maria ac terras cælumque profundum
Quippe ferant rapidi secum, verrantque per auras.
Sed pater omnipotens speluncis abdidit atris,
Hoc metuens; molemque et montes insuper altos
Imposuit; regemque dedit, qui fœdere certo
Et premere, et laxas sciret dare jussus habenas (1).

Sed paulo adhuc respiciamus in pulcherrimum illum Homeri locum. Habetur quidem τεῖχος χάλκεον, ἄῤῥηκτον, sed non deest etiam nidor, quo tota domus est perfusa, non desunt pulcra tapeta, et lecta perforata. Hisce placet, hisce ornatur suavissima descriptio. Et in omnibus apud Homerum τὸ καλὸν occurrit.

Memoratur non tantum Argicida,

ἐοικὼς
Πρῶτον ὑπηνήτῃ, τοῦπερ χαριέστατη ἥβη (2),

sed etiam plurimi Dii, in quibus elucet adeo Apollo, cui splendor

ἀμφιφαείνει,
Μαρμαρυγαί τε ποδῶν, καὶ ἐϋκλώστοιο χιτῶνος. (3)

Sed magis diversam pulcri rationem attendamus in fœminis. Ubivis occurrit Venus tamquam generosa puella;

Πέπλον μὲν γὰρ ἕεστο φαεινότερον πυρὸς αὐγῆς,
Εἶχε δ' ἐπιγναμπτὰς ἕλικας, καλυκάς τε φαεινάς.
Ὅρμοι δ' ἀμφ' ἁπαλῇ δειρῇ περικαλλέες ἦσαν,
Καλοὶ, χρύσειοι, παμποίκιλοι· ὡς δὲ σελήνη,
Στήθεσιν ἀμφ' ἁπαλοῖσιν ἐλάμπετο, θαῦμα ἰδέσθαι. (4)

(1) Æn. I. 52 seqq. cf. Sil. Ital. 9. 490. Statius Theb. I. 346.
(2) Il. ω. 348. (3) Hymn. in Apoll. 201. (4) Hym. in Ven. 86 seqq.

Ita Φιλομειδὴς Ἀφροδίτη ubivis simplicissima ratione habetur: queritur ingenue de injuria illata, non odio fertur, aut ignominia, sed flens ad matrem accedit (1).

In Æneïde dignitatem Romanam animadvertimus. In toto habitu atque apparatu cernitur gravitate quadem eadem Venus:

Dixit: et avertens roseâ cervice refulsit:
Ambrosiæque comæ divinum vertice odorem
Spiravere: pedes vestis defluxit ad imos,
Et vera incessu patuit Dea!

Multo magis illud discrimen cernitur in descriptione Junonis, quæ apud utrumque invisa occurrit Trojanis. Sed quàm diversâ ratione Græca Juno agit atque Romana! Illa sese ornat, ut placeat Jovi, eumque consopiat (2). Huic

manet alta mente repostum
Judicium Paridis, spretæque injuria formæ,
Et genus invisum, et rapti Ganymedis honores (3).

Superbiam atque majestatem matronæ Romanæ in ea miramur. Ipsa suam dignitatem plane percipit, cum dicit:

Ast ego, quæ Divûm incedo Regina Jovisque
Et soror et conjunx, unâ cum gente tot annos
Bella gero (4).

Videmus jam sponte, quid intersit inter hasce Homeri atque Virgilii personas. Apud illum nondum pervenit femina ad illam meliorem conditionem, quam nacta est demum apud Romanos. — Græca fœmina non adeo sentiebat suam præstantiam, uti Romana. Hoc discrimen præsertim cernitur in affectibus vel odii vel amoris, quibus ducantur. Sic femina non amore tenetur viri alicujus ob pulchritudinem ejus, sed ob

(1) Il. ι. 370. seqq. (2) Il. ξ. 160. seqq. (3) Æn. I. 27.
(4) Æn. I. 46. 46. cf. Ovid. Met. III. 265. Hæc Junonis gravitas ubivis occurrit, etiam in sacris, cf. Horat. Sat. III. 10.

virtutem, ob fata, ob virilem dignitatem. Ita Didoni

Multa viri virtus animo, multusque recursat
Gentis honos; hærent infixi pectore vultus.

Cum vero jamjam abiturus esset Æneas, summam dignitatem, tragicam prorsus, exhibet, et ita erumpit:

Neque te teneo, neque dicta refello.
J, sequere Italiam ventis, pete regna per undas,
Spero equidem mediis, si quid pia numina possunt,
Supplicia hausurum scopulis, et nomine Dido
Sæpe vocaturum. Sequar atris ignibus absens;
Et, quum frigida mors animâ seduxerit artus,
Omnibus umbra locis adero: dabis improbe, pœnas:
Audiam; et hæc Manes veniet mihi fama sub imos (1).

Exstinctus est pudor et amissa fama, pristina dignitas jam revertitur, et mortem sibi consciscit Dido. Sed ubinam ille animus excelsus apud Calypso, quam Virgilius non imitatus est, sed ad provectiores longe sensus attulit? — Illi nunciatur, Deorum esse voluntatem, Ulyssem ipsam relicturum. Non ibi queritur de amissa dignitate aut pudore soluto, verum continuo cogitat delicias amoris atque voluptatem, quibus mox carebit, et ita horret prorsus, et reponit nuntio:

Σχέτλιοι ἐστὲ, θεοὶ, ζηλήμονες ἔξοχον ἄλλων,
Οἵτε θεαῖς ἀγάασθε παρ' ἀνδράσιν εὐνάζεσθαι
Ἀμφαδίην, ἤ τίς τε φίλον ποιήσετ' ἀκοίτην. (2)

Sensibus ergo hisce Virgilius Homero excellit. Tragicis enim utebatur Maro affectibus, Homerus sensus feminarum sui ævi summâ retulit sim-

(1) Æn. IV. 379 seqq. Hanc dignitatem in inferis etiam tuetur. Blandienti Æneæ nil respondet, sed *silet*, Æn. VI. 467. *Silere* istud quoque habetur apud Hom., sed est demum Ajacis Telamonii, Odyss. λ. 542.

(2) Odyss. ε. 118 seqq.

plicitate (1), qua quidem in principe illo poëtarum nil suavius, nil festivius, nil amabilius. Naturam ducem sequitur in carmine: summa venustate desumit comparationes ab ipsis rebus, quas ob oculos habet, unde simplicissimæ sunt. Ita Ajax comparatur leoni, quem abigant canes et rustici; abit ergo e pugna, postquam multos fuderat,

Ὡς δ' ὅτ' ὄνος παρ' ἄρουραν ἰὼν ἐβιήσατο παῖδας
Νωθὴς, ᾧ δὴ πολλὰ περὶ ῥόπαλ' ἀμφὶς ἐάγῃ,
Κείρει τ' εἰσελθὼν βαθὺ λήϊον· οἱ δέ τε παῖδες
Τύπτουσιν ῥοπάλοισι· βίη δέ τι νηπίη αὐτῶν·
Σπουδῇ τ' ἐξήλασσαν, ἐπεί τ' ἐκορέσσατο φορβῆς. (2)

Turnum quidem cum lupo comparat Virgilius (3), sed Heroïs cum asino comparatio nusquam invenietur apud eum. — Habetur alia quædam, in qua major apparet ars; major dignitas:

Ac velut annoso validam quum robore quercum
Alpini Boreæ, nunc hinc, nunc flatibus illinc
Eruere inter se certant; it stridor, et alte
Consternunt terram, concusso stipite, frondes;
Ipsa hæret scopulis; et quantum vertice ad auras
Ætherias, tantum radice in Tartara tendit (4).

quanto magnificentius hæc, quam illa Homeri:

Ἕστασαν, ὡς ὅτε τε δρύες οὔρεσιν ὑψικάρηνοι,
Αἵτ' ἄνεμον μίμνουσι καὶ ὑετὸν ἤματα πάντα. (5)

Summa simplicitate, et nativa prorsus, Virgilio excellere poterat Homerus, quia ejus tempore longinquæ terræ non adeo erant notæ, quæque

(1) Præcipue egimus hoc loco de feminis: sed in viris etiam apud Virgilium quædam indoles provectior. Ita v. c. in Æn. IX. vs. 199, ultro socium se offert Euryalus. In Il. κ. postulatur omnino viæ comes vs. 223. Apud Homerum non occurrit cura et desiderium matris, quæ egregie habentur apud Virg. 215.

(2) Il. λ. 558. (3) Æn. IX. 59. (4) Æn. IV. 441. (5) Iliade μ. 132.

ignorantia, totius carminis habita ratione, mirifice placet. Virgilii ætate hæc omnia bene cognita habebantur; ideoque in vitium illud facile poterat incurrere, quo heroës nimis docte loquentes exhiberet. Plura poëseos præcepta Augusti ævo aderant: ergo cavere debuit, ne contra illa peccaret: ad canendum accedere non poterat, nisi jam doctus. Hinc ejus carmina non rite intelliguntur, nisi satis magnos progressus in plurimis fecerimus doctrinis.

Homerus itaque Deos suos, item heroës, nativis coloribus depingit (1). Achilles ita est strenuus, magnanimus, amici amantissimus, sed idem apparet audax, crudelis, iræ et dolori nimis indulgens: apparet, prouti homines re vera habentur. Virgilius autem nobis dedit *pium* Æneam, qui non vitiis cernitur, sed Deorum dicto audiens, nulla voluptate eo adducitur, ut iis aduersetur: et tamen omnibus suis virtutibus instructus, minus placet, quam Thetidis filius. Ubivis enim hic sibi est similis, tamquam juvenis, qui summo gaudet ætatis flore. Æneas vero subinde minus elucet. Multo meliorem causam agere videtur Turnus. Creüsam ab eo neglectam nondum ei plane ignovimus, nec Didonem, quam non inscius fati decepit, nec Laviniam raptam.

In multis tamen Ulysses cedit Æneæ. Prudentia enim Homeri tempore nimis conjuncta habebatur cum astutia et calliditate. Talia non placuissent Virgilii æqualibus, qui non juvenili illa ratione, sed virili consilio potius, vincere studebant.

In Virgilii carmine hoc universe displicet, quod maxima parte compositum videatur, ut Juliæ gentis origine ab antiquissimis et clarissimis heroïbus repetenda adularetur Augustum.

Verbo: quæ Homerus natura duce cecinit, ad artem revocavit Vir-

(1) Vid. omnino cl. Schrant: *Aant. op de gesprekken van Fenelon over de welsprek., enz.* pag. 15 et 50 seqq.

gilius. Hic magnificentia, ille simplicitate; alter gravitate, venustate vicit alter.

Inde quoque repetendum, quod non diu hoc poëseos genus Romæ floruit. Fictiones non magnopere placebant Romanis (1). Subito ergo has fabulas rejecerunt in carmine: et Lucanus atque Silius Italicus argumentum ex Romanorum rebus sibi sumserunt: unde historiæ atque eloquentiæ habitum adeo induit carmen Epicum, ut cum Græcorum Epicis ne comparari quidem possit.

Poësis didactica.

§ II.

Princeps didacticorum apud Romanos sine dubio Virgilius in Georgicis. Cæteri enim, uti Lucretius, non vivebant cultiori illo Virgilii ævo; vel, uti Horatius in Epistola ad Pisones, carmen didacticum proprie ita condidisse non videntur (2). Cæteros ergo mittamus, et Virgilium unice intueamur.

Si universe hujus carminis rationem inspicimus, quæ unice in docendo cernitur, facile patet poëtam aliunde petere debere, quibus carmen ornet. Ejus enim non est res gestas, affectus, aut sensus quosdam canere, sed eo tendit, ut sive natio, sive disciplina aliqua, eo sermonis genere exponatur, quod maxime ad permulcendum voluptate quadam

(1) Quod jam videmus in Romulo ex Dion. Hal. l. II. 90.

(2) Non adeo poëseos præcepta tradidit Horatius, sed spectasse imprimis videtur, ut Pisonis filium majorem a mediocrium poëmatum pangendorum libidine avocaret, proposita et rei difficultate, et mediocris poëtarum ignominia. Vid. Morgenstern in dissert. de epistolis et satyr. Horatii.

inservit. Uti jam Virgilium in Epicis mirati sumus, aliorum inventa ornantem et polientem, ita in hoc carminis genere, quod unice in ornando cernitur, suo erat loco. Constat in Georgicis maximam poëtices vim cerni, quæ inerat in Virgilio. Usque ad ultimum vitæ tempus horas, quas subsecivas habebat ab Æneide conficienda, huic limando, poliendo et excolendo impendit. Sed ex didactici carminis indole apparet nullo modo, quod ad ipsam rem attinet, poëtæ dari, ut *suus* sit. Semper ab aliis argumentum petere debet. Ita Virgilius ex iis, qui de rebus rusticis jam scripserant, sua haurire debuit. In illis Hesiodus, multi deinceps Alexandrini, Nicander, Eratosthenes, Parthenius, item Menecrates(1). Nec non Xenophon in Œconomico. In Romanis Cato et Varro. Aliunde quoque quædam adduxit. Ex Theophrasto librum II., ex Arato librum I. fere composuit. Sed in his nullus fuit, quem Virgilius in Georgicis adeo sequi poterat, uti in Æneide Homerum. Hesiodus enim in carmine suo Ἔργα καὶ Ἡμέραι effata quædam proposuit brevia et concinna, quæ in omnium ore habebantur, tamquam optima agriculturæ et vitæ præcepta. In distributione ergo operis sui Virgilius plane suam opinionem, nec aliorum exemplum sequi poterat: et maxime in eo est, quod miremur. Universe tractat agriculturam et omnia ea, quæ rure perfici debent, nec jejuna enumeratione lectori tædium movet, sed elegantissima prorsus rerum descriptione et digressionibus admodum placet. Non plura refert, quam par est, neque aliquid est, quod desideres. Hoc ipse rite expressit hisce versibus:

Non ego cuncta meis amplecti versibus opto;
Non, mihi si linguæ centum sint, oraque centum,
Ferrea vox; ades, et primi lege littoris oram.
In manibus terræ: non hic te carmine ficto,
Atque per ambages et longa exorsa tenebo (2).

(1) Varro de reb. R. I. 1. (2) Georg. II. 42.

Summâ prorsus elegantiâ hæcce tractavit, et verborum delectui admodum studuit, ita ut singulæ dictiones rei semper respondeant, vel in gravioribus describendis, uti Lib. I. v. 331, ubi tempestas, quâcumque cernitur vi, exhibetur. Ita metrum quoque rebus suis accommodavit in descriptione serpentum Lib. III. v. 420. Molliori quoque dicendi genere excellit in locis rure amœnis summa festivitate exhibendis: et vere de eo cecinit Horatius,

Molle atque facetum
Virgilio annuerunt gaudentes rure Camoenæ. (1).

Hoc nomine Virgilius Lucretium longe vicit. Illius enim tempore magis tersa atque aucta erat Lingua Latina. Virgilius ergo hac linguæ conditione egregie uti poterat ad carmen suum ornandum atque exhilarandum. Non tantum verbis exquisitioribus præstat aliis, sed etiam egregiis quibusdam rebus, quas in carmen induxit, ut magis placeret, et gratior esset suis. Postquam ita dixit summa venustate de iis, quæ rure perficiuntur, progreditur ad argumentum prorsus Romanum, et ab agricultura civitatis decus repetit:

Hanc olim veteres vitam coluere Sabini;
Hanc Remus et Frater: sic fortis Etruria crevit.

Et nusquam magis poëtica Virgilii facultas cernitur, quam in iis rebus ornandis, quarum descriptio admodum jejuna fore videretur. Quid enim exilius, quam instrumentorum rusticorum enumeratio? sed ornate prorsus iis descriptis, transitio cernitur ad aliud argumentum perquam venusta. Quatuor anni tempestates egregie describit, et ab earum prognosticis ad civilia auguria devolvitur.

Hisce igitur expositis, constare mihi videtur, Virgilium argumentum

---

(1) Satir. I. 10. v. 44. quem locum ad Georgica spectare dicit Heynius I. p. 207.

ab aliis petiisse, in quo ornando suis elucet dotibus et virtutibus, adeo ut eum Græcis, quorum scripta supersunt, anteponere haud dubitemus.

Ad poësin didacticum haud male referri posse videtur poësis satirica, quæ Romæ inventa fuisse videtur. Ποίησις enim σατυρικὴ Græcorum, quæ Romæ habebatur (1) quoque, uti antea jam vidimus, ab Ennio de Scena est detracta, et peculiare quoddam carminis genus, eo auctore, exstitit. Ita ut vere dicat Quinctilianus : » Satira tota nostra est (2). Lucilius comœdiam veterem in eam induxerat (3). Et ita veteres comici.

Si quis erat dignus describi, quod malus aut fur,
Quod moechus foret, aut sicarius, aut alioqui
Famosus; multa cum libertate notabant.
Hinc omnis pendet Lucilius.

Lucilium in satira excepit Horatius. Ejus vero tempora longe diversa erant a priscis illis atque rudioribus moribus. Lingua multo tersior erat; et Græci jam majorem vim exseruerant in Romanos. Multo cultiori satira jam opus erat: quam egregie præstitit Horatius, qui urbanitate summa utitur in vitiis notandis, et in eo maxime excellit, ut adeo satiras informaverit, ne aperte pateat, quo tendat oratio. Ita in itineris descriptione multos veluti in via ipsi obvios pungit, et cum hominum privatorum, tum etiam magistratuum nimis sese efferentium mores exponit (4). Miramur eum festive admodum notantem patrimonii profusionem juvenis, ad quem advolant:

. . . . *piscator . . . pomarius, auceps* (5)
Unguentarius.

---

(1) Hæc poësis satirica Romæ ad ultima reipublicæ tempora cernebatur. Suet. in Ner. 39. Dom. c. 10. Sed numquam floruit illis salibus, quibus Græcorum comœdia excellebat. (2) J. O. X. 1. 908. (3) Horat. sat. I. 4. 1.

(4) Sat. I. 5. vs. 34. Quæ satira palmaria prorsus, atque omnium pulcherrima habetur. (5) Sat. II. 3. vs. 220.

vel garrulum illum, quem nullo modo depellere potest (1); vel artes culinarias sub persona Catii (2).

Sed cum urbanitate illa pugnare quodammodo videtur, quod nominatim quosdam appellet. Verum hi apud omnes atro carbone jam erant notati, et læsionem ergo satyræ Horatii non admodum continere videntur. Philosophica præcepta, quæ a Platone habuit, Menandri elegantia produxit, eosque auctores semper in manibus habuit (3). Hæc vero purissima philosophiæ doctrina multo magis apparet in Epistolis. In his enim præcepta dat, postquam in Satiris malo occurrere studuerat (4). Multo placidiore dicendi genere cernuntur, non eadem erat ætas, non mens (5). Quamvis ergo philosophicum tractet argumentum, et ideo eodem fere semper redire videatur, mira tamen est ars in rebus suis ornandis et exhilarandis, quæ semper novæ apparent et placent.

Quomodo Persius et Juvenalis hac in re versati sint, supra jam diximus. Horatio tamen palmam non præripuerunt, neque etiam Sulpicia (6), aut Claudius Claudianus.

Satiræ ergo incunabula apud Græcos quærenda sunt, sed ad aliam rationem eam adduxerunt Romani, et novum quid, Græcisque intactum, constituerunt.

De Carmine Bucolico.

§ III.

Carmen Bucolicum, natura duce, omnes populi pastores sponte sua proferunt, non adeo ut arte canant, vel ut poëtæ habeantur, sed ut

(1) Sat. I. 9. (2) Sat. II. 4. (3) Sat. II. 3. vs. 11.
(4) De hoc discrimine vide Morgenstern l. l. (5) Vid. Wieland ad l. I. 1. Epist. 1. vs. 4. (6) Vid. Burman. poët. lat. 2. 408., Wernsdorf poët. lat. min. III. p. 85.

tempus fallant. Cum vero cultiores homines in iis carminibus animadverterent, quibus maxime delectabantur, illud poëseos genus poliendum sibi sumserunt (1). In iis ergo simplicitas et rustici mores maxime cernantur: semper ea carmina originem suam simplicissimam referre debent (2).

Genus hocce novitate Romanis placere quidem, sed sua natura non apud eos apparere potuit. Simplicitate illa, quæ Bucolici carminis propria et peculiaris prorsus est dos, non magnopere delectabantur. Lingua Latina ad dignitatem et gravitatem composita non magnopere erat apta, qua simplicitas illa enunciaretur: nec dialectus, qua rure utebantur, diversa erat ab urbanâ illâ, nisi asperitate, quæ cultioribus auribus placere nullo modo poterat. Apud Græcos contra habebatur dialectus Dorica, rusticis inprimis propria, qua nihil simplicius, nihil huic carminis generi accommodatius.

Naturam unice retulit Theocritus, Virgilius artem nimis redolet. Inde personæ apud Virgilium non magnopere a se invicem sunt diversæ: apud Theocritum contra, prouti revera habentur, alter multo simplicior altero. Nativa prorsus ratione suam formam respicit Damœtas (3), et candide rogat Eunicæ amator,

Ποιμένες, εἴπατέ μοι τὸ κρήγυον· οὐ καλὸς ἐμμί; (4)

Eadem fere refert Virgilius (5):

(1) Vid. Warton ante Theoc., pag. 22.

(2) Egregia est profecto Bucolici Carminis descriptio Boilavii *l'Art Poét. II.* ad quam hoc caput adigemus;

Telle qu'une bergère, au plus beau jour de fête,
De superbes rubis ne charge point sa tête;
Et sans mêler à l'or l'éclat des diamans,
Cueille en un champ voisin ses plus beaux ornemens
Telle aimable en son air, mais humble dans son stile,
Doit éclater sans pompe une élégante Idylle.

(3) Idyl. VI. 36. (4) Idyl. XX. 19. (5) Ecl. II. 25.

Nec sum adeo informis: nuper me in littore vidi,
Cum placidum ventis staret mare, non ego Daphin
Judice te metuam, si numquam fallat imago.

Mitto jam comparationem inter ejusdem eclogæ atque Idyllii XI. procemium. Nimis sane Virgilius vinceretur. Sufficiant nobis breviores loci. Ita postquam Corydon pastor de Alexi suo admodum questus est, et, *Nil nostri miserere? mori me denique coges*, dixit: ab illo amoris fervore subito decidit, et ad rustica opera se confert:

Ah Corydon, Corydon, quæ te dementia cepit!
Semiputata tibi frondosa vitis in ulmo est.
Quin tu aliquid saltem, potius quorum indiget usus,
Viminibus mollique paras detexere junco?
Invenies alium, si te hic fastidit, Alexin.

Conferri quidem possent, cum Idyllio XI. vs. 76, sed multo tamen simplicius et amanti pastori accommodatius hicce III. Idyllii finis apud Theocritum:

Ἀλγέω τὰν κεφαλάν· τὶν δ' οὐ μέλει. οὐκ ἔτ' ἀείδω,
Κεισεῦμαι δὲ πεσών, καὶ τοὶ λύκοι ὧδέ μ' ἔδονται.
Ὡς μέλι τοι γλυκὺ τοῦτο κατὰ βρόχθοιο γένοιτο.

Pastor, qui adeo in ecloga occurrit, maneat in amore, vel simplici et proprio Idyllii more amatam relinquat. Hoc quidem sæpius displicet in Virgilio, quod personæ nimis docte disserant. Occurrit ita Silenus, qui de fabulis et de rerum origine docens magis, quam canens, occurrit (1). Habentur quædem de Diis apud Bionem Idyl. III. Sed longe simpliciora omnia. Pastores apud Græcos non Geographice prorsus ita canunt (2):

(1) Istiusmodi quid a Græcis Bucolicis non tenuit Virgilius; sed ex Theopompo petiit: vid. Servius ad vs. 13. VI. E. Ælianus rem narrat III. 18.

(2) Virg. ecl. I. vs. 63 et 65.

Aut Ararim Parthus bibet, aut Germania Tigrim:
At nos hinc alii sitientes ibimus Afros;
Pars Scythiam et rapidum Cretæ veniemus Oaxen,
Et penitus toto divisos orbe Britannos.

Item hoc patet in descriptione poculorum, quæ habetur apud utrumque. Summa simplicitate sumsit imagines suas e vita rustica Theocritus. Habetur femina, quæ nunc illi, nunc alteri arridet; piscator, cui σθένος ἄξιον ἄβας, et puer, qui dum cicadas capit, mirifice a vulpibus decipitur. Apud Virgilium memoratur mathematicus Conon et alius, qui non adeo placent.

Accedit etiam, quod nonnullæ eclogæ apud hunc occurrunt, compositæ prorsus, ut laudentur vel poëtæ, ut Gallus, Varius, Cinna; vel maxime ut pastorum ore Augustum aduletur poëta, eumque Deo comparet adeo.

Quamvis non aliæ forsan eclogæ Romæ placuissent, censendæ tamen sunt prouti habentur, et temporum ratio non valet, ut Virgilium æquali laude atque Theocritum afficiemus. Qui simplicitate et venustate, quæ huius carminis peculiares prorsus censendæ sunt virtutes, Virgilium longe post se reliquit.

Poësis Lyrica.

§ IV.

Romani, uti vidimus, ad poësin naturâ ipsi suâ non magnopere ducebantur, sed uti alia poëseos genera, sic et Lyricum e Græcia arcesserunt. Vel ipsum nomen hujus carminis Græcam originem declarat.

Primis quidem temporibus poëmata e Græcia Romam sunt translata,

et ad litteram fere reddita Latine, immixtis etiam vocibus Græcis: sed in eo processerunt Romani. Sensim paulatimque Græcorum poëtarum assidua lectione imbuti sunt horum elegantia, quam ad argumentum Romanum ita detulerunt, ut imitationis vestigia vix appareant, et adeo Horatius non minus Archilochi imitator, quam ipsi Græci, qui post eum vixerunt (1). Non enim ullus est artifex, qui non habeat, quos imitetur. Nam nihil simul inventum atque perfeetum. Hujus imitationis autem præstantia non cernitur in rebus inauditis insolito modo proferendis, verum multo magis in aliorum inventis excolendis. Ejusmodi Græcorum imitator fuit Horatius. Ne ergo illi objiciat quis, ipsum sese ita damnasse:

O imitatores, servum pecus, ut mihi sæpe
Bilem, sæpe jocum, vestri movere tumultus!
Libera per vacuum posui vestigia princeps,
Non aliena meo pressi pede: qui sibi fidit,
Dux regit examen.

Fortioribus longe affectibus cernitur poëta Lyricus, quam alius quisquam. Deo plenus canere videtur, sub eoque ingemiscere optime ergo vatis personæ (2) convenit Lyrici, idque Horatius quoque aggressus est. Sed illam rationem Romanis non magnopere convenire sponte apparet. Græcos ergo maxime adiit Horatius (3), eosque egregie est imitatus. Hilariorem

(1) Wieland, Briefe des Horaz. I. 319.

(2) De hoc genere vide Quinct. J. O. III. 7. pag. 268. Palmaria prorsus ratione ita La Harpe, Lycée, II. pag. 90. »Ses chants portent dans les âmes le trouble, » qui paraît être dans la sienne: c'est un oracle, un prophète, un poëte, il » transporte, et il est transporté. Il semble maîtriser par une puissance étrangère, » qui le fatigue et l'accable; il halète sous le Dieu, qui le remplit, et semble à » un homme, emporté par une course rapide, il ne s'arrête, qu'au moment où il » est déchiré du génie, qui l'obsédait.”

(3) Hujus rei exemplum est in Nerei vaticinio de excidio Trojæ. I. 15 Carm. Secutus videtur Lycophronem in Cassandra, quæ ore fatidico, Deo agitata, ora-

oden quoque tractavit, neque semper graviori ratione usus est, et prope ad venustatem atque elegantiam Græcæ Camœnæ accessit. Apparet tamen subinde vir Romanus, qui vitæ philosophiam continuo in carmine inducere studeat. Ita post præstantissimam illam veris redeuntis descriptionem subjungit :

Pallida mors æquo pulsat pauperum tabernas
Regumque turres.

---

cula reddit. vs. 4. seqq. pag. 2. edit. Meursii. 1597, et pag. 4. vs. 2. Horatius præ cæteris Νήρεα ἀψευδέα Hesiodi elegit. Theog. vs. 262, et Pindari Pyth. γ. vs. 164, 165. In reliquis fere usus est præstantissimo choro in Euripidis Iphigenia in Aulide, vs. 164 - 302 : ita tamen, ut pluribus versibus Homerum, Hesiodum et Lycophronem ante oculos habuerit. Ita v. c. ut unum e multis exemplum excitem Homeri, (Il. γ vs. 39, 43, 45, 53, 57 et 432, 436.)

Δύσπαρι, εἶδος ἄριστε, γυναιμανὲς, ἠπεροπευτὰ

———

Ἦπου καγχαλόωσι καρηκομόωντες Ἀχαιοὶ,
Φάντες ἀριστῆα πρόμον ἔμμεναι, οὕνεκα καλὸν
Εἶδος ἔπ'· ἀλλ' οὐκ ἔστι βίη φρεσὶν, οὐδέ τις ἀλκή.

———

Οὐκ ἂν δὴ μείνειας ἀρηΐφιλον Μενέλαον;
Γνοίης χ', οἵου φωτὸς ἔχεις θαλερὴν παράκοιτιν.
Οὐκ ἄν τοι χραίσμῃ κίθαρις, τά τε δῶρ' Ἀφροδίτης,
Ἥ τε κόμη, τό, τε εἶδος, ὅτ' ἐν κονίῃσι μιγείης.

ita reddidit Horatius :

Nequidquam Veneris præsidio ferox,
Pectes cæsariem, grataque feminis
Imbelli Cithara carmina divides.
Nequidquam thalamo graves
Hastas et calami spicula Gnossii
Vitabis, strepitumque, et celerem sequi
Ajacem : tamen, heu serus, adulteros
Crines pulvere collines.

Ita etiam vs. 1. 2. imitatus est. Eur. l. l. 173. seq. — vs. 3. 4. Hes. l.l. 253 seqq. vs. 5 - 8. Eur. l. l. 57. - vs. 8 - 12. Lycophronem, pag. 4. vs. 13. seqq. et Hom. Il. β. 338, 29, 32. Cum passim ex Homero, tum maxime Il. γ. 33. et λ. 475 seqq. vs. 34 - 36. Lyc. pag. 6 - 14. Sed fuerunt nonnulli, qui contenderent, hanc odam Horatium composuisse, cum primum ad canendum accederet, sed (uti Romanos) ita deseruisse Græcorum vestigia, et sua sponte cecinisse deinceps.

Sextium ergo incitat, ut vitæ deliciis fruatur. Istiusmodi quid occurrit etiam apud Anacreontem, sed attendas multo leviorem Græcum:

Ὅτ' ἐγὼ πίω τὸν οἶνον,
Τό δε μοι μόνον τὸ κέρδος·
Τόδ' ἐγὼ λαβὼν ἀποίσω·
Τὸ θανεῖν γὰρ μετὰ πάντα. (1)

In Græcis ergo inest nescio quid verum lyricum: naturam unice sequuntur, eamque vel tempestate agitatam, vel plena sua venustate et grata quadam negligentia prorsus reddunt. Huc verba, huc tota rerum tractatio spectat. Quod in Romanis non adeo cernitur. In his magis habetur ars: accuratius sunt elaborata, et ad præcepta quædam veluti adacta. Unum exemplum excitem:

O Diva, gratum quæ regis Antium,
Præsens vel imo tollere de gradu
Mortale corpus, vel superbos
Vertere funeribus triumphos:
Te pauper ambit sollicita prece
Ruris colonus: te dominam aequoris,
Quicumque Bithyna lacessit
Carpathium pelagus carina (2).

Quæ ita apud Pindarum:

Λίσσομαι, παῖ Ζηνὸς Ἐλευθερίου,
Ἱμέρᾳ εὐρυσθενεῖ ἀμ-
φὶ πόλει, Σώτειρα Τύχα.
Τὶν γὰρ ἐν πόντῳ κυβερνῶνται θοαὶ
Νᾶες, ἐν χέρσῳ τε λαιψηροὶ πόλεμοι,
Κἀγοραὶ βουλαφόροι. Αἵ γε μὲν ἀνδρῶν
Πόλλ' ἄνω, ταὶ δ' αὖ κάτω
Ψεύδη μεταμώνια τέμνοι-
σαι, κυλίνδοντ' ἐλπίδες (3).

(1) Od. λϛ'. in Gine cf. γϛ' et κϛ'. (2) Carm. I. 35. (3) Olymp. XII.

Alia quidem afferre possem, quibus probarem, Horatium Pindari phantasiam et veram lyrici carminis vim non esse assecutum. Apud hunc non sunt intermedia quædam (1), sed omnia sibi invicem subjunguntur, prouti animus poëtæ concitatus fert,

Monte decurrens velut amnis, imbres
Quem super notas aluere ripas,
Fervet, immensusque ruit profundo
Pindarus ore. (2)

Habentur item odæ, quæ revera Romanæ dici possunt: compositæ, ut prisca virtus in juventute restituatur: uti in oda 6. lib. 3. Postquam perversos mores sui sæculi perstrinxerat, ita majorum fortitudinem revocat:

Non his juventus orta parentibus
Infecit æquor sanguine Punico;
Pyrrhumque, et ingentem cecidit
Antiochum, Hannibalemque dirum. (3)

Hæc prope accedunt ad clarissimum illud scolion

Ἐν μύρτου κλαδὶ τὸ ξίφος φορήσω,
ὥσπερ Ἁρμόδιος καὶ Ἀριϛογείτων,
ὅτε τὸν τύραννον κτανέτην,
ἰσονόμους τ' Ἀθήνας
ἐποιήσατην (4).

Sensus tamen multo excelsiores apud Horatium, præsertim feminarum, uti egregia illa Hypermnestræ oratio, quæ æque ac in Virgilio vidimus, summam feminæ Romanæ dignitatem prodit (5).

Sed piaculum commisisse videor, intacto illo loco, qui graviores sensus prodit:

(1) Ragnier, mémoires de l'acad. des inscr. et belles-lettres, II. p. 33.
(2) Hor. carm. IV. 2. 5.
(3) Cf. II. 15. et Epod. 16. 7. et l. III. 1. 25. 36.
(4) Athenæus p. 695. A.
(5) Od. III. 11. v. 42.

Justum et tenacem propositi virum
Non civium ardor prava jubentium,
Non vultus instantis tyranni,
Mente quatit solida, neque Auster,
Dux inquieti turbidus Adriæ,
Nec fulminantis magna Jovis manus.
Si fractus illabatur orbis,
Impavidum ferient ruinæ.

In Romanorum artibus atque doctrinis supra jam diximus eclecticam rationem eos maxime sibi sumsisse. Horatius illa præsertim usus est. Non uni aut alteri lyricæ poëseos generi adhæsit, sed omnia fere tentavit (1). Uti Græcorum nonnulli sublimes nimis erant, in quibus Pindarus, alii tenues, uti Simonides, alii denique suavitate unice cernebantur, sicut Anacreon; Horatius omnia illa dicendi genera miscuit, et suavitate Anacreontis, et jucunditate Simonidis temperavit Alcæi et Stesichori graves Camœnas (2). Abscidit ergo Horatius de Græcis, quod nimis luxuriaretur. Etenim cum omnia magis ad artem revocaret, effervescens illa et nimis se efferens phantasia coarctata est: sed simul periit etiam magna ex parte venustas et elegantia, quæ unice a natura proficisci potest. Primus quoque fuit apud Romanos, qui philosophiam vitæ carminibus immisceret: summa tamen elegantia ac venustate hac in re est versatus: et universe in eo excellit, quod minimis quoque rebus festivitatem quamdam addat.

(1) Observandum, Romanos ætate Alexandrina maxime profecisse a Græcis, cum hi non adeo valerent in rebus novis inveniendis, sed magis in iis, quæ jam habebantur, in ordinem redigendis. Hinc omnia apud Romanos magis artem redolent, et ad ejus regulas omnia videntur adacta. — Cæterum, quod maxime attendendum, in Romanis non adeo cernuntur poëtæ, qui uni tantum carminis generi operam darent, verum plurimi pluribus generibus excelluerunt, uti Horatius, Virgilius, Ovidius: et inde repetendum, quod non adeo in omnibus excelluerint.

(2) Burman. ad Quinct. J. O. X. 1. p. 911.

Generatim ergo in eo Græcis est præponendus, quod non uno tantum genere cernatur, sed pluribus, ita tamen, ut in singulis illis a Lyricis Græcis vincatur, et inventionis laude non magnopere cernatur, utpote a Græcis sua mutuans.

Monenda quædam essent de genere Elegiaco, in quo maxime Catullus, Tibullus, Propertius et Ovidius inclaruerunt, et de altero quoque Ovidii genere, nempe de Epistola, et maxime de Heroïde: sed cum omnia omnino recensere longum sit, observasse sufficiat, alia ratione Græcos, alia Romanos in elegia fuisse usos. — Illi enim res bellicas et Herorum laudes elegiis memorabant. Ætate Alexandrina aggressus quidem est Callimachus eam ad alia, et ad feminam referre, sed apud Romanos, ubi major feminarum erat existimatio, existere demum potuit *elegia amatoria:* quæ res egregie illis cessit.

Nonnulla in iis occurrunt, quæ non magnopere pudicitiam referunt, sed hæc magis tribuenda morum corruptelæ. Attendenda sunt ergo potius ea, quæ atro ullo carbone notari non merentur, et maxime ea, ubi femina Romana tamquam matrona omni Romanarum feminarum dignitate est insignis, uti Cornelia occurrit suam ipsius causam digne agens (1).

Ex eodem fonte manarunt Heroïdes, in quibus nulli non læsæ feminæ, suam ipsius dignitatem percipientis, affectus egregie cernuntur.

---

(1) Prop. IV. 12.

Poësis Dramatica.

§ V.

Si quidem Græcorum rationem attendimus, eos ad dramaticam poësin veluti natos fuisse, luculenter apparet. Hæc enim e poësi, musica et saltatione cum orta sit, et cum Græcos ad has artes natura sua ductos fuisse viderimus, eos illâ non inclarescere non potuisse, res ipsa declarat. Re vera Græcos *nationem comoedam* vocabat Juvenalis. Apud eos poësis dramatica nata est atque exculta. Primis quidem temporibus Atheniensium Musa nihil aliud erat, quam chori puerorum, atque agricolæ tributim divisi, et adhuc a messe et semente sordidi cantica quædam canentes subita et extemporanea (1). Verum

Ignotum tragicæ genus invenisse Camoenæ
Dicitur, et plaustris vexisse poëmata, Thespis,
Quæ canerent agerentque peruncti fæcibus ora (2).

Exinde sponte exstitit tragœdia, quam admirari quidem, sed non facile imitari potuerunt aliæ gentes.

In Tragœdia Græca nil præstantius, quam chorus. Facit ut auditores non spectent, sed sentiant. Ita in Sophoclis Œdipo tyranno, postquam inquisiverit ipse rex in Laii interfectores, et spectatores maximo affectu imbuti sint, et ipsi, veluti essent Thebani, nomen istius interfectoris in lucem proferri cupiant; incidit chorus et vividis coloribus urbis ca-

(1) Max Tyrius diss. 37. §. 4. 4. edit Berc.

(2) Hor. ad Pis. 275. vid. de origine chori Plato de legg. II. 653. c. 654 et 665 a, qui ex ætatis juvenilis ratione hunc repetit.

lamitates depingit, et Deos invocat. Redit in scenam OEdipus, eique breviter admodum, sed summa efficacia, respondet chorus, et diras illas execrationes summa vi repetit, quas rex in calamitatis auctorem pronuntiarat, et ei præcepta dat præstantissima (1). Eadem ratio omnium pulcherrime habetur in Euripidis Iphigenia in Aulide, etiam in Thermophoriazusis Aristophanis. Sed has omnes persequi hoc loco, non convenit. Intueamur jam tragœdiam Romanam. In ea claruisse videtur Ovidius (2). Hujus autem, uti et aliorum, scripta perierunt. Senecæ vero Tragœdiæ nobis sunt relictæ.

At hujus ætate ne imitatio quidem idonea Græcorum erat exspectanda. Nam uti inventione ac elegantia fere carebant Romani, ita maxime Senecæ ævo. Quantam vim morum corruptela atque rei publicæ vicissitudines in artes atque doctrinas habuerint, satis ostendisse mihi videor. Ad ea ergo provoco, ut inde repetatur quoque exilitas Tragœdiæ. Summa gravitate induti sunt personæ apud Tragicos Græcos. Hanc imitari studuit Seneca, sed apparet, ejus personas artem redolere, non vero a natura esse petitas. Dignitas igitur apud eum in rabiem versa est, quam inepte subinde personis tribuit. Novimus ex Homero Astyanactem, qui summa pulcritudine puer et venustate placet. Hic apud Senecam occurrit etiam, sed longe alia ratione. Affectus in eo nimis graves atque puero indecori. Damnatus est, ut de turre desiliat, et ab Ulysse adductus apparet:

Nec gradu segni puer
Ad alta pergit moenia. Ut summa stetit
Pro turre, vultus huc et huc acres tulit,
Intrepidus animo. Qualis ingentis feræ
Parvus tenerque foetus, et nondum potens
Sævire dente, jam tamen tollit minas,

(1) Vs. 624, 641, 660, 663, 669, etc. (2) Quinct. J. O. X. 1. 912.

Morsusque inanes tentat, atque animis tumet:
Sic ille dextra prensus hostili puer
Ferox, superne moverat vulgum ac duces,
Ipsumque Ulyssem. Non flet e turba omnium,
Qui fletur: ac dum verba fatidici et preces
Concipit Ulysses vatis, et sævos ciet
Ad sacra superos, sponte desiluit sua
In media Priami regna (1).

Istiusmodi puer non habetur. Sensus illi excelsiores conveniunt quidem viro aut heroï, sed non puero. Omnia universe apud eum redolent declamationem; adeo ut nonnulli merito dubitarint, utrum exercitationes essent ex rhetorum scholis, an vero tragœdiæ. Comparare quidem possemus Senecæ atque Sophoclis OEdipum, ita ut illius versus 50 - 64 cum Sophoclis 180 - 196, et chorus vs. 110 - 250, cum Sophoclis 150 223, in arenam descenderent; sed sufficiat observasse, œconomiam dramatis apud Sophoclem eo maxime nomine placere, quod tam diu ignoret OEdipus, ipsum se esse Laii interfectorem. Apud Senecam contra jam versu 15 seqq. indicat se suspicari, semetipsum publicæ calamitatis auctorem esse. Non ergo adeo auditores tenere atque commovere potest: perit omnis exsecrationum vis, omnis affectuum OEdipi efficacia.

Gravissimi et Romani omnino sensus occurrunt, quibus maxime excellit Clytemnestra, quam adulterii pœnitet, quæque ita exclamat:

Periere mores, jus, decus, pietas, fides,
Et qui redire, cum perit, nescit pudor (2).

Depingitur in actu hocce pulcerrime animi ratio Reginæ, quæ ita loquitur:

Fluctibus variis agor:
Ut cum hinc profundum ventus, hinc æstus rapit,
Incerta dubitat unda, cui cedat malo (3).

(1) Proad. V. vs. 1093. (2) Seneca Agam vs. 112. (3) Ibid. vs. 138.

Cum igitur auditorum animi maxime sunt commoti, et ipsa ad summum discrimen videtur adducta, sequuntur jam decem proverbia, quæ non a Clytemnestra, hisce affectibus conspicua, sed potius a discipulo coram magistro prolata videntur. Pulcra quidem loca etiam occurrunt, uti in Troadibus descriptio Priami ad aras interfecti, sed Virgilium et alios Romanos secutus videtur.

Eius tragœdias Græcæ esse originis, vel ex ipsis nominibus abunde patet. Sua quidem ratione has imitatus est, atque hic illic quædam mutavit: verum et inventionis et rerum tractationis laude non satis cernitur, ut cum Græcis suis exemplis ita comparari possit, ut victor ex censu abeat.

Graves illos Romanos ad comœdiam non magnopere fuisse adaptatos, ex superioribus satis patere mihi videtur. Romana civitas ea non delectari poterat, uti Athenienses, ad lætitiam et risum multo magis indole sua ducti (1). Non tantum tempore Terentii populus aversabatur ludos scenicos, et alios maluit, sed ne Horatii quidem æquales illis delectati videntur (2). Comœdia vero, quæ aderat, Græca prorsus est habenda. Scena Athenis plerumque habetur: et quamvis Plautus aut Terentius mutaverint quædam, non tamen sui sunt habendi. Rite ergo pronunciavit Quinctilianus (3). « In comœdia maxime claudicamus: licet Varro » dicat, Musas, Ælii Stilonis sententia, *Plautino sermone locuturas fuisse,* » *si Latine loqui vellent;* licet *Cæcilium* veteres laudibus ferant; licet » *Terentii scripta* ad Scipionem Africanum referantur; quæ tamen sunt » in hoc genere elegantissima, et plus adhuc habitura gratiæ, si intra » versus trimetros stetissent. Vix levem consequimur umbram; adeo ut » mihi sermo ipse Romanus non recipere videatur illam solis concessam » Atticis venerem."

(1) Vide Wieland, Horazens briefe II, pag. 114 seq.
(2) Horat. l. 2. ep. vs. 180. (3) J. O. X. 1. 918.

§ VI.

Restat jam, ut dicamus de genere Epigrammatico, in quo, ut sponte patet, nullus poëta alium prorsus imitari potest. Novitate enim unice placet, si acute paucis admodum verbis de aliqua re obviâ sententia profertur. Apud Græcos inserviit eo, ut ex ipsius nomine aliquid rei inscriberetur: sed apud Romanos corruptelam morum maxime enunciavit, et non adeo facetiis ingenuis inserviit. Quod ad fabularum scriptores attinet, hi inuentionis laude plane caruerunt. Quamvis Phædrus in prologo lib. IV. dicat, se

. . . . . . vetusto genere, sed rebus novis

uti, omnes tamen e Græcis petiisse videtur. Satis quidem eleganter eas elaboravit, sed scribendi ratio illo ævo jam nimis erat corrupta, ut in eo genere inclarescere potuerit, quod elegantiam et simplicitatem omnino desiderat.

Hoc quidem Commentationis caput longius fuit, quam huic disputationi convenire quis credat. Sed singula poëseos genera sigillatim recensenda esse duximus: de universa enim poësi judicium proferre non posse nobis videbamur. Et varia quidem de variis carminum generibus enunciavimus judicia, sed de omnibus conjunctim agere non convenit. In alio enim carmine Græcis, in alio Romanis, palma tribuenda videtur. Ita tamen, ut inventionis laude Græci semper excellere videantur.

CAPUT II.

Eloquentia.

§ I.

IN artibus atque doctrinis dijudicandis tenendum semper, quali tempore, et quo loco, ii floruerint, qui eas tractarunt. In omnibus liberis civitatibus antiquis floruerunt oratores: sed civitates illæ non semper ejusdem fuere conditionis. Ita levissimi erant Athenienses : graviores Romani. Aliud ergo eloquentiæ genus Athenis, aliud Romæ. Illud enim semper ad populi indolem accommodandum, ita tamen, ut eam non prorsus referat. Alio enim sensu, eoque fortiori, excitanda vel sedanda est concio gentis, alio, eoque digniori, populi ad gravitatem magis compositi.

Athenienses ita facile ad iram vel ad leniora studia adducebantur, et sensibus suis nimis tribuebant. Hinc cædes et turbæ gravissimæ. Conciones igitur rite comparantur mari ventis agitato (1). His lenis oratio placere quidem, sed nihil persuadere poterat. Opus erat omnino graviori dicendi genere, ut, veluti fulmine percussi, a furore revocarentur, audirent et facerent, quidquid orator oratione sua iis persuadere vellet. Isocrates ergo placidiori genere non adeo eluxit in comitiis, quippe iis non

(1) Plato, Protag. 319. c.

magnopere adaptatus: sed Demosthenes, æqualium suorum princeps (1), melius comparari posse videtur cum Cicerone, ante quem paucissimi exstiterunt, quibus delectari, nemo vero, quem mirari possis. Etenim optime posse judicari mihi videtur de artibus atque doctrinis apud diversos populos, si principes cum principibus conferamus. Multo labore sibi eloquentiæ facultatem comparavit Demosthenes, et ab omnibus oratoribus optima mutuavit: neque unum alterumne elegit, quem imitaretur (2). Item historicos admovit, et Thucydidem octies sua ipsius manu descripsit, eumque in succum et sanguinem redegit (3).

Universe tamen ejus dicendi genus admodum erat forte, ut δεινότητα maximum haberet criterium. Ita ejus vis orationis excitabat animos, et incendebat eos ad gloriam, ut ab ea ad honestum veluti lymphati raperentur (4), et λαμπρὸς erat τῷ μεγέθει, σφοδρὸς τῷ πνεύματι (5). Gravitatem igitur tragicam retulit, et unice valuit ad τὸ ἐκπλῆξαι (6). Rite ergo Isocrates orationes *athletis*, Demosthenes *militibus* comparare solebat (7). Ille enim in diverso genere dicendi nitidus et comtus, et palæstræ, quam pugnæ, magis accommodatus, omnes dicendi veneres est sectatus.

Cicero contra dicebat in populo multo graviori, neque adeo ad sensus omnia referente, qui melius sedari aut excitari poterat elegantiori dicendi genere. Non igitur adeo opus erat fervida illa Demosthenis oratione, sed venustate potius et jocis: iisque maxime cernebatur Cicero (8).

Demosthenes ergo concisa gravitate, Cicero contra longiori et elegantiori dicendi genere inclaruit. Tamquam fulmen ferit ille unico tem-

(1) Cic. Brut. 37. Orat. 29.
(2) Dion. Hal. in Dimarcho, p. 114. vs. 39.
(3) Lucian εἰς ἀπαίδευτον π. Dion. Hal. in Thucyd. idiom. pag. 162.
(4) Plut. vita Dem. 854. b.
(5) Lucian. Encom. Demosth. p. 894.
(6) Longin de sublim. c. 10.
(7) Plut. II. p. 845. c. Decem orat.
(8) Vid. Macrob. sat. III. 5.

poris momento: hic vero, quo longius progreditur, eo magis omnia consumit, et abripit, quibus offenditur, et eloquentiæ vis crescit, quo diutius dicit (1). Ciceroni enim non opus erat illo vehementiori dicendi genere: fere semper accedebat ad rostra, audientibus ad auscultandum paratis: non adeo in turbidis comitiis fulmen illud orationis adhibere debuit, ut audiretur. Coram Cæsare quidem dixit in causa Ligarii ad ignoscendum non adeo parato, sed Cæsar fuit vir cultus, ideoque non tam vehementer oppugnandus, verum leniori potius oratione sensus alii reoque faventes excitandi. In eloquendo maximum ergo Ciceronem inter atque Demosthenem discrimen quæras: densior ille, hic copiosior; ille concludit adstrictius, hic latius; pugnat ille acumine semper, hic frequenter et pondere; illi nihil detrahi potest, huic nihil adjici; curæ plus in illo, in hoc naturæ (2).

Verum Demosthenes, quamvis ab aliis profecerit, omnia tamen ad illam δεινότητα prorsus referebat: ubivis idem ardor, idem impetus, eadem effervescens oratio.

In eo vero Ciceronis maxime cernitur præstantia, quod non tantum illo genere excelluerit (3), sed etiam in alio genere sua laude non sit destitutus, uti in pulcherrima illa Ennensis Veneris descriptione. Et imprimis philosophiâ adjuvabatur, ut rite animi affectus perciperet eorum, coram quibus verba faceret: ita ut auditores rite eo adducere posset, quo tendebat oratio.

Uti ergo Demosthenes, et alii Græci, unum tantum dicendi genus amplectebantur, ita Cicero omnes omnino dicendi rationes referebat. Et hac dote universe Romani Græcos vicerunt, quod in omni genere doctrinarum, sed maxime in eloquentia, ab omnibus sumerent, quæ

(1) Longin l. l. (2) Quinct. J. O. X. 1. 915.
(3) Uti in Catil. et Phil.

ipsis placerent. Ita Cicero, « cum se talem ad imitationem Græcorum contulisset, effinxisse videtur Quinctiliano (1) vim Demosthenis, copiam Platonis, jucunditatem Isocratis. Nec vero, quod in quoque optimum fuit, studio consecutus est tantum, sed plurimas, vel potius omnes, ex se ipso virtutes extulit immortalis ingenii beatissima ubertate."

Romani, ad eloquentiam tamquam nati, a Græcis petiverunt, quo illam dotem ornarent: sed quantum nobis judicare licet ex unius Ciceronis scriptis (2), Romanis palma tribuenda videtur.

§ II.

Non tantum excelluit Cicero eloquentia forensi, sed Latinæ linguæ elegantiam quoque in familiari consuetudine cum amicis adhibuit. Hinc exstitit illa pulcerrima collectio Epistolarum, quæ cum ad linguæ puritatem, tum vero maxime ad internas ejus æqualium sensus rite percipiendos, egregie valent. Iis porro in intima hujus ævi historiæ penetralia inducimur, et unice inservire possunt ad bellorum civilium conditionem rite cognoscendam.

Apud Græcos occurrunt epistolæ Socraticorum, Platonis, aliorumque, sed in illis magis apparent placita philosophica, quæ ibi tractantur atque docentur. Potius comparandæ ergo videntur cum Senecæ epistolis, qui tamen in iis magis notat mores perversos sui seculi, et, pro Romanorum ingenio, philosophia ibi potius cernitur practica ratione.

Quo minus vero judicium interponamus, facit, quod plurimæ ex Græcis Epistolis spuriæ habeantur, in scholis Rhetoricis, exercendi causa,

(1) I. O. X. 1. 916.

(2) Reliquos enim Romanorum oratores huc adducere non potui. De horum enim meritis nobis non constat, nisi ex aliorum traditionibus.

compositæ. Deinde quod illæ, quibuscum Ciceronis epistolæ comparari possent, perierint fere. Quintilianus autem Demosthenis et Ciceronis epistolas inter se conferens, « In epistolis, *ait*, quidem nulla contentio est, » cedendum vero in hoc quidem, quod ille et prior fuit, et ex magna » parte Ciceronem, quantus est, fecit. »

Historia.

§ III.

Anteaquam a Græcis exculti erant Romani, in doctrinis atque artibus elegantioribus non magnopere inclaruerunt. Petierunt autem illas e Græcia. Historiam itaque sua sponte non habuerunt, sed acceperunt ejus rite conscribendæ rationem ex eodem fonte.

Tempore bellorum Punicorum exstitit quidem historia Romana, sed a Græcis conscripta, uti Hieronymi Cardiani, Timæi Siculi, Antigoni, Polybii, Sileni. Deinde etiam Romani ad scribendum accesserunt; uti Fabius pictor, et Lucius Cincius (1).

Habebantur etiam historica monumenta antiquiora, ut Saliorum carmina, et alia, quæ in epulis canebantur ad virorum clarorum laudem celebrandam: sed historia apud Romanos Latine conscribi non poterat, quia lingua non satis exculta habebatur.

Græci contra naturâ suâ ferebantur ad τὸ καλόν. Primus ergo, qui apud eos de majorum rebus gestis scriberet, fuit Homerus. Apud omnes enim populos historiæ origo in poëtis est quærenda. Verum quantum hæcce Romanorum Carmina ab Homeri Iliade differant, vix opus est,

(1) Dion. Hal. I. 5.

ut moneam. Periclis demum ævum et alia tulit egregia, et patrem historiæ, Herodotum, qui sensu pulcri atque venusti adeo imbutus erat, ut is ubivis in ejus historia appareat, et Musarum nomine ipse opera sua inscripserit. Summo studio a totius Græciæ celebritate, in ludis Olympicis scripta sua recitans, audiebatur, cumque magno applausu receperant omnes. In eo apparet eadem illa venustas, atque nativa prorsus elegantia, quam tantopere in Homero miramur. Causas rerum accurate omnino indagat: qua in re refert omnino Græcos. Verum non anxie hac in re versatur, sed tamquam pater familias ex itinere redux, in patrio solio sedens, narrare videtur omnia summâ simplicitate. Adjungit subinde suas observationes, colloquia refert summo candore et simplicitate, quæ nisi Jonica dialecto exprimi posse videtur.

Non ergo chronologica ratione ejus historia continetur, sed simplicis hominis instar, qui narrat ea, quæ vidit. Res suas per hominum ætates digessit. Populorum mores, instituta et leges ita narrat, ut ne minima quidem omittere videatur: prorsus prouti apud Homerum, qui eadem illa simplicitate et perspicuitate in narrando ipsam naturam refert, et omnibus placet. Scripsit Herodotus maxime de bellis Græcorum cum Lydis et Persis. At episodiis nonnullis inserendis universam historiam condidisse videtur.

Uti Herodotus Græcorum, ita Romanorum indolem in scriptis suis egregie expressit Livius. Apud hunc eloquentiæ imprimis cernitur studium: ubivis occurrunt orationes eadem gravitate, qua in ipso Foro Romano, atque in Senatu, haberi solebant. Omnia non retulit ad pulcrum, aut venustum, sed potius, pro more suæ gentis, ad practicam rationem: verbo, in hoc omnia spectant τὸ ἀγαθὸν, in illo vero τὸ καλὸν. Si ergo hosce inter se comparare vellemus, eadem fere ratione procedendum esset, atque fecimus in Homero atque Virgilio: ita tamen, ut quæ in

Livio occurrant personæ, magis sui similes appareant atque placeant; et Livius non adeo postponendus sit Herodoto, quod ad modum, quo res suas tractavit, quam Virgilius Homero. — Quinctiliani ergo judicio acquiescimus, dicentis: (1) » Nec indignetur sibi Herodotus æquari Titum » Livium, cum in narrando miræ jucunditatis, clarissimique candoris, » tum in concionibus, supra quam enarrari potest, eloquentem: ita di- » cuntur omnia, cum rebus, tum personis, accommodata: sed affectus » quidem, præcipue eos, qui sunt dulciores, ut parcissime dicam, nemo » historicorum commendavit magis. Ideoque immortalem illam Sallustii » velocitatem diversis virtutibus consecutus est. Nam mihi egregie dixisse » videtur Servilius Nonianus, pares eos magis quam similes." De quibus Quinctiliani verbis ita statuit cl. Wyttenbachius: »Sed hoc judicium ita circumscribimus, ut hanc *jucunditatem* majorem etiam futuram fuisse dicamus, si ei illa, quam desideramus, compositionis facilitas constitisset. *Candorem* autem intelligimus non perspicuitatem orationis, sed animi sinceritatem ac benevolentiam. Et affirmamus, eum non modo in concionibus, sed sermonibus quoque, disceptationibus, ac notationibus morum ingeniorumque, supra quam dici possit, eloquentem esse."

Si deinde Græcos attendimus, est mira quædam ingeniorum in illis diversitas. Uti Herodotus summa venustate Musas referebat, ita in Thucydide ipsius belli imaginem intueri tibi videris. Est subtilis, acutus, brevis, sententiis magis, quam verbis abundans (2). Sed optimum de se judicium ipse protulit: et quod ornatu et fabulis prorsus careant, auditu fortasse minus jucunda videbantur, satis vero inest, quo ii, qui accuratam rerum gestarum veritatem considerare volunt, utilia judicent. Monimentum potius sempiternum, quam ludicrum certamen ad captandas in præsens aures compositum habenda sunt (3). Bella narrans iis utitur verbis,

(1) J. O. X. 1. p. 913. Cf. Bibl. Crit. vol. III. 4. p. 28.
(2) Cic. de or. II. 22. (3) Thuc. I. 22.

quibus in mediam aciem lectorem inducat, ut ille ducum atque militum voces, hostium trepidationem, armorum strepitum sibi audire videatur. Conciones ejus admodum sunt accommodatæ personis, a quibus haberi finguntur. Ita duces admodum concinne et graviter, alii prolixiori quidem, vehementi tamen, oratione utuntur, ita ut Demosthenis in oratione vehementiam referant.

In summa tamen brevitate non negligit opportunitates, quibus observet, quam vim hoc illudve in totam Græciam habuerit, et prorsus Græcorum indolem refert, qui in rerum causis atque effectu indagandis mirifice delectabantur.

Si quidem hæc attendimus, vel sponte patet, illam belli effigiem non placere non potuisse Romanis, qui studiis militaribus flagrabant. In concinnitate illa atque acumine Thucydidis intueri sibi videbantur mores illos austerorum proavorum, quibus res Romana creverat. Ideoque plures, quam Homerus, sectatores nactus est Thucydides. Horum princeps Sallustius, qui adeo se ad illius rationem componere studuit, ut novas composuerit voces, [qua de re apud æquales invidia non caruit; (1)] et antiquas voces jam obsoletas in lucem protulerit, ita ut hoc epigrammate incesseretur:

Et verba antiqui multum furate Catonis,
Crispe, Jugurthinæ conditor historiæ (2).

Quamvis non assecutus sit copiosum illud Ciceronis dicendi genus, laudandus tamen in eo, quod susceperat (3). Verum ejus lectionem oratori non commendant eruditi (4). Uti auctore Thucydide, sic etiam Sallustio, historia commota est, ut auderet uberius, quam superiores, et orna-

---

(1) Gellius IV. 15 (2) Quinct. J. O. VIII. 3. p. 689.
(3) Macrobius V. 1. (4) Quinct. IV. 4. 529. et auctores ad h. l. citati.

tius dicere. Fuit primus inter Romanos, qui ad pragmaticam historiæ conscribendæ rationem accederet, et rerum causas non tantum indagat, sed ad vitæ usum adducere conatur. Ita pessimos nonnullorum mores vividis coloribus depingit, ut vitarent cæteri, ne in eundem gurgitem prolaberentur. Qua in re eum plurimis non tantum Romanis, sed Græcis etiam præstitisse putant. Senecæ judicio subscribere non dubito, qui ita de stilo utriusque judicat: »In sententia Græca tam brevi habes, quæ salvo sensu detrahas. Deme vocem aliquam, constabit sensus, etiamsi non æque comtus, æque tamen integer: at ex Sallustii sententia nihil demi sine sensus detrimento potest (1).

Post Peloponnesiaca bella exstitit Socrates, qui philosophiam per omnes hominum ordines veluti dispersit. Ita in ejus discipulis censendus etiam Xenophon, qui, philosophia duce, historias et res suas summa venustate atque elegantia descripsit: ita tamen, ut historiæ fidem subinde neglexerit, ut Socratis placita celebraret. Apud Romanos bella, quibus præfuit, item scriptis mandata sunt a C. Jul. Cæsare; quorum et pura atque elegans dicendi ratio non minus celebranda est, quam summa integritas atque historica fides. Ejus tamen propositum non fuit, ut historiam scriberet, sed potius ut alii haberent parata, unde sumerent (2).

In summa tamen Cæsaris simplicitate cernitur vir gravis, cum in sententiis (3), tum in rebus describendis, atque causis rerum indagandis. Apud Xenophontem omnia pulcri studium atque philosophiam referunt, quæ summa historici virtus videtur.

Cæteri post Cæsarem, Sallustium et Livium historici in duas sectas rite dividi possunt, quarum altera Livianorum, altera Sallustianorum nomen profitebantur: ita tamen, ut horum numerus illorum longe su-

---

(1) Seneca Decl. IX. 1. Cf. contr. V. 25.

(2) Cic. Bruto. 75. (3) Vossius de Hist. Lat. I. 13.

peret. De illis cum suo loco jam vidimus, non multa hic apponenda esse censuimus.

Et ita patere mihi videtur, quod initio jam observavi, Græcos nempe e pulcri studio ad historiam conscribendam pervenisse. Post Homerum enim non alius exspectari poterat historicus, quam Herodotus, qui jure dictus Ὁμηρικώτατος.

Apud Romanos contra, quos eo studio non magnopere ductos fuisse jam probavimus, exstitit eadem res ex jejunis illis annalibus, quos eo tantum consilio condebant, ne posteri eorum res gestas ignorarent.

Hoc in historiæ progressione mirifice patet. Exstitit enim post annales illos non elegans et poëtica prorsus historia, sed primo ducum ephemerides, ornatius quidem scriptæ a cultioribus hominibus. Nondum tamen ad historiam rite conscribendam pervenire poterant Romani. Antequam autem Livius de universis Romanorum rebus scriberet, Sallustius bellum, vel memorabile quoddam in rep. factum, litteris mandavit. Tandem vero id consecuti sunt, ut aliorum populorum res tractarent.

Hunc colorem utriusque gentis historia semper retulit, uti philosophia ex eodem fere fonte fluxit atque historia, sic etiam *illa* semper *huic* affecit apud Græcos. Philosophica enim ratione Græci historici Romanis semper sunt præponendi, quamvis hi accurata rerum enarratione illis excelluerint. Annalium enim conditionem non tantum retulerunt, sed amplificarunt etiam (1).

Historiæ itaque vere ita dictæ inventio penes Græcos fuit, sed Romani eam, ab iis acceptam, accuratius elaborarunt : ita tamen, ut philo-

---

(1) Observandum forte apud Romanas contrariam rationem obtinuisse atque in Græcis. In illis carmen epicum jam magnam historiæ speciem in Virgilio refert, magis in Lucano, penitus in Silio Italico. Apud Græcos contra Herodoteam historiam carminis epici imitationem redolere, probasse nobis videmur.

sophiæ facultatem Græcis unice propriam non plane retulerint. Sed historici Latini ad practicam rationem omnia magis retulerunt, et accuratius hac in re fere sunt versati. Ita Tacitus non tantum politicâ prudentiâ inclaruit in historia, quod ad theoreticam partem, verum etiam quod ad practicam, et in eo maxime omnibus antiquis historicis excellit, quod artes atque machinationes aulicorum rite perceperit, et in historia prodiderit. Ita ut si comparationem veteres inter atque recentiores historicos instituamus, Tacitus medium inter utrosque locum obtinere videatur.

CAPUT III.

Philosophia et Jurisprudentia.

In Græcorum indole nihil est, quod tantopere omnibus aliis animi et ingeni dotibus excellit, quam inveniendi facultas. Placebant sibi maxime, si quid novi, sed præsertim, si quid pulcri invenissent. Hoc studium et præclara quæque et philosophiam progenuit. Illa adeo propria fuit Græcis, ut nulla hujus gentis ætas hoc studio vacet. Inprimis poëtis non pauca philosophiæ vestigia adesse, cum ipsorum lectio, tum usus eorum apud Platonem (1) luculenter declarat.

Philosophi, qui primis temporibus apud Græcos occurrunt, rite res

---

(1) Vid. Mémoires de l'Acad. des insc. et belles-lettres. II. A. 1736. p. 107 seqq.

percepisse, notiones tamen suas non accurate enunciare potuisse videntur. Fabulis igitur eas comprehendebant. Quumque summas hominum animi dotes rite perciperent, finxerunt fabulam Promethei, quem ex ædibus Vulcani atque Minervæ τὴν ἔντεχνον σὺν πυρὶ σοφίαν surripuisse narrabant: Jovem humano generi consulentem, misisse superne αἰδῶ τε καὶ δίκην, ἵν' εἶεν πόλεων κόσμοι τε καὶ δεσμοὶ φιλίας συναγωγοί (1). Eadem obtinet ratio in pulcherrima illa Diotimæ fabula de amoris ortu, contraria omnia ad harmoniam et concentum reducente: de pyxide Pandoræ, qua spes, ultimum hominibus in calamitate præsidium, festive exhibetur. Philosophi, qui deinceps sequebantur, summo honore in Græcia habiti sunt. Septem illi sapientes, excepto Thalete, civitatibus præfuerunt: et sensim paulatimque exstiterunt viri, qui summam vim in Græciam exsererent. Ita Anaxagoras instituit Periclem, Euripidem, ipsum adeo Socratem, qui primus philosophiam devocavit de cœlo, et in urbibus collocavit, et in domus etiam introduxit, et coëgit de vita et moribus, rebusque bonis et malis quærere (2). Suus ergo Socrates fuit in philosophia, (in commutatione autem, quæ, eo auctore, in philosophia exstitit, maxime cernitur Græcorum cogitandi vis), adeo ut doctrinam suorum æqualium ex disputationibus eximeret (3), et moralem philosophiam conderet.

Fingendi illud studium maxime omnium apparuit post mortem Socratis. Singuli fere ejus discipuli sectam condiderunt, novi quid magistri placitis addentes. In sectis, quæ infinitæ adeo in Græcis exstiterunt, luculentissime omnium patet, natura ipsos sua ad philosophiam fuisse

(1) Plat. Protag. pag. 521. c. seqq.

(2) Tusc. Q. V. 4. C. De Or. III. 16. Ac. Q. I. 4.

(3) Etenim, uti ait Seneca epist. 95., postquam docti prodierunt, boni defuerunt, uti in Sophistis animadverti potest.

ductos. Usque ad ipsam adeo barbariem ingravescentem philosophiæ fuerunt cultores. Ea omni ævo imbuti erant omnes, non tantum qui philosophos se profiterentur, » sed ex ea exstiterunt Oratores, Imperatores, ac rerum publicarum principes. Hoc quidem adeo receptum erat in Græcia, philosophos summa existimatione esse habendos, ut Plato reip., quam sibi effinxerat, eos præficeret, sin minus » οὐκ ἔςι", inquit, „ κακῶν παῦλα ταῖς πόλεσιν, οὐδὲ τῷ ἀνθρωπίνῳ γένει" (1) : idque aliquando probarunt non tantum ipsi Græci, sed etiam Coloniæ (2).

In Romanis contra hanc facultatem non adeo animadverti, supra jam ostendimus. Theoretica omnia iis non placebant. Civitati consulere, bello præesse, in luce reipublicæ versari, hoc demum quærebant. Aliquando tamen philosophia cernebatur, sed Romano prorsus habitu. Scripta philosophorum cernebantur iis in rebus, ad quas natura erant accommodati ipsi Romani. Summus in iis philosophus Cicero, qui maxime Romanorum Plato dici meretur, in operibus, ubi oratoris effigiem proposuit, vel ubi jurisprudentiam ex formularum et juris civilis angustiis vindicavit, suamque ei dignitatem restituit (3), vel denique in iis, ubi explicata humanæ societatis origine atque indole, optimam civitatis formam effinxit, eamque in exemplum proponeret, ad quod Romana resp. revocaretur atque emendaretur, nonne hic reipublicæ suæ præfecisset eum, cujus domus erat oraculum totius civitatis (4), — Jurisconsultum? — Hic enim Romæ eodem habebatur honore, quo Athenis philosophus: hic demum erat, qui practicam rationem prorsus referebat, hic unice placebat Romanis. Apud JCtos ergo Romanorum philosophos quæramus: hi maxime philosophiæ operam navabant. Sic Lælius, Scævolæ, Cicero, iidem JCti,

(1) De Rep. V. 473. d. Cf. VII. 540. c.

(2) Quod maxime patet ex honore, quo prosecutus est Dionysiusius Platonem. Plat. e. p. 7.

(3) Bibl. Crit. I. pars 3. p. 8.

(4) De Orat. I. 45.

iidem summi philosophi; sed pro Romanorum ratione eclecticam philosophiam maxima parte sunt secuti, et nulli familiæ prorsus se tradiderunt; ita tamen ut Stoïcorum rationem fere referrent, quippe ipsorum indoli maxime accommodatam (1). Hujus enim gravitate unice delectabantur. Versatur illa præcipue in officiis hominum cum erga se ipsos, tum erga alios. Quid ergo melius conveniebat Romanis, quid melius JCtis?

Academicos non adeo secuti sunt, nisi ad eloquentiam. Studium illud veri rite distinguendi in iis, quæ ad vitæ usum faciunt, hoc placebat Romanis. Ideo Stoïcis fere adhæserunt: ideo definitiones, divisiones, miram in dialectica subtilitatem Stoïcorum, in jurisprudentia Romana facile agnoveris. Ipsæ adeo Stoïcorum definitiones in jurisprudentiam migrarunt (2). Ita ex philosophia ea ceperunt, quæ ad practicam conducerent. Hoc etiam apparet ætate illa Antoninorum, quæ Romanorum ætas philosophica rite dici potest. Numquam tamen eo pervenerunt Romani, ut nova prorsus placita, aut sectas philosophorum conderent. Semper ea, quæ jam habebantur a Græcis inventa, sua ratione elaborarunt, et ad practicam rationem ipsis propriam reduxerunt. Non magnopere valebant theoria, uti in ipso Cicerone jam animadvertimus. Ejus enim libri, qui proprie philosophici dicuntur, non eam cogitandi vim declarant, qua tantopere excellunt practica illius opera. In illis multum quidem profuit, ut Romanis innotescerent (3) Græcorum philosophorum placita, quæ rite percepta habere debebat, quippe Academi-

(1) Egregie ita de Stoïcâ philosophiâ Montesquivius: »Elle seule savait faire les citoyens; elle seule faisait les grands hommes; elle seule faisait les grands Empereurs." (Esp. d. Loix 24. 10.)

(2) V. c. princ. J. de jure N. G. et C. cf. Seneca de benef. III. 7. qui explicat, quid *per naturam* intellexerint. — Et Cic. Off. I. 31. ubi exponitur, quid sit illud, quod natura omnia animalia docuerit. (3) Nat. D. I. 4.

cus, qui contra omnia fere disputaret. Philosophiam tamen universe non auxit, quod eum in practica ratione effecisse non dubitamus. Eo auctore exstitit palmarium prorsus illud opus De Oratore, hactenus prorsus incognitum: de vi et efficacia Oratoris in foro Romano hucusque nemo philosophatus erat.

Theoriâ igitur Græci Romanis longe excelluerunt: practica vero ratione hi illis palmam cedere debent. Hoc magnopere apparet in jurisprudentia. Tota civitatis ratio eo tendebat. Non habebantur Romæ philosophi, qui, domi fere disputantes, in forum non prodirent, sed aderant JCti, qui de jure respondentes jurisprudentiam quotidie augerent. Athenis ne cogniti quidem JCti, ἐξηγητὰς enim de jure non respondisse, probavit Ruhnkenius (1). Ad hanc doctrinam non compositi fuisse videntur Græci. Tamquam patres-familias Solon et Lycurgus leges dederant: sed neque ipsi Athenienses, neque Lacedæmonii jus auxerunt. Judicia quidem habebantur Areopagitarum, qui de moribus præsertim; Ephetarum, qui de cæde inconsulta; Heliastarum, qui de causis civilibus cognoscerent: sed hæcce ratio non certa mansit: non semper de his illisve delictis judicabant hi illive judices: sed qui famam probitatis essent consecuti, ad hos causarum fiebat concursus. Apud Romanos contra omnia accurate erant definita. Quisque prætor de suis cognoscebat criminibus, et secundum edictum, quod ipse tulerat, pronuntiabat. Et dici vix potest, quantopere hisce prætorum edictis aucta sit jurisprudentia.

Philosophia quidem juris et principia ejus erant Græcæ plerumque originis, sed ipsa jurisprudentia Romanorum erat. Hujus ergo practicæ philosophiæ nullum efficacius est monumentum, quam celeberrimum illud Juris Civilis Corpus, quod hodieque ab omnibus gentibus cultioribus fundamentum habetur, quo omne jus nitatur.

(1) Ad Timæi Lexicon in voce.

CAPUT IV.

Ars Militaris.

Ex primo hujus Commentationis capite Romani nobis videntur firmi ac stabiles, et alto magis animo, quam Græci. Hæc animi ratio maxime patebat in bello, ad quod omni ope tendebant. Non ergo aliquid intactum reliquerunt, quo rem militarem emendarent atque augerent.

Aliis longe excellebant illa animi constantia. Non temere in aciem descendebant, aut inconsulto dimicabant, sed superiore hoste, et pressi, perdurabant, ac prius mortem oppetere, quam stationem deserere volebant: et ita non raro ipsi victi hostem victorem superabant (1).

Si quid in aliis populis inveniebant, quod melius, quam apud se ipsos, invenirent, statim id arripiebant: et ita undique ceperunt, quod optimum esset. Retulerunt ergo in re militari rationem omnium optimam (2). Ita ab Hispanis (3) gladium, a Græcis (4) tegumenta acceperunt. Verumtamen si aliquando quid bonum judicassent, id retinuerunt, nec vaga obtinuit ratio. Cum ergo invenissent aptam castrametationem, semper eam servarunt. Græci contra locorum situi castrorum formam accommodabant. Nemo ergo in iis certus de loco, aut suo privatim, aut ordinis sui (5).

(1) Ita Romani vicerunt Hannibalem, quia victoria uti nesciebat.

(2) Polyb. H. VI. 25.

(3) Livius XXXVIII. 21.

(4) Polyb. l. l.

(5) Polyb. VI. 40.

Fide Romani Græcis multo præstantiores. Jurejurando ergo tenebantur ad patriam propugnandam, et ad ducum imperio obtemperandum (1). Principes in civitate viri magni faciebant hoc sacramentum, adeo ut militem dimissum, sed in exercitum denuo receptum, secundo jurejurando obligandum esse putarent, quia, priore amisso jure, cum hostibus pugnare non posse censebatur (2).

In nulla fere antiqua civitate tot aderant stimuli ad rem in bello bene gerendam. Si quis strenue se gessisset, convocato toto exercitu, palam laudabatur ab ipso Imperatore, et pro meritis publice donabatur (3). In ignavos vero milites acriter animadvertebant. Si quis stationem deseruisset, fustuarium erat ejus pœna: si falsum quid detulisset, mulcta; si arma abjecisset, gravissima ignominia puniebatur (4). Et in disciplina militari maxime Romanorum hac in re cernitur præstantia. Ita non tantum inferiores, sed consules etiam male habebantur, si aut injussi, aut sua negligentia male pugnassent (5). Transfugis vero Q. Fabius Maximus manus abscidit; Scipio eos cruci affixit; P. Æmilius elephantibus proterendos objecit. Inde audacissima sæpius exstiterunt facinora. In medios sese conjiciebant hostes, spe, vel recipiendi existimationem, quam, perdito scuto, amiserant, vel honorifice moriendi (6). Exercitationibus eo perveniebant, ut gravissima onera ferre possent. Ponderosa arma eos non impediebant, quo minus plus dimidiati mensis cibaria ferrent. Nam » scutum, gladium, galeam in onere milites non plus numerabant, » quam humeros, lacertos, manus. Arma enim membra militis esse » dicebant" (7). Hac ergo disciplina, cum ejusmodi exercitationibus con-

---

(1) Polyb. VI. 19. (2) Cic. off. (3) Polyb. VI. 37.
(4) Ibid. 55. (5) Val. Max. II. 7. 6. (6) Pol. l. l.
(7) Cic. Tusc. Q. II. 16.

juncta, aliis populis, bello non adeo intentis, inferiores esse nullo pacto poterant esse Romani (1).

Nec mirum, Romanos adeo in arte militari aliis populis præstitisse. Ab urbe inde condita semper studuerant armis imperii fines propagare, et longinquas subigere gentes.

Græci contra non adeo bellum spirabant. Contendebant quidem Athenienses et Lacedæmonii de totius Græciæ principatu; sed vicinitate urbium fere illa bella non gerebantur, nisi incursionibus in hostium agros: quibus peractis, in urbem sese denuo recipiebant. Insidiis ergo magis utebantur, quam constituta bellandi ratione. Fuerunt etiam bella inter Græcos, quæ majorem in *tacticam* vim exseruerint. Ita exstiterunt Themistocles, Aristides, Miltiades, et Epaminondas, qui cæteris omnibus et fortitudine, et tactica emendanda, longe excelluit (2). Græcos tamen natura ipsos sua ad bellica studia non fuisse ductos, vel inde apparet, quod uno alterove auctore civitates quidem nonnullæ maximopere armis valuerint, sed eo mortuo, earum gloria tabuerit. In Lacedæmoniis quidem summa rei militaris existimatio erat, et magna inde facinora exspectanda fuerant, sed nimis tenaces erant veterum morum, et non ducebantur illa Romanorum liberalitate, qua vel ab hostibus doceri non dedignarentur.

---

(1) Egregie Bouchaud de Bussy in opere: La milice des Grecs, II. p. 172. » Ce qui les a fait vaincre, c'est la pratique continuelle des exercices militaires, c'est l'excellence de leur discipline; ces deux points essentiels sont la base de tout système de guerre."

(2) Heeren, Ideen III. 1. Abth. p. 559. ed. 1812. Epaminondas et alia multa invenit, et ἔμβολον et κοιλέμβολον. Philippo, ejus discipulo, auctore, exstitit φάλαγξ, sed hisce etiam Romanorum inventa excelluerunt. Legio enim multo præstantior erat phalange. In eo Romanorum acies maxime præstitit, quod cum primi ordinis milites satis pugnassent, secundus ordo prodiret, et denique tertius, quo novus quasi appareret exercitus.

Græci tamen multa præclara effecerunt in bellis, illis præsertim, in quibus pro aris atque focis pugnarunt. Tacticâ vero orientalibus excellebant, Romanis contra victoriam concedere debent. Mari magnopere quidem valebant, adjuti patriæ suæ situ: sed Romani quoque ostenderunt, quid efficiat virtus quamvis in re ignota. Tam subito et bene ab iis, autore Duillio, exstructa est classis, ut Carthaginienses maris dominos vincere possent.

CAPUT V.

Ars Politica.

ROmani constantiâ, fide atque temperantiâ conspicui, ea sane erant animi conditione, ut quævis opportunitas iis inservire deberet, ut reip. statum meliorem redderent. Optimam ergo civitatis formam consecuti sunt, non ratiocinatione ulla ducti, sed per certamina multa et rerum discrimina jactati. Quod erat utilius, eligebant, propriis semper casibus edocti (1). Græcis contra turbæ in civitate maxime omnium nocebant: *οἱ πολλοὶ* ad nulla non perversa atque atrocia proruebant. Ideo hæ respublicæ illis seditionibus neque incrementa, rationi congrua, sunt nactæ, neque cum floruerunt, in eo statu manserunt diu, neque mutationibus moderate factis sunt usæ (2). Si quidem vel auctore principe quodam viro, vel maxime legislatore, ad splendorem pervenerant,

---

(1) Polyb. VI. 9. (2) Ibid. 41.

innovationes aggressi, et seditionibus ortis, subito in miserrimam conditionem delabebantur. Romanorum vero resp. turbis, et per ipsam adeo plebem (1), crevit. Eâ plebis constantiâ atque temperantiâ peculiares Romanæ reip. magistratus exstiterunt, quibus et superbia patrum et plebis insolentia coërcerentur (2).

Probe jam tenebat summus ille Lycurgus, simplicem et μονοειδῆ reip. formam non esse probandam (3): condidit quidem ipse ejusmodi civitatem, sed non omnibus partibus adeo sese commendabat, quam resp. Romana, cujus forma adeo erat mixta, ut ne indigena quidem rite decernere potuisset, utrum penes optimates summa rerum esset, an populum, an vero unum (4).

Quod ad Consules enim, monarchicam obtinere Romæ regiminis formam diceres. Hisce omnes magistratus obtemperabant, præter Trib. pl. Leges in comitiis et in senatu ferebant: in bello exercitui præerant: et sæpius summa auctoritate ex SCto agebant (5). Elapso imperii tempore (6), rerum gestarum rationes reddebant, maxime de pecunia, quam ex ærario acceperant. Huic autem præerat Senatus, penes quem omnis de expensis atque reditibus publicis moderatio. Erat Senatus summum in Italia tribunal, quod de delictis gravioribus cognoscebat, controversias inter urbes derimebat, nec non bello indicendo, et exterorum populorum legationibus accipiendis erat præpositus. Si vero honores cuperent, a populo, in quo et plebs censebatur, eas rogare debebant. Hic enim in comitiis, quæ omnibus civibus erant communia, largiebatur munera (7).

(1) Cic. Pro Flacc. 7.

(2) Cic. de Leg. III. 10. Qui egregie hoc loco disputat, num profuerint magis an nocuerint.

(3) Polyb. VI. 8.

(4) Ibid. 9.

(5) Cic. Orat. in Cat. I. init.

(6) De annuis coss. vid. Montesquieu grand. et déc. I. Polyb. VI. 13.

(7) Polyb. VI. 12.

Cognoscebat etiam de publicis delictis, præsertim iis, quæ perpetrata erant a principibus in provinciis. Nulla lex vim habebat, nisi a coss. in senatu esset lata, et patribus comprobata, et a populo confirmata. Ideo tam arcte inter sese cohærebant variæ illæ civitatis partes, ut mutuo auxilio carere non possent. Nulla tamen re conjungi melius poterant, quam jure clientelæ, quod e vita nomadica oriundum (1) in remp. Romulo auctore migraverat (2). Habebatur olim istiusmodi quid quoque in Græcia, sed patroni summa ignominia clientes suos afficiebant, opera iis injungentes homine libero indigna. Patroni omnia tenebantur facere pro clientibus, quæ patres in filiorum gratiam facere solent (3), eademque clientes patronis præstabant.

Patronus, qui clientem, cliens, qui patronum deseruerat, proditoris instar habebatur (4). Maximo ducebatur honori multos habere clientes (5). Neque tantum privatorum clientelam lubenter suscipiebant, sed etiam totas urbes atque regiones: adeo ut victores ipsorum, quos subegerant, populorum Romæ curarent negotia. Et in hoc maxime cernitur Romanorum in arte politicâ præstantia, quod omnes populos sibi adeo devincerent, vel jure civitatis dato, vel clientela suscepta. Hac demum ratione, multo sane humaniore (6), quam umquam in Græcia obtinuerat, imperium tam late potens subsistere atque contineri poterat.

Leges de repetundis de eorum salute cavebant adeo, ut ipsi proconsules ab ipsis provincialibus in jus vocari poterant (7). Sed nullo præsidio tutiores esse poterant imperii fines, quam coloniis, quæ habebantur pro-

(1) Montesquieu, esp. d. loix, 18. 14. (2) Dion. Hal. II. 84.

(3) Cic. Brut. 30. (4) A. Gellius V. 13. (5) Cic. Phil. II. 16.

(6) Nusquam humanitas illa in reip. institutis melius patebat, quam in servorum manumissione. Non enim, prouti Athenis fiebat, Libertate donabantur, ut referrentur in infimam plebem, sed ut cives Romani haberentur.

(7) Pro Lege Man. VII.

pugnacula imperii. Eadem ratio obtinebat inter urbem et colonias, atque inter clientes et patronos. Prouti ergo eadem in civitate per jus patronatûs obtinebatur conjunctio, quæ cernitur in familia, sic etiam germanâ prorsus paternitate et benevolentiâ mutuâ invicem tenebantur subditi et victores.

Talis ergo fuit in Rep. Rom. ars politica, in qua nulla non provectiora studia animadvertimus. In primâ hujus Commentationis parte exempla principum virtutum, quæ naturâ inerant huic genti, petiimus fere ex ejus ratione politica. Fateor prima specie hæc non magnopere probatum iri ab iis, quibus illa Romanorum πλεονεξία est nota, qua plurimi in rep. viri sunt reprehendendi: sed cum semel ab illa majorum simplicitate atque morum integritate descivissent Romani, ad nulla non fœda et abjecta proruerunt. Hujus corruptelæ optimis reip. temporibus initia jam quodammodo cernebantur. Sed universe Romani indole sua Græcis longe præstiterunt in reip. administratione, in conjunctione cum sociis, et in hos benevolentia. Testes sint tot præclarissimi viri, qui hisce virtutibus omni sermone sunt prædicandi: testes sint leges et instituta, quæ hac de re tam egregrie a majoribus erant proposita: testes denique sint septem secula, per quæ tantopere floruit Roma, tamquam resp., quæ suam dignitatem non vindicavit tantum, sed auxit perpetuo.

Pervenimus ergo qualicumque tandem modo ad calcem Commentationis, in cujus tractatione, fateor, non semper æque prospera fortuna usi sumus. Sed scripsimus, quæ potuimus, non vero quæ voluimus. Occurrunt multa non adeo Latina, quæ emendaturi fuissemus, nisi temporis angustiis circumscripti fuissemus. Quodsi igitur Vobis V. V. Cl. hocce meum opusculum non indignum prorsus videatur, quod ad victoriam cum aliis tendat, et Nobilissimæ Facultati non omnino displicuerit, laboris atque lucubrationum fructum percepisse nobis videbimur uberrimum.

TANTUM.

CORRIGENDA.

Pag. 16.	*linea*	4.	gentes : uti	*Legatur* gentes, ita
21.		6.	obsecuti sint.	obsecuti sint studiis.
22.		1.	quoque	quique
—		7.	videbatur,	videretur,
25.		6.	sapientia, politica	sapientia politica
—	*nota*	6.	sed hunc locum	ad hunc locum
32.	*linea*	18.	excalebant.	excolebant.
33.		12.	Praxitelis ætate accessit ars statuaria :	Praxitelis ætate ad fastigium suum accessit ars statuaria :
34.	*nota*	5.	Livius	Livius I. 56.
35.	*linea*	1.	*Artes, quas a Graecis acceptas suae rationi accommodarunt Romani.*	*Artes et doctrinae, quas a Graecis acceptas suae rationi accommodarunt Romani.*
38.		1.	quod eo sunt	quod ea sunt
40.		24.	termaniverunt	terminaverunt
44.		16.	declaret	declarasset
45.		20.	dabat	daret
—	*nota*	2.	Cicero Legg. 23.	Cic. Legg. II. 23.
49.	*linea*	5.	missas	missos
—		13.	tractando	tractandi
50.		3.	vere	fere
51.		14.	Repertæ	Refertæ
55.		12.	sermoni præferebant	sermone induebant
56.		26.	Anteponamus	Præmittamus
57.		19.	commoda	commode
58.		1.	Philoni	Philone
59.	*nota*	1.	Xenoclem, Adrasmyttenum, etc.	Xenoclem Adramyttenum, Dionysium Magnetem.
61.	*nota*	5.	Brutus XII.	Brutus 12.
62.	*nota*	1.	de dissolution	de la dissolution
63.	*nota*	4.	Martialis epigr. XI. 90.	Martialis epigr. II. 90.
64.	*linea*	17.	vita picta	vitam pictam
67.		5.	præfacta	præfracta
69.		21.	uuiversas	universas

Pag. 70.	*linea*	5.	adulabantur	*Legatur* adularentur
72.		24.	cernebatur,	cernitur,
74.		21.	nisi non	licet non
81.		8.	(1)	(2)
83.	*nota*	4.	Plat.	Plut.
84.	*linea*	14.	susceptique	susceptoque
85.	*nota*	3.	De Finit. 5.	De Finib. I. 5.
88.	*linea*	8.	Coruncanus	Coruncanius
89.	*nota*	1.	si magistratus gereret.	nec magistratus gerere.
90.	*linea*	13.	impretasset:	impetrassent.
92.		16.	et adderentur	et cum adderentur
—		19.	abrogaret	obrogaret
94.	*nota*	2.	Livius II.	Livius II. 1.
94.	*nota*	4.	Tiront.	Front.
95.	*linea*	18.	deprimenda superbia	deprimenda patrum superbia
96.		21.	disquisitionem transeamus.	disquisitionis partem transeamus.
107.		4.	floruit.	floruerit.
—		19.	natio,	notio,
—	*nota*	2.	mediocris poëtarum	mediocrium poëtarum
108.	*linea*	5.	huic limando,	huic operi limando,
110.		3.	didacticum	didacticam
112.		7.	apparere	florere
115.		18.	personæ convenit lyrici	persona convenit lyrico
—	*nota*	2.	maîtriser déchiré	maîtrisé délivré
116.	*linea*	3.	in carmine	in carmen
117.		7.	verum lyricum:	vere lyricum
—	*nota*	1.	in Gine	in Fine
118.	*nota*	1.	Ragnier,	Fragnier,
120.	*linea*	16.	ullo	illo
122.		15.	induti	indutæ
123.	*nota*	1.	Proad.	Troad.
124.	*nota*	3.	J. O. X. 1. 918.	J. O. X. 1. 913.
125.	*linea*	5.	ut ex ipsius nomine aliquid rei inscriberetur:	ut ex ipsius nomine intelligitur, ut aliquid rei cuidam inscriberetur:
126.		8.	gentis	gentis levioris
127.	*nota*	6.	Longin de sublim. c. 10.	Longin de sublim. S. XI. p. 51. ed. Taneq. Fabri.

Pag. 129.	*linea* 13.	internas	*Legatur.* internos
131.	12.	videtur.	videntur.
—	14.	instar, qui narrat	instar, narrat
132.	23.	protulit: et quod	protulit: quod
—	24.	videbantur,	videntur,
133.	15.	Homerus,	Herodotus,
134.	2.	indagat,	indagaret,
—	5.	conatur.	conaretur.
135.	19.	affecit	affuit
138. *nota*	2.	Dionysiusius Platonem. Plat. *e.* p. 7.	Dionysium Platonem. Plat. ep. VII.
142. *nota*	2.	Cic. off.	Cic. off. I. 11.
143. *linea*	2.	poterant esse Romani	poterant Romani
—	11.	exseruerint	exsererent
144.	18.	floruerunt	florerent
—	20.	pervenerant,	pervenissent,
145.	10.	potuisset,	posset,
—	—	an populum, an vero unum	an penes populum, an vero penes unum
146.	18.	devincerent	devincirent
—	—	potens	patens
147.	5.	obtinebatur	obtinebat
—	18.	egregrie	egregie

Has correctiones, nobis ab Auctore Commentationis missas, subjecimus, ut ipsi gratificaremur. Reliqua vitia typographica, B. L., ipse emendes.

EDUARDI BROQUET,

TORNACENSIS,

RESPONSIO

AD

QUÆSTIONEM, AB ORDINE JURIDICO,

ANNO M. DCCC. XX. PROPOSITAM:

» *Quinam fuit apud Romanos in criminibus publicis procedendi*
» *modus, et quomodo hic differt a procedendi in criminibus ra-*
» *tione, quæ in Codice Instructionis Criminalis præscripta est?*

QUÆ PRÆMIUM REPORTAVIT DIE IV OCTOBRIS M. DCCC. XXI.

PARS PRIMA,

DE MODO IN CRIMINIBUS PUBLICIS PROCEDENDI APUD ROMANOS.

INTRODUCTIO.

Delicta apud Romanos publica vel privata erant, prout pœna publica vel privata ab iis, qui illa commiserant, petebatur.

Delicta publica quæ sæpius *crimina publica* nuncupata reperiuntur, coercebantur *judiciis publicis*, sic dictis ex eo quod executio eorum plerumque cuivis e populo dabatur, §. 1. *inst. de publicis judiciis.* Differebant in eo a privatis judiciis, quæ circa privata delicta locum habebant, et quorum executio pertinebat solummodo ad eum qui læsus fuerat, sive in persona, sive in bonis.

Discrepabant præterea crimina publica a privatis in his partibus: 1° illa pœnam lege determinatam habebant, hæc pœnam arbitrariam, et 2° crimina publica *ordinaria* vocabantur ex eo quod per certum ordinem judiciorum coerceri solebant; privata vero extra ordinem, ideoque *extraordinaria* nuncupabantur. *Matheus, de criminibus ad prolegomena. cap. 4. n° 7.*

Sunt porro aliæ differentiæ quas refert *Voet ad ff. de publicis jud.*, sed quas silentio, utpote a nostro proposito alienas, præterivimus.

Ad determinandum autem quænam crimina publica fuerint apud Romanos, in primis monendum est, non solum illa quæ adversus rempublicam committebantur, sed etiam omnia quæ leges publica esse voluerant, talia fuisse. Unde apparet crimina *publica* vere dici non potuisse antequam leges de illis latæ fuerint.

Sub regibus vel reges ipsi judicarunt de criminibus, vel duumviris hanc potestatem concesserunt, ut apparet ex judicio Horatiano. Regibus exactis, consules qui in eorum potestatem successerant, judicia criminalia sibi vindicaverunt, teste Bruto filios damnante. Quam quidem judicandi potestatem non diu retinuerunt; nam lege Valeriâ, a Valerio Publicola latâ, cautum est, ne consul, injussu populi romani, de capite civis quæreret. Quo facto potestas statuendi de vitâ civium ad populum pertinuit. Eam exercebat populus vel per se in comitiis, vel per consules, prætores, aut alios, quos ad singulas causas cognoscendas constituebat. Magistratus sic constituti *quæstores parricidii* vocabantur. *Pomponius, de origine juris ff. l.* 2. §. 23.

Tandem anno U. C. 604. Piso, tribunus plebis, legem tulit de repetundis, qua statutum est, ut prætor in singulos annos crearetur ad cognoscendum de criminibus repetundarum; qua lege *quæstio* (sic vocabatur jurisdictio quæ circa crimina locum habebat, a *jure quærendi*) de repetundis perpetua facta fuisse intelligitur. Mox tres aliæ quæstiones perpetuæ additæ sunt, nempe de peculatu, de ambitu et de majestate. Unde apparet primum quæstiones perpetuas factas fuisse de criminibus, quæ rempublicam directe lædunt; sed postea Cornelius Sylla quatuor quæstiones perpetuas cæteris addidit de criminibus quæ ob gravitatem quodammodo contra rempublicam commissa existimabantur, scilicet de siccariis, de veneficis, de falsis et de parricidiis.

Hæ octo quæstiones perpetuæ videntur mansisse usque ad tempora Au-

gusti, qui legem tulit de adulteriis, de annona et de vi tam privata quam publica, unde credimus illum novas quæstiones perpetuas statuisse. Cæterum quum hic ordo judiciorum sub imperatoribus in desuetudinem abiit, dicemus solummodo de iis quæ facta sunt tempore Reipublicæ et sub imperatore Augusto.

Itaque ad constituendas quæstiones perpetuas, latæ sunt leges quæ crimina ex eis judicanda determinabant, et modum in iis procedendi indicabant; hæ leges vocabantur leges *publicorum judiciorum*.

Ex iis quæ jam diximus liquet, publica crimina fuisse maleficia adversus rempublicam commissa, aut talia existimata, quæ populus romanus, judicio legibus constituto, publicâ ac certâ pœnâ vindicanda putavit. *Carolus Sygonius de judiciis, lib. 2. cap. 2.*

Hæc crimina vero non tantum judiciis publicis coercebantur, sed etiam illi qui hæc commiserant coram populo romano a magistratibus accusari poterant. Postquam igitur modum procedendi in judiciis publicis exposuerimus, quædam de judiciis populi romani adjiciemus.

CAPUT PRIMUM.

De nominis delatione.

ALterum accusaturus, eum in jus vocabat, et prætorem in foro adibat, atque impetratâ dicendi potestate, postulabat ut accusandi nomen deferre liceret. *Carolus Sygonius opere laud. cap.* 7. *Salomon de judiciis cap.* 2., *apud Salengre, antiq. rom.*, *t.* 3.

Antequam vero ad horum explicationem veniamus, operæ pretium est aliquid dicere de prætoribus et de iis qui accusare vel accusari non poterant.

Primum Unus prætor Romæ creatus est, cui postea alter adjectus. Prior vocabatur *urbanus* et jus dicebat inter cives, posterior *peregrinus* qui controversias inter cives et peregrinos ortas decidebat. His mox accesserunt duo alii qui in provincias missi sunt, alter in Siciliam, alter in Galliam; sed deinde quum adauctus esset provinciarum numerus, sex creati sunt prætores, duo qui Romæ, quatuor qui in provinciis jurisdictionem exercebant. Hi prætores creabantur in comitiis, et jurisdictiones inter se sortiebantur. Constitutis vero quæstionibus perpetuis, mutata est tota ratio sortitionis prætoriæ: nam ab hoc tempore 2 jurisdictiones et 4 quæstiones in sortem, ex Senatus-consulto, a sex prætoribus conjici cœptæ sunt, et præturâ in urbe actâ, proprætores in provincias venerunt.

Adjectis deinde quatuor aliis quæstionibus, quum non semper decem crearentur prætores (numerus enim eorum a senatu determinabatur) sed aliquando octo, et quum binæ jurisdictiones, et octo quæstiones essent, sæpe accidit ut unus prætor duas jurisdictiones vel duas quæstiones, vel unam jurisdictionem et unam quæstionem exerceret.

His expositis videamus quinam accusatores fuerint idonei; nam quamvis diximus antea quemque e populo judicium publicum exercuisse, fuerunt tamen quædam personæ quæ hâc facultate a lege excludebantur; quibus cognitis, qui accusare possunt non ignorabimus. Ad illas personas determinandas, nihil reperire potuimus apud veteres scriptores; sed quum formula accusationis etiam in jure Justinianeo servatur, credimus causas exclusionis ab accusatione in ff. relatas etiam tempore reipublicæ exstitisse, ideoque hic transcripsimus *leges* 8, 9, 10 ff. *de accusationibus*, quæ has causas continent: » prohibentur accusare alii » propter sexum, vel ætatem, ut mulier et pupillus; alii propter sacra- » mentum, ut qui stipendium merent; alii propter magistratum potes- » tatemve, in qua agentes sine fraude in jus evocari non possunt; alii » propter delictum proprium, ut infamis; alii propter turpem quæstum, » ut qui duo judicia adversus duos reos subscripta habent, nummosve » ob accusandum vel non accusandum acceperint; alii propter condi- » tionem suam, ut liberti contra patronos; alii propter suspicionem ca- » lumniæ; non nulli propter paupertatem", præterea *lege* 11. *ff. eod.* » dicitur: hi tamen omnes si suam vel suorum injuriam prosequuntur » ab accusatione non repelluntur."

Omnes itaque qui his casibus exclusionis non comprehenduntur, accusare poterant.

Cognitis illis quibus jus accusationem intentandi competebat, videndum est de illis adversus quos dirigi poterat; respondemus vero, ad-

versus omnes illos qui vel magistratus vel reipublicæ causâ absentes non erant, *C. Sygonius, O. L. cap.* 9.

Nunc prosequamur illa quæ in principio hujus capitis exposuimus; nempe diximus per *accusatorem accusandum in jus vocari.*

In jus vocatio apud Romanos eadem fuisse videtur in publicis quam in privatis judiciis; videlicet qui accusaturus erat accusandum conveniebat, et ut se sequeretur admonebat, si sequi nollet, eum in jus educebat sive rapiebat; sed ne injuriam facere videretur, antea ejus actionis testem aliquem faciebat; captâ scilicet hominis forte intervenientis aut prœsentis auriculâ, rogabat eum his verbis : *licet-ne antestari,* id est possumne testem sumere : si respondebat *licet,* adversarium frustrantem aut fugientem injecta manu ad prætorem trahebat et hoc faciebat auctoritate legis 12 tab., sic enim in ea scriptum erat : *si vis vocationi fuat contestaminor.* Nunquam tamen permissum erat aliquem e domo suâ extrahere. *Rosinus, antiq. rom. lib.* 9. *cap.* 12.

Accusando educto ad prætorem qui quæstionem de crimine objiciendo exercebat, accusator *dicendi potestate impetratâ, postulabat ut sibi liceret nomen accusandi deferre;* hæc postulatio fiebat ob duplicem causam, vel quia prætores ipsi multos, a legibus non exclusos, ab accusatione repellere solebant, vel quia in officio prætoris erat dare vel negare actionem; cæterum non solum præsens sed absens quoque postulabatur. *Sygonius O. L.*

Si plures ad postulandum sese offerrent et si contentio inter eos esset de accusatore constituendo, fiebat judicium quod *divinatio* dicebatur. Hoc judicio eligebatur inter eos ille qui ad accusandum magis idoneus videbatur. Exemplum hujus divinationis habemus apud Ciceronem in oratione in Cæcilium in quâ Cicero petiit a judicibus ut Cæcilio in accusatione Verris præferretur.

Hoc judicium parum a judiciis publicis differebat; attamen judices non erant iidem in divinatione atque in judicio subsequenti, teste Asconio ad Verrinum 2. cap. 6; et præterea non jurabant in leges, quo juramento judices in judiciis publicis sese obstringebant.

Ille, cui jus accusandi dabatur, *accusator* vocabatur; cæteri vero quibus negabatur hæc facultas, *subscriptores;* modo subscriberent libellum accusatorium, id quod plerumque faciebant; et tum accusatori in probationibus suis faciendis operam præstabant.

Nonnumquam offerenti se ad accusandum dabatur *subscriptor* vel *custos*, ne facile ad prævaricandum adduceretur.

Hâc postulatione factâ, si prætor annueret, delatio nominis locum habebat; sed antea *jurare calumniam* accusator tenebatur: quod nihil aliud erat, quam solemne jusjurandum concipere, se, non calumniandi causa, nomen accusandi delaturum. Quo peracto, delatio nominis fiebat hoc modo: accusandus dicebat, *ecce me, sisto me, et tu siste te, quid ais?* Respondebat accusator: *aio, te contra hanc vel illam legem deliquisse.* Si tacuisset, vel si confessus esset accusatus, judicium locum non habebat, et lis ei æstimabatur, ut victo; si vero negasset, accusator poscebat ut nomen ejus inter reos reciperetur, et spatium sibi ad conquirendas probationes daretur; hâc formulâ, quæ pro omnibus criminibus publicis eadem fuisse videtur, accusatus *a legibus interrogari* et reus fieri dicebatur. *Gothofredus ad l.* 8. *ff. de publicis jud.*

Ubi vero res voce peracta erat, in scripturam redigebatur, et crimen, quod objiciebatur, in libello subscriptum relinquebatur.

Quod ad formam hujus libelli attinet videre possumus legem 3. *ff. de accus.*, ubi exemplum talis libelli Paulus refert.

Ex exemplo in hac lege relato apparet, plures solemnitates requisitas fuisse, sine quibus libellus nullitate laborabat. Præcipua ad hunc requi-

sita fuere 1° consul et dies facti libelli, 2° nomen prætoris apud quem causa delata erat, 3° nomina accusatoris, 4° nomen accusati, 5° lex ex quâ deferebatur, 6° nomen complicis, si crimen, ut adulterium, ab uno committi non posset, 7° mensis et annus, quo crimen commissum fuerat, 8° locus delicti commissi, 9° denique genus criminis. Quamvis hæc omnia sub pœna nullitatis in libello comprehendi debuerint, nemo tamen invitus diem delicti commissi scribere tenebatur. Quod conditionem accusati graviorem reddebat : nam si dies adjici debuisset, potuisset ille, suum *alibi*, ut dicunt, probando, innocentiam suam in lucem prodere.

Præter hæc omnia, libellus subscribi debebat non solum ab accusatore; sed etiam ab illis qui sese accusatori jungebant. Hoc fiebat, ne cives leviter ad accusationem intentandam adduci potuissent, quum scirent, sese puniendos fore, si crimina quædam objicerent, quorum probationibus carerent.

Libello confecto, nomen accusati inter reos in tabulas referebatur, consentiente tamen prætore, nam jam diximus, prætori jus esse dandi vel negandi actionem. Si prætor daret actionem et nomen reciperetur, certum diem, quâ accusator et reus in judicio adessent, constituebat. Hæc dies varia fuit pro variis legibus, nam in aliis erat decima, in aliis trigesima, et in crimine repetundarum spatium sæpe longius concedebatur, teste Cicerone in accusatione in Verrem qui centum dies ad conquirendas probationes impetravit.

Moris erat ut accusator obsignaret domum, et clausa haberet omnia ejus quem accusaturus erat, ne qua furtorum indicia, aut in vasis, aut in signis, aut in litteris constituta, ab eo removerentur. *Asconius ad Verr.* 2. *cap.* 19.

His actis, reus ordinarie vestem mutabat, et patronos conquirebat.

Ante bellum civile Cæsaris raro plus, quam quatuor patronis, rei usi sunt; postea vero, sed ante legem Juliam, usque ad duodecim defensores habuêre. Hâc lege Julia C. J. Cæsar defensorum quatuor genera fecit, vocavit patronos, illos qui voce causam orandam susceperant, et sese accusatori opponebant. Alii erant advocati, si aut jus suggerebant aut præsentiam suam amicis commodabant, vel procuratores, si negotium suscipiebant, vel cognitores, si præsentis causam noscebant et sic ut suam tuebantur. *Asconius in divinatione.*

Die constituto, si prætor adesse non posset, causam in alium diem deferendi jus habebat; dum adesset, accusatores, reum, et patronos per præconem citari jubebat; si accusatores abessent, nomen accusati ex reis eximebatur; si contra reus non veniret, absens damnabatur. *C. Sygonius o. l. cap.* 10 *et* 11.

Interea tamen temporis reus in custodia non erat, quod apparet ex eo, quod plerique romanorum postquam accusabantur, et jam in judicium pluries venerant, in exilium sponte ad evitandam condemnationem migrarent; quod exilium Cicero vocat *portum supplicii.*

CAPUT II.

De judicibus ad crimina publica coercenda constituendis.

JUdices de aliquo crimine cognituri eligebantur ex *selectis judicibus.* Selecti judices autem erant illi, qui a prætore urbano vel peregrino jurato, prout lege sancitum fuerat, ad judicia publica in annum exercenda, constituebantur.

Eligebantur ex variis civium ordinibus, secundum legem publicorum judiciorum tum vigentem. Sic quum nulla circa judices lex extaret, senatores soli de criminibus cognoscebant et hoc obtinuit usque ad tempora Caii Gracchi. Hic vero legem Semproniam tulit, qua statutum est, ut 600 equites hæc judicia exercerent. Post quindecim annos Servilius Cæpio, lege latâ, effecit, ut communicarentur inter senatores et equites; sed hæc lex paulo post abrogata fuit, quia Cæpio hostis judicatus est. Ei successit lex Servilia Glaucia, quæ potestatem, in judiciis publicis sedendi, equitibus solis servavit. Sed quum hâc abusi sint in judicio Rutili, subsecuta est lex Plotia, qua jubebatur, ut quini deni ex singulis tribubus ad judicia publica eligerentur, et sic plebs et senatus cum equitibus judicarent. Attamen ex hâc lege raro judicia facta fuisse ex eo apparet, quod Cicero in Verrem, et Asconius ibidem,

de solis equitibus judicantibus, a C. Graccho usque ad Syllam, mentionem faciunt.

Sylla, rerum potitus, senatores, solos ad judicandum habiles, per legem Corneliam declaravit; sed quum senatores per decem annos turpiter judicassent, successit lex Aurelia, ab Aurelio Cotta lata, qua judicia communicata sunt inter senatores, equites et tribunos ærarios. Hos tribunos Julius Cæsar suppressit, (*Suet. in Cæs.*) et tunc senatores et equites simul judicarunt. His tertiam decuriam adjicere tentavit Antonius ex alaudibus et decurionibus; et quamvis Cicero in Philippicis narret, hanc Antonii legem non promulgatam fuisse, propterea quod hostis judicatus fuerit; attamen dubium superest tertiam decuriam postea adjectam fuisse, ex eo quod Suetonius in Augusto narret, Augustum quartam decuriam adjecisse ex inferiore censu; cujus decuriæ judices *ducenarii* vocabantur et cognoscebant de causis minoris momenti. *Prevotius apud Salengre de prætoribus et Grævius, t. 3., antiq. rom.*

Numerus selectorum judicum varius quoque fuit pro variis legibus: sic v. g. lege Sempronia 600 erant, lege Servilia Glaucia 450, lege Plautia 525, quoniam 35 tribus numerabantur, lege Cornelia soli senatores judicabant. *P. Manutius de legibus.*

Ad judicium autem exercendum, non omnes qui in decuriis erant, idonei videbantur; nam ab hoc munere excludebantur lege Servilia minores 30 annis et majores 60; postea vero 35 anni requisiti sunt; sed Augustus voluit ut 20 annis nati in judiciis sedere queant. *Heineccius, ant. rom. lib. 4. tit. ult.*

2° Excludebantur quoque e senatu moti, et famoso judicio condemnati. *P. Manut. de leg. cap. 15.*

3° Illi qui magistratum gerebant, teste Cicerone in Verrem.

Præter judices et prætorem in singulo judicio aderat judex quæstionis, qui in cognitione occupatus erat, et sortioni judicum operam dabat.

Ille judex sorte obveniebat prætori, et creabatur ex magistratibus, postquam ædiles fuerant. *Rosinus, ant. rom. lib. 9, cap.* 18. Quòd nos adhuc magis confirmat in opinione, eum judicem non fuisse privatum, ut plerique contendunt. Hic judex prætoris, dum interesse non poterat, partes implebat, et dum prætor aderat, datam actionem exercebat, judices sortiebatur, testes audiebat, quæstiones habebat, tabulas inspiciebat, quæ omnia prætor vel propter occupationes, vel propter dignitatis fastigium non curabat. *Sygonius de jud. lib.* 2. *cap.* 5.

Eum judicem Asconius *judicum principem* vocat.

Quotiescumque judicium publicum erat habendum, legitimus judicum numerus ex judicibus selectis eligebatur, hæc electio duplici modo fiebat, nempe per sortem, et per editionem.

Modus magis ordinarius erat *sors*, scilicet : omnia selectorum judicum nomina in pilas vel urnas conjiciebantur, atque ex iis numerum, lege ex qua judicium fiebat determinatum, judex quæstionis sortiebatur. Quo peracto, permittebatur accusatori et reo, rejicere eos judices sortitos, quos sibi putarent inimicos, vel parum idoneos. Quod ad modum rejiciendi attinet, anonymus apud *Cic. in Verr.* 1, *cap.* 3., refert primum accusatorem rejecisse, et postea defensorem et reum. Cæterum ex hâc rejectione apparebat fere semper mens rejicientis : nam ille, qui summam fiduciam in bonitate causæ ponebat, judices probos et integros retinebat, ille vero, qui nullam spem nisi in judicibus corrumpendis habebat, eos rejiciebat. Cic. in Verr.

Quamvis nullo loco reperimus, quisnam numerus judicum rejiciendorum determinatus fuerit, attamen dubium oriri nequit, aut eum non fuisse illimitatum, aut judices subsortitos rejici non potuisse; quia tunc rei, judices omnes rejiciendo, judicium suum differre et eludere potuissent. Itaque credimus illum numerum non eumdem pro omnibus

judiciis extitisse; et a singulâ lege circumscriptum fuisse. Quam opinionem confirmant leges Cornelia et Pompeia, quarum prior tres, posterior 15 judices, accusatori et reo rejicere permisit. *Prevotius de magis. rom. cap.* 7.

Rejectione judicum facta, subsortiebantur alii judices in loco rejectorum, usque ad legitimum numerum.

Legitimus judicum numerus, ut diximus lege ex quâ judicium locum habebat, determinabatur : attamen Prevotius loco cit. refert, eum numerum in iis ordinarie fuisse 75.

Siquis judicum sortitorum, qui ob inimicitias non fuisset rejiciendus, obiret, in ejus loco alterum sortiri lex non jubebat; sed prætor propria auctoritate alium constituere vel subsortiri poterat. *Paralipomena ad lib.* 9. *ant. rom. Rosini.*

Quod ad editionem spectat, exemplum hujus reperitur in lege Servilia Glaucia, quâ statutum est, ut accusator ex 450 judicibus selectis 100 edat; ex iis vero centum, reus edat quinquaginta.

Electione judicum factâ, judices citabantur; quique adesse non poterant, excusationem afferre debebant. Omnes vero qui accedebant et judicium acceptabant, jurejurando adigebantur, jurabantque omnes in leges præter ipsum prætorem, et juratorum nomina in arcis reponebantur, ne, eorum vice aliis corruptis suppositis, fraus aliqua fieri posset. *Gothofredus ad leg.* 8. *ff. de pub. jud.*

CAPUT III.

De accusatione et defensione.

JUdicibus constitutis, sequebatur cognitio causæ, quæ dividebatur in primam et secundam actionem.

Prima semper locum habebat, altera solummodo in iis causis, in quibus *comperendinatio* permittebatur, utraque vero accusationem et defensionem comprehendebat.

Accusatio testimoniis maxime nitebatur, et quum aliquando testes ante accusationem audiebantur, primum de testimoniis agemus.

Testimonia sunt media, quibus accusator utitur ad probandam suam accusationem. Adhibebantur apud romanos vel per *quæstiones*, vel per *testes*, vel per *tabulas*.

Quæstiones fuerunt testimonia servorum vi tormentorum expressa: nam proprium erat accusatoris reum ex dictis servorum convincere. Itaque ubi primum prætor cum judicibus assederat, accusator servos a reo in quæstionem postulare consuescebat, et ab eo datos in tormentis habere.

Cæterum servi contra dominos numquam torqueri poterant, nisi in causa incestûs et conjurationis.

Servi torquebantur in instrumento *equuleo* dicto, quod ad hoc specialiter confectum erat, dicta eorum referrebantur in tabulas quæ, ne corrumperentur, subscribebantur. *Sygonius o. l. cap.* 16.

Testes erant liberi homines, qui citra tormenta testimonium dicebant; sed non omnes liberi homines testes esse poterant, lege enim Julia de vi prohibebantur testimonium dicere 1° liberti contra patronos eorumque liberos; 2° impuberes; 3° judicio publico damnati, qui in integrum restituti non erant; 4° illi qui in vinculis vel custodia publica detinebantur; 5° illi qui ad bestias, ut depugnarent, sese locarant; 6° illæ, quæ quæstum palam fecerant; et 7° denique qui ob testimonium dicendum vel non dicendum pecuniam accepisse, judicati vel convicti erant. *Leg.* 3. §. 5. *ff. de testibus.*

Plures dubitarunt an mulieres testimonium dicere poterant nec ne. Ratio dubitandi in eo posita erat, quod Romani, tempore reipublicæ, ex gratitudine jus testificandi Terratiæ Vestali concesserant, quod nullam gratitudinem demonstrasset, si jam hoc jus habuisset. Deinde in lege Cornelia majestatis dicitur: *mulieris testimonium accipiatur;* idem observatur in lege Julia majestatis: unde apparet mulieres testimonium regulariter dicere non potuisse. Attamen Paulus, in *Lege* 18. *ff. de testibus,* ait: *ex eo, quod prohibet lex Julia de adulteriis, testimonium mulierem condemnatam dicere, colligitur mulieres testimonii in judicio dicendi jus habere;* et Cic. Verr. 2. cap. 37.: *cur cogis sodalis uxorem, sodalis socrum contra te dicere testimonium?* His igitur argumentis videntur memoratam facultatem mulieres habuisse, et hanc posteriorem sententiam, utpote jurisprudentiæ romanæ conformiorem, amplectendam esse credimus: Romani enim in jure suo civili tamquam testes mulieres admittebant, quoties non ad solemnitatem, sed ad probationem testes requirebantur; accusator vero eis sola probationis gratia utebatur.

Testes dividebantur in voluntarios et invitos. *Voluntarii* erant, qui sua sponte testimonium dicebant, et producebantur tam ab accusatore quam

a reo. *Inviti* vero dicebantur illi, qui non testificabant, nisi lex juberet, ut testimonium denuntiaretur ab accusatore, qui eorum testimonio uti cupiebat.

De his testibus, si testimonium denegabant, sic scriptum erat in lege 12 tab. : *cui testimonium defuerit, is tertiis diebus ob portum ob vagulatum ito;* id est, si ille cui testimonium denuntiatum est, ipsum testimonium deseruerit, tunc ad ædes ejus ad dicendum convicium ito. *Sygonius l. cit. cap.* 15.

Plures erant testes, qui contra certas personas inviti testimonium non dicebant; sic non denuntiabatur invito, ut testimonium diceret adversus socerum, generum, vitricum, privignum, sobrinum sobrinamve, sobrino natum, eosve qui prioris gradus erant, patronum, patronam, patronique parentes, et vice versa. *L.* 4. *ff. de testibus.*

Cæterum testibus invitis utebatur solus accusator.

Summa industria in interrogandis testibus collocabatur : nam jus eos interrogandi competebat tam accusatori, quam reo, et quisque interrogationibus suis conabatur ostendere, vel debilitatem, vel falsitatem depositionum, per testes a parte adversa productos, factarum. Formula vero interrogationis erat: *quæro de te arbitraris ne,* etc. Testes, postquam jurassent non solum falsa non dicere, sed etiam vera non tacere, respondebant : *arbitror,* vel *non arbitror.*

Testimonia quoque dabantur per *tabulas;* quo nomine comprehendebatur omne genus scripturarum, quibus accusator uti poterat ad probandum crimen.

Utebatur imprimis iis tabulis in crimine repetundarum et peculatûs, in quibus accusator a reo postulare solebat tabulas accepti et expensi, ut ex earum exploratione crimen rei detegeretur.

Inter tabulas quoque erant litteræ et syngraphæ, quas accusator in-

quirebat, et obsignatas, ne corrumperentur, ad prætorem deferebat. *Sygonius l. cit. cap.* 16.

Quum dies cognitionis aderat, accusator et reus citati in judicium veniebant. Accusator vero, dicendi potestate impetrata, actionem instituebat. Quippe primis diebus crimina singula exponebat, eaque producendis testibus confirmabat: quæ prima oratio tota interrupta fuit; deinde productis testibus, aliam orationem habebat quæ erat perpetua. Hæc oratio longa et perpetua *accusatio* proprie dicebatur. Eam non semper accusator unus peragebat; sed partitis inter se muneribus, plures. Hæc oratio regulariter continebat procemium, ad odium et invidiam adversus reum inflammandum compositum: sequebatur, si causa permittebat, narratio ad procemium confirmandum.

Contentio non crimen illud solum, quod intendebatur, sed totius vitæ præteritæ criminationem complectebatur. Itaque accusatores non solum testimonia adhibebant, verum etiam argumenta, id est, ex ipsa re et vita rei superiore sumptas conjecturas, suspiciones et signa; omnemque industriam suam intendebant, ut factum fuisse, quod objiciebatur, ostenderent. Contentio continebat omnia, quibus lex violata fuisse, demonstrabatur. Inde succedebat peroratio gravis et vehemens. Itaque accusatio nihil aliud erat, quam perpetua oratio, ad crimina inferenda atque augenda, artificiose composita. Quod tempus, durante quo accusatori dicere liceret, attinet, alii fuisse existimant 20 dierum, alii pauciorum, alii plurium. *Asconius ad Verr.* 2. *cap.* 11 *in fine.*

Accusatione perfecta, patroni defensionem aggrediebantur eo die, qui esset a prætore ex lege constitutus. Cæterum ut accusatores ad crimina inferenda, sic patroni ad diluenda, partitis inter se muneribus, orationem suscipiebant. Præcipua defensionis media erant, vel factum negare, vel factum in casum legis non incidere, vel jure factum con-

tendere. Si factum negabant, quod firmius erat, testes plerumque nullos producebant, sed orationem adhibebant, qua testimonia poscebant, vel allata refutabant. *Asc. ad Verr.* 2. *cap.* 11. Si vero de nomine facti, aut de jure controversia extaret, tum, aut subtilioribus definitionibus, aut eruditissimis de jure disputationibus, negotium conficiebatur.

Erant autem causæ, quæ commodissime inficiatione defendebantur, ut repetundarum, ambitus; aliæ quæ definitione, ut majestatis; quædam jure, ut cædis.

Præcipue defensores adhibebant ea, quibus incendium odii ab accusatore conflati restinguerent, et benevolentiam judicum reo reconciliarent. Narrationes quum incidebant, ad defensionis rationes accommodabant. In contentione aut vitam rei, si probris affecta fuisset, pro argumento innocentiæ proponebant, atque inde partibus accusationis singulis occurrebant, vulneraque ab accusatore inflicta sanare conabantur. Perorationibus vero utebantur hujusmodi, ut erga reos misericordiam commovere possent. Erant præterea dies *epilogorum*, in quibus, ad concitandam misericordiam, parvuli reorum filii etiam producebantur.

Has regulas autem diversas modificationes ex circumstantiis accepisse, nemo est qui non intelligat.

Ad defensionem reorum, præter patronos, adhibebantur quoque *laudatores*. Laudatores vero nuncupabantur, aut cives summa auctoritate viri, qui, in periculo capitis, vitam rei in judicio laudabant, aut municipes reorum, quos municipia, suo publico nomine, ejus officii causa, Romam mittebant, aut homines provinciales, quos singulæ provinciarum civitates, ab eo administratæ, cum publicâ laudatione ad sublevandum reorum periculum delegaverant. *Hottomanus ad Cic. Verr.* 1. *cap.* 14. Hi laudatores ad minus decem singulæ causæ communiter interveniebant, teste Cicerone in Verrem.

Hoc auxilium senatoribus reis lege ablatum fuisse narrat V. Maximus, *lib. 6. cap. quæ libere dicta aut facta sunt.*

Laudatio aliquando defensioni præposita, aliquando interjecta, aliquando postposita erat. *Sygonius loc. cit. cap.* 19.

His peractis, si judicium solummodo unam actionem admitteret, judices in consilium mittebantur, ut sententiam ferrent, et dicebantur primo casu judicasse. Si e contra lex secundam actionem juberet, prima perfecta, illa instituebatur. Hæc secunda actio vocabatur *comperendinatio,* ex eo, quod, post tertium diem, institui debebat : nam ut Hottomanus ad Verr. 1. cap. 11. dicit : *comperendinare est, causa utrimque dicta, jubere, ut perendie et accusator et reus revertantur, causam iterum acturi.* Ascon. ad Verr. 2. cap. 9. adjungit : *ea pars,* (in ampliatione scilicet) *interposita dilatione, dicebatur, in cujus peroratione videbatur obscuritas, comperendinatio vero utriusque partis recitatio est.* Quæ ultima verba Sygonius intelligit de nova accusatoris et rei citatione; nos tamen credimus hanc non fuisse sententiam Asconii, sed potius eum velle, *comperendinationem esse actionem qua retractantur ab utraque parte in priori actione allegata.* Id quod nobis probabile apparet ex præcedentibus Asconii verbis, quæ Sygonius in opere suo non retulit. Deinde illa ultima opinio videtur magis congruere definitioni superius ab Hottomano datæ.

Cæterum in hâc secunda actione alio plane modo procedebatur quam in præcedenti, nempe in hâc actione prior dicebat accusator et deinde reus, in secunda vero prior dicebat reus et deinde accusator, ita ut primus et ultimus loqueretur accusator. Eadem autem ratio argumentationum et probationum, ac in altera actione, obtinebat in comperendinatione.

Dum hæc agebantur, prætor omnia imperio suo moderabatur; accusatores, reos et testes intra officium continebat; potestatem dicendi cui-

que faciebat; dimittere judices vel invitos retinere pro libitu poterat, et urnas in tribunali positas, sive ad sortes ducendas, sive ad sententias judicum, quæ in tabellis scriptæ erant, recipiendas, custodiebat. *Sygonius loc. cit. cap.* 21.

CAPUT IV.

De sententiæ latione et iis quæ sequebantur.

Postquam autem prima actio et secunda in causis, comperendinationem recipientibus, peracta esset, uterque orator se *dixisse* pronuntiabat: quo audito, Præco *dixerunt* clamabat. Tunc prætor tabellas judicibus dabat tres, et in consilium, ut sententias ferrent, eos mittebat.

Mittere autem vel *dimittere* judices in consilium, erat jubere eos ad urnas ire, iisque tabellas, sententiam continentes, injicere.

Tabellæ, quæ eis dabantur, erant vel condemnationis, cui inscripta erat littera C; vel absolutionis, cui littera A; vel ampliationis, cui litteræ N. L., id est, *non liquet.* Ampliatio quæ non adhibebatur, nisi in causis in quibus lex eam admiserat, fiebat quoties judices significabant rem sibi non liquere, et secundam actionem instituendam esse. Quo casu prætor, ex consilii sententiâ, pronuntiabat, *amplius cognoscendum.*

Urnæ, in quas tabellæ conjiciebantur, tot erant, quot decuriæ judi-

cum in judicio sententiam ferentium; sic dum omnes judicabant, tres adhibebantur urnæ, una senatorum, altera equitum, et altera tribunorum ærarii.

Dum judices ad sententiam ferendam consurgebant, moris erat ut rei ad pedes eorum sese projicerent.

Conjectæ deinde tabellæ promiscue dirimi solebant, ut numerus absolventium, condemnantium et ampliantium conciperetur; nam ex eo numero sententia pronuntianda conflari solebat.

Postquam autem, dinumeratis tabellis, judicum sententiam cognovisset prætor, eam pronuntiabat, et consuetudo ferebat, ut si condemnaturus esset, prætextam poneret. *Plutarq. in Cic.*

Formula pronuntiandæ condemnationis talis erat: *videtur fecisse, aut non jure fecisse :* formula absolutionis : videtur *non fecisse, aut jure fecisse :* formula ampliationis: *amplius cognoscendum.* In formula condemnationis non solum crimen commissum, sed etiam pœna de reo sumenda comprehendebatur. Quamvis tamen fieri potuerit, ut de pœnâ prætor siluerit et rem ad legem rejecerit.

Primo aspectu comperendinatio et ampliatio videntur inter se parum discrepare, nam Cicero in Verrem et Asconius ibid: utramque *secundam actionem* vocant. Attamen si easdem inter se comparemus, videbimus illas species in pluribus capitibus differre, nempe: 1° comperendinatio fiebat, si in primo concilio judices non judicassent; ampliatio vero ex incerta judicum sententia nascebatur.

2° Illa, ex præscripto legis ad diem certum, hæc ad diem arbitrio prætoris determinandum causam remittebat.

3° Ex causa comperendinationis bis tantum causa dicebatur; ampliationis contra pluries dici poterat.

4° In comperendinatione ampliatio aliquando locum habebat; ampliatio semper comperendinationem excludebat.

5° In comperendinatione prior dicebat reus et deinde accusator, id quod in ampliatione non observabatur.

Sententia pronuntiata, prætor reum absolutum vel condemnatum in tabulas referebat. Fixum autem ratumque id manebat, quia ab his judiciis provocatio ad populum non erat. Antonius tamen legem tulit, qua indulsit damnatis de majestate et de vi provocationem ad populum.

Condemnationem duo sequebantur, nempe *æstimatio litis* et *animadversio.*

Æstimatio litis præcipue locum habebat in causa repetundarum et peculatûs. De hac scribit Asconius ad Cic. in Verrem : *lis æstimata est pecunia, de qua lis fuit, propter quam reus condemnatus est, in summam redacta, quæ de ejus rebus exigatur; duæ enim res sequebantur* (lege Cornelia scilicet, ex qua judicium Verris factum est) *damnationem, altera redditio pecuniæ iis ad quos pertinebat, in qua vel simpli, vel dupli, vel quadrupli ratio ducebatur; altera exilium vel aquæ et ignis interdictio.* Ex quibus verbis apparet, pœnam duplicem in judiciis publicis aliquando irrogatam fuisse, nempe exilium quod erat pœna publica, et restitutionem simpli, vel dupli, vel quadrupli, quæ vere pœna privata dici poterat.

Porro animadversio erat pœnæ legitimæ persecutio, quæ prætoris curæ demandata erat.

Præcipuæ pœnæ quæ a legibus publicorum judiciorum decernebantur, erant aquæ et ignis interdictio, mulcta, confiscatio et infamia. In his nempe pœna mortis naturalis lege Porcia sublata est, circa perduelles exceptos; et quum verberatio esset quasi pœna morti accessoria, sublata morte, pœna verberationis quoque evanuit.

Sola itaque pœna capitalis erat aquæ et ignis interdictio, sic dicta quia illis, qui condemnati erant, interdicebatur aqua et ignis, sine

quibus vitam sustentare non poterant, et sic in aliam civitatem migrare cogebantur: quo facto, civitatis jus amittebant.

Differebat hæc pœna ab exilio in eo quod exilium proprie non esset pœna, quamvis eosdem effectus, quam aquæ et ignis interdictio, haberet: nam ut Cicero pro Cæcina dixit: *exilium non est supplicium; sed perfugium et portus supplicii: nam qui volunt pœnam aliquam subterfugere, locum ac sedem mutant.*

Exilium itaque voluntarium erat, et exul nihilominus jus civitatis amittebat.

Exulabant multi ad condemnationem vitandam; quam quidem evitabant quoad pœnam publicam; sed non quoad pœnam privatam, nam exulibus lis æstimari et ex bonis eorum deduci poterat.

Mulcta locum habebat in pluribus judiciis et præcipue in peculatûs: quam pœnam sic persequebantur: pecunia per magistratum exigebatur; quod si condemnatus insolvendo esset, bona ejus auctioni subjiciebantur, id est, sub hasta publicabantur, et ea qui emerant, sectores nuncupari solebant. *Asconius ad Cic. in Verrem.*

Confiscationis exemplum reperitur in lege Julia de vi privatâ.

Ignominiam quod attinet, monendum est illam non fuisse pœnam principalem sed accessoriam: nam omnes in publico judicio damnatos infamia sive ignominia sequebatur, quasi quædam nota quæ illis aditum ad honores adimeret.

Infamium autem cura demandabatur censoribus, ne paterentur, munera illa, quibus per infamiæ notam privati erant, eos in republica obire. *Sygonius l. cit. cap.* 24.

Si reus absolutus esset, duo judicia sequi poterant adversus accusatorem; alterum calumniæ, alterum prævaricationis.

Calumniare est falsa crimina intendere; sed non utique qui non

probat quod intendit, protinus calumniasse videtur: nam hujus rei anquisitio arbitrio cognoscentis committebatur, qui, reo absoluto, de accusatore in consilium mittebat, et si justus ejus error reperiretur, absolvebatur; si contra evidens calumnia appareret, legitima ei pœna irrogabatur. Itaque si prætor pronuntiasset *non probasti*, pepercit ei; sin autem *calumniatus es*, eum condemnavit. *L.* 1. § 1, 3, 4. *ff. ad Senat. Cons. Turpil.*

Pœna, calumniatoribus ex lege Rhemnia infligenda, fuit inustio in fronte litteræ K, et præterea calumniator ad pœnam *talionis* damnabatur; id est, ad pœnam quam reus subiisset, si condemnatus fuisset.

Prævaricari est vera crimina abscondere. Prævaricator est ille qui cum reo colludit et translatitie munere accusandi defungitur, eo quod proprias quidem probationes dissimularet, falsas vero rei excusationes admitteret. *Leg.* 1, 5, 6. *ff. eod. tit.*

Hæc judicia exercebantur a prætore ex propriâ auctoritate, cum iis judicibus, qui de crimine cognoverant; ut enim Asconius ad Scaurianum dixit: *Cato prætor cum, absoluto Scauro, vellet de accusatoribus in consilium mittere, multique e populo manus in accusatores intenderent, cessit imperitæ multitudini, ac postero die in consilium de accusatoribus misit.*

Antequam de judiciis publicis dicere finiamus, non inutile erit, quædam exponere de lege quæ plures dispositiones, ordini judiciorum narrato contrarias, continebat, nempe de Lege Pompeia a Pompeio magno lata, ex qua institutum fuit judicium Milonis, cujus defensionem Cicero suscepit.

Illa lege statutum est 1° ut testes audirentur per triduum, antequam causa ageretur; 2° ut dicta eorum judices obsignarent, et quarta die, adesse omnes in posterum diem juberentur; 3° ut coram accusatore et

reo pilæ æquarentur, in quibus judicum nomina inscripta essent; 4° ut deinde postera die sortitio judicum fieret 81, qui numerus quum sorte obtigisset, ii protinus assiderent; 5° tum accusator ad dicendum duas horas, reus tres haberet, eodemque illo die causa judicaretur; 6° priusquam autem sententia ferretur, quinos ex singulis ordinibus accusator et totidem reus rejiceret, ita ut numerus judicum fieret 51. *Prevotius de magist. rom. et Gothofredus ad l.* 8. *ff. de pub. judi.*

CAPUT V.

De judiciis Populi Romani.

Quum hic modus procedendi esset extraordinarius, brevissime eum tractabimus.

Judicia populi locum habuerunt præcipue circa crimina majestatis et peculatus. Præter hoc, quod populus ipse in iis judicaret, in multis partibus adhuc a judiciis publicis differebant, nempe quoad ordinem in iis servandum, et pœnam damnatis irrogandam.

Primis Romæ temporibus, populus in comitiis curiatis judicabat: regibus vero expulsis judicium exercebat, vel in comitiis centuriatis, si capitale esset, vel tributis, si non capitale.

Accusatio tam in tributis, quam in centuriatis comitiis, a solis magistratibus intentari poterat, et sequenti modo procedebat: Magistratus accusaturus rostra ascendebat et populo per præconem advocato, palam tes-

tabatur, se certo die Titium v. g. de majestate accusaturum, ac proinde ei denuntiabat ut adesset ad audiendam accusationem.

Hæc formula vocabatur *diei dictio*: dicta die, in rebus capitalibus *vades*, in pecuniariis *prædes* a reo poscebat magistratus. Si idoneos sponsores reus dare non posset, in carcerem conjiciebatur et ibi usque ad diem judicii asservabatur. De vadibus Livius l. 2; de prædibus A. Gellius lib. 7. agit.

Adveniente dicta die, magistratus accusator ex rostris reum citabat. Tum poterat magistratus major, aut par accusatori pro reo intercedere, ne citaretur, et si reus absens esset, poterat excusari. Si vero citatus neque excusatus abesset, potestatem magistratus habebat pro arbitrio ei pœnam irrogandi. *Varro apud Agellium.*

Ubi vero primum adesse jussus, deinde secunda actione citatus, adesset, accusatio incipiebat. *Cic. pro domo.*

Accusatio hæc triplex erat, siquidem intermissis diebus, ter habebatur; eodemque artificio conficiebatur, quo superiores, de quibus diximus in dissertatione de judiciis publicis. Quippe accusator crimen proponebat, idque testibus et argumentis probare conabatur.

In singula accusatione pœnam mulctamve pro arbitrio magistratus accusator dicebat, quod *anquisitio* vocabatur. Anquisitionis vero formula hæc fuit: *Quando igitur hæc et illa, quæ dixi, fecisti, ob eas res ego tibi mulctam dico, sive perduellionem judico.* Livius l. 1. Dionysius lib. 7. Cicero pro Scauro.

Postquam autem accusator ter hanc actionem perfecerat, tum rogationem scriptam promulgabat, in qua crimen et pœnam comprehendebat.

Rogatio per trinas nundinas promulgabatur; quo peracto, accusator quartam accusationem instituebat et potestatem dicendi ad suam

defensionem reo faciebat; ille vero omnibus mediis quæ sibi utilia videbantur, uti solebat.

Defensione facta, magistratus accusator diem comitiis dicebat, quibus rogationem ferret. Reus hoc die rursus citabatur et magistratus ad ferendam rogationem tali formula utebatur : *rogo vos velitis jubeatis, ut M. Tullio aqua et igne interdiceretur quod, etc.* tum recitata rogatione, populus sicuti in aliis rebus, suffragia dabat.

In his judiciis una tantum pœna peti poterat vel capitalis vel non capitalis. Non capitalis erat mulcta, capitalis vero erat vel mors, vel servitus, vel aquæ et ignis interdictio : nam in his judiciis pœna mortis non sublata erat.

Si quis ad servitutem damnatus esset, auctioni subjiciebatur et publice vendebatur.

PARS SECUNDA.

DIFFERENTIÆ INTER MODUM PROCEDENDI IN CRIMINIBUS PUBLICIS APUD ROMANOS, ET ILLAM PROCEDENDI IN CRIMINIBUS RATIONEM QUÆ IN CODICE INSTRUCTIONIS CRIMINALIS PRÆSCRIPTA EST.

ANtequam hanc quæstionis partem aggrediamur, quædam de criminibus præmittemus.

Delicta apud nos dividuntur quoque in publica et privata: fundamentum vero hujus divisionis non ex naturâ pœnæ, sicut apud Romanos, desumitur; (pœnæ enim omnes hodie publicæ sunt,) sed ex juribus læsis sive reipublicæ, sive privatorum. Itaque *delicta publica* apud nos dicuntur, quæ rempublicam; *privata*, quæ privatos directe lædunt. Unde apparet delicta publica tam gravia, quam levia esse, in eoque differre a delictis publicis Romanorum, quæ omnia gravia erant: præterea delicta publica hodie et privata ab iisdem tribunalibus eodemque ordine judiciorum coërcentur.

Quibus præmonitis, evidens est, delicta publica, apud nos, omnino a delictis publicis Romanorum differre, nec ullo modo inter se comparari posse.

Hæc tamen divisio delictorum hodie præcipua non est; nam alteram habemus, cujus fundamentum ex naturâ pœnarum oritur. Dividuntur scilicet delicta in *criminalia*, sive crimina (crimes), in

correctionalia (délits) et in delicta *policiæ* (contraventions), prout pœna delinquenti vel afflictiva et infamans, vel correctoria, vel policiæ irroganda est.

Singula species horum delictorum forum et formam judiciorum sibi propriam habet. Nempe criminalium cognitio ad tribunalia *criminalia* vel *specialia* (cours d'assises et spéciales), correctionalium ad judicia civilia primæ instantiæ, et policiæ ad magistratus policiæ pertinet.

Quum itaque crimina hodie sint delicta, pœnâ publicâ graviori puniendà et ordine judiciorum sibi proprio persequenda, consequens est, illa sub eo aspectu criminibus publicis Romanorum congruere. Restat igitur ut videamus quomodo methodus hodierna in illis procedendi differat ab eâ, quam in priori parte exposuimus.

CAPUT I.

De nominis delatione, quæ hodie dicitur: mise en accusation.

NOn privati apud nos, sicuti apud Romanos, accusare possunt; sed hoc jus solummodo lege conceditur iis officialibus publicis, qui ad hoc specialiter designantur (1).

Designantur autem magistratus qui *Ministerium publicum* exercent,

---

(1) Art. 1. Cod. inst. crim.

quod munus in judiciis criminalibus ad procuratorem generalem, ejusque substitutos pertinet (1).

Romani tales procuratores numquam habuêre. Sub Cæsaribus officiales quidam, sub nomine *Procuratorum Cæsaris* constituti sunt, qui patrimonium principis curarent et tuerentur, sed illis crimina persequendi munus demandatum non erat.

Sub regibus Gallorum 1æ stirpis, exstiterunt tales officiales, sub nomine *Actorum regis*; sed illi duntaxat sub Carolo magno legum defensores læsorumque tutores inveniuntur. (*Le Graverand, tom.* 1 *pag.* 385, *n*º 4.)

Versus sæculum XV. *Procuratores Generales* instituti sunt in Galliâ, qui, inter alias functiones, crimina nomine regis persequebantur.

Comitia de ordinandæ reipublicæ statu deliberantia (*assemblée constituante*), apud singulum tribunal criminale *accusatorem publicum*, constituerunt, et jus eum nominandi ad populum transtulerunt. Adjutorem habebat ille magistratus Commissarium regis, et invigilabat omnibus policiæ officialibus. Tandem die 27 Vent. anni VIII. reipublicæ Gallicæ, functiones accusatorum publicorum et commissariorum regis ad procuratores generales, apud curias regales, advenerunt; id quod in Codice inst. crim. servatum est. (*Le Graverand loco cit. p.* 387 *et* 388.)

Attamen, cum Procurator Generalis omnia delicta, quæ in provinciis suæ jurisdictionis committuntur, per se cognoscere et persequi nequeat, dantur ei substituti, cum functionibus specialibus et distinctis.

Hi substituti, quoad policiam judiciariam exercendam sunt Procuratores regii omnes, quos Codex inst. crim. ad persequenda delicta tam correctionalia, quam criminalia (2), et ad ea Procuratori Generali deferenda (3), speciatim designat.

(1) Art. 252, 253. Cod. inst. crim.

(2) Art. 22. Cod. inst. crim.

(3) Art. 27. ibid.

In illis officiis auxilium eis præbent plures officiales in Art. 9. C. inst. C. enumerati. Evenire autem potest ut hi officiales ad detegenda omnia maleficia non sufficiant, ideoque legislator noster longius processit, voluitque ut privati omnes, quorum interest ut crimina puniantur, damnumque, quod ex delicto persenserunt, resarciatur, procuratorem regium de criminibus commissis certiorem facere possint; et ad hunc finem *delationes* (denonciations) et *quærelæ* (plaintes) introductæ sunt. Quamvis itaque primo aspectu ex eo quod delinquentes apud Romanos ab omnibus civibus, apud nos contra a solo procuratore generali postulari queant, legislatio Romana nostræ legislationi præferenda videatur; ex dictis tamen apparet omnes cives apud nos etiam delinquentes, si non directe, saltem indirecte persequi posse, et ad illam persecutionem eo facilius adducendos esse, quod probationes inquirere non teneantur.

Diximus crimina apud nos, veluti crimina publica apud Romanos, forum et formam judiciorum sibi propriam habere: dum itaque delictum committitur, maximi est momenti, ut determinari queat an hoc delictum sit crimen, nec ne. Hoc jure Romano facile procedebat; nam, cum omnia facta, quæ in leges publicorum judiciorum incidebant, ab his legibus determinarentur, facile prætor animadvertere poterat, an delictum objectum esset publicum, vel privatum. Hodie vero, cum hoc ex naturâ tantum pœnæ, quæ ex circumstanciis gravior vel mitior fit, dignosci queat, sequitur, delictum quoddam pro crimine haberi non posse, nisi ponderatis circumstantiis concomitantibus.

Ad hunc finem introducta sunt in legislationem nostram 1° instructio causæ; 2° judicium sectionis a consiliis (chambre du conseil); 3° judicium sectionis curiæ regalis.

Instructio causæ, exceptis casibus lege determinatis, semper a ju-

dice instructore peragitur. Ille vero judex eligitur a rege inter judices tribunalis civilis, et triennio suo munere fungitur (1).

Sed cum judex instructor non habeat jus persequendi delicta, exceptis tamen casibus lege determinatis, sequitur, eum de aliquo crimine, nisi post communicationem cum Ministerio publico factam, causam instruere non posse (2). Itaque, in instructione causæ, judex instructor regulariter agit, et Procurator regius requirit quod reipublicæ utile videtur, et tum dicitur Ministerium publicum exercere.

Hæc instructio consistit in perquisitione omnium probationum, quibus veritas elucescere potest.

Apud Romanos, hæc instructio fiebat ab accusatore, qui privatus erat, unde patet, illum nullum in eâ ordinem sequi debuisse, et solummodo eas conquisivisse probationes, quibus in accusatione usurus erat.

Hodie vero, cum hæc fiat a Magistratu, cui lex quamdam auctoritatem concessit, debuit quoque legislator certos ei imponere limites, quos transgredi ei non liceret; ideoque ordinem ad perquisitiones faciendas instituit; et cum illæ potius instituantur ad veritatem inveniendam, quam ad aliquem condemnandum, sequitur, judicem instructorem, non tantum contra inculpatum, sed etiam in ejus favorem causam instruere.

Secunda solennitas legislationi nostræ propriæ, in decisione sectionis a consiliis consistit. Nam si post causam instructam et relatam, unus ex 3 judicibus qui eam efformant, delictum pœnæ afflictivæ vel infamanti locum dare posse, arbitretur, omnia instructionis acta ad procuratorem generalem transmitti debent, ut ille delationem inculpati nominis, coram accusatoriâ curiæ regalis sectione persequatur.

---

(1) Art. 55. C. J. C. (2) Art. 61. Ibid.

Antea tamen adversus inculpatum ordinationem (*de prise de corps*) dictam decernit, vi cujus si comprehendi potest, in carcerem conjicitur, nec sub ullâ cautione liberari potest. Quod a modo procedendi Romanorum, apud quos rei in custodiis non erant, discrepat.

Delatio autem nominis, a sectione curiæ regalis accusatoriâ concedenda, a delatione nominis Romanorum in his differt:

1° Apud nos provocatur a solo Procuratore generali, qui in hoc judicio quoque ministerium publicum exercet. Apud Romanos contra, ab omnibus, qui accusare volebant: unde sequitur: A.) Illos, qui hodie delationem nominis (*mise en accusation*) concedere debent, ad eam concedendam, inquisitione qualitatis et famæ postulantis non indigere sicuti apud Romanos, quoniam a magistratu postulatur (Le Graverand, vol. 1. pag. 390.) B.) Nunquam divinationem apud nos locum habere posse.

2° Nominis delatio apud nos ab uno magistratu non conceditur, sed a sectione accusationis curiæ regalis, in quâ sectione judices ad minus quinque numero esse debent.

3° Quum inculpati apud Romanos non in carcere detinerentur, prætor poterat, sine eorum detrimento, multum temporis, in perquisitionibus de accusatore et crimine faciendis, consumere. Hodie vero, cum omnes crimine inculpati detineantur saltem usque ad decisionem sectionis curiæ regalis, maximi est momenti, ut hæc celeriter obtineri possit; itaque Procurator Generalis ad rem in statu habendam intra 5 dies, a receptione actorum instructionis, et intra 5 dies subsequentes, ad relationem ad sectionem curiæ regalis faciendam, tenetur: illa vero sectio decisionem suam intra 3 dies, a relatione, dare debet (1).

---

(1) Art. 217. 219. C. J. C.
Hæc regula tamen exceptionem patitur, si instructio causæ non sufficiens videtur ad decidendum de causâ relatâ. Art. 235. Ibid.

4° Delatio nominis apud nos, in secreto, et post deliberationem conceditur (1); apud Romanos publice concedi solebat a solo prætore.

5° Sectio curiæ regalis, negando delationem nominis, jubere potest ut inculpatus coram tribunalibus correctionalibus, vel policiæ traducatur; prætor delationem nominis permittebat, vel absolute negabat.

6° Sectio accusationis curiæ regalis reum, coram curiis specialibus, vel curiis criminalibus remittere potest; apud Romanos, dum prætor nominis delationem concesserat, causa semper in judiciis publicis agebatur.

Concessâ nominis delatione, Procurator Generalis, sicuti accusator apud Romanos, libellum accusatorium conficere debet.

Hic libellus continet: 1° naturam delicti, quod fundamentum accusationis constituit; 2° factum, cum omnibus circumstanciis, quæ pœnam aggravare vel mitigare possunt; 3° Claram designationem et denominationem inculpati; 4° talem conclusionem: *En conséquence N.... est accusé d'avoir commis tel meurtre, tel vol, ou tel autre crime, avec telle et telle circonstance* (2).

Ex quibus apparet, illum libellum multum a libello Romanorum differre; nam cum illo non congruit, nisi in his, quod crimen, et nomen inculpati continere debeat.

Apud Romanos, cum inculpatus liber esset, et omnia publice fierent, poterat ille semper libellum accusatorium cognoscere; apud nos vero non idem obtinet: nam inculpatus custodia detinetur, et libellus accusatorius in secreto redigitur: ut itaque de quo crimine accusatur cognoscere possit, codex criminalis jubet, ut Arrestum, quo judiciis criminalibus vel curiæ speciali submittitur, et libellus accusatorius accusato communicentur, eique transcripta relinquantur (3).

(1) Art. 223, 225. C. J. C. (2) Art. 241. Ibid. (3) Art. 242. Ib.

Apud Romanos, dum nomen accusandi receptum erat, vere inter reos dici poterat, nec ullum amplius medium, ad evitandum judicium supererat, apud nos e contra nullitatem arresti sectionis accusatoriæ petere pótest in 3 casibus articulo 299. C. J. C. enumeratis, modo id fiat per viam cassationis intra 5 dies subsequentes illum, quo interrogatur reus a præside curiæ criminalis (1).

Quod illos attinet, qui accusari possunt, dicendum est omnes, qui crimina commiserunt, licet absentes, hodie accusari posse. Attamen lex speciales regulas, sive pro modo procedendi adversus absentes, sive ad servandam securitatem, quâ frui debent omnes officiales publici, præscribit. *Le Graverand, vol.* 1. *pag.* 396.

In hoc differt jus Romanum, secundum quod magistratus et absentes reipublicæ causâ, nullo modo accusari poterant.

Reus, apud Romanos, si citatus judicio non adesset, damnabatur et lis ei æstimabatur; apud nos contra reus non citatur, sed si comprehendi potest, ad judicium ducitur: sin autem comprehendi non potest, arrestum delationis nominis ad ejus domicilium significatur, et si, intra tempus a lege definitum, sese non offerat, vel non comprehendatur, proceditur adversus eum secundum modum in cap. 2. tit. 4. lib. 2. C. J. C. præscriptum (2). Non tamen condemnatur, nisi nocens appareat et judicium damnationis, *contumaciter* redditum, infirmatur, sive condemnatus comprehendatur, sive sese offerat ad purgandam contumaciam, antequam pœna præscriptione extinguatur (3).

Quod ad accusatorem attinet, cum ille sit magistratus a Procuratore Generali delegatus, lex prævidit casum, ubi ille aliquo impedimento laboraret, et tunc pro eo Procurator Regius urbis provinciæ capitalis accusat. (4).

---

(1) Art. 296. C. J. C. (2) Art. 465 et seq. ib. (3) Art. 476. ib.
(4) Art. 288. Ibid.

Cæterum apud nos reus nunquam potest defectu accusatoris ex reis eximi.

CAPUT II.

De tribunalibus, quæ de criminibus cognoscunt.

Jam diximus tribunalia, quæ, secundum cod. inst. crim., de criminibus cognoscunt, vel *criminalia* esse (cours d'assises) vel *specialia* (cours spéciales).

Quum vero curiæ speciales non de omnibus criminibus, sed de quibusdam tantum, lege determinatis, vel a certis personis commissis (1), cognoscunt, possunt dici tribunalia extraordinaria, ideoque ad propositum nostrum non pertinent.

Apud Romanos judicia publica per totum annum diebus festis, qui 130 numero erant quotannis (2), exercebantur, et illi, qui in his judiciis sedere poterant, singulo anno renovabantur.

Secundum cod. inst. crim. vero, illi qui membra tribunalium criminalium esse possunt, renovari debent in singulam sessionem. *Sessio* autem dicitur cognitio, sine interruptione, omnium causarum, quæ, tempore determinato a præside curiæ ad incipienda judicia criminalia,

(1) Art. 553. — 554. C. J. C. (2) Prevotius, de magist. Rom. cap. 7.

(les assises) in eo constituuntur statu ut dijudicari possint. Singula sessio locum habet singulo trimestri, ita ut judicia criminalia quater in annum exerceantur (1).

Attamen non omnia membra tribunalis renovantur in singulam causam, ut hoc fiebat apud Romanos, sed illa duntaxat, quæ de crimine pronunciare debent : secundum Cod. ins. crim. enim tribunal criminale componitur ex curiâ criminali, (cours d'assises) et juratu, (jury). Quinque judices, inter quos præses curiæ, illam efformant; illi non sorte constituuntur, sed *præses* eligitur a supremo justitiæ ministro, vel a primo præside curiæ regalis, inter membra hujus curiæ; alii judices designantur inter præsides et judices natu majores tribunalis civilis loci, ubi curia criminalis sedet (2).

Illi quinque judices semper iidem sunt, pro omnibus causis, quæ durante eadem sessione disceptantur, et omnino differunt a judicibus Romanis; nam non sorte eliguntur, non sunt privati, nec de culpabilitate rei pronunciant, nisi in casu speciali lege determinato (3), et quum eorum institutio sit legislationi nostræ propria, quidquid ad illos attinet, differentiam inter modum procedendi secundum Cod. inst. crim. et secundum leges publicorum judiciorum, efformat.

Juratus ex 12 membris inter privatos sorte electis et *juratis* (jurés) vocatis, componitur; sed antequam illos cum judicibus Romanorum conferamus, locus hic est quædam de eorum origine et utilitate, præmonendi.

Juratorum judicii institutionem plerique ex gallicâ commotione ortam arbitrantur, sed inconsiderate, nam eam non tantum apud Roma-

(1) Art. 259. — 266. C. J. C.

(2) Art. 253. ibid. — In loco ubi sedet curia regalis, hi judices omnes membra curiæ regalis esse debent. art. 252. ib.

(3) Art. 351. C. J. C.

nos; sed etiam apud Athenienses, vario tamen colore admissam, reperimus. Imo judiciis juratorum sive, quod idem est, judiciis per pares non expertes fuêre Germani, qui in majoribus minoribusque placitis illa servârunt; hujus tamen institutionis principium illis populis tribuendum non est.

Verisimilius nobis videtur, illud statim post conditas societates vel etiam ante ipsas extitisse. Primis enim temporibus, certum est, homines, perpetuos judices, ad lites dirimendas, non habuisse; sed potius dum inter se convenire non poterant, excultiores prudentioresque, qui jus inter eos dicerent, adiisse: homines naturâ suâ libertati semper student; nihil autem magis, quam judicium juratorum, libertati favet: mirum itaque non est populos Germaniæ, omnium libertatis suæ amantissimos, judicia majoribus de rebus sibi retinuisse, de minoribus vero principibus concessisse. *Tacitus de moribus German.* § IX.

Ratio in minoribus placitis procedendi parum differebat ab ea quæ in judiciis juratorum observatur. Omnes enim liberos comitatus homines arcessebat Comes, qui ipse consilio præerat; sententiæ ferendæ non concurrebat, dicta ab utraque parte et testibus, quam brevissime, repetebat; illis, qui sententiam laturi essent determinabat quæstiones, quibus responderent, quas functiones ad præsidem assisarum codex hodiernus devolvit.

Germani, Galliâ et Angliâ occupatis, ibi quoque mores et institutiones attulêre, et quidem tantum ab eorum invasione certa Parium judicii vestigia in Galliâ reperiuntur; quæ tempore Caroli magni adhuc viguisse videmus. Sed mox, systemate feudali, omnium libertati maxime adverso, paulatim grassante, Parium judicia in dies languescebant, ita ut, regnante Hugone Capetio, quo tempore totam Galliam systema feudale ingravavit, omnino evanuerunt.

Britannia contra, non obstante feudali regimine, excelsam illam institutionem a majoribus receptam servavit. Parvâ tamen luce fulgebat usque ad Alfredum regem (anno 871), qui certam quamdam et stabilem formam judicio juratorum dando, libertatem populorum Anglicorum firmavit.

Post hunc Henricus II. (anno 1176), quum systema feudale et regiæ majestati et populi libertati maxime adversum esse intelligeret, quantum in se fuit, delere conatus est. Quam ad rem, in judiciis ferri et ignis periclitationes abolevit, et in locum *Ordalii* seu judicii Dei reum a 12 paribus suis judicandum esse statuit; sed hoc parum profuit, nam paulo post hæc institutio in desuetudinem abiit, faventibus *Baronibus*, qui omni opê enixi sunt, ut populum in suam potestatem perstringerent: quem ad finem certissimum modum existimabant, servare supremam auctoritatem in judiciis. Tandem anno 1215 *Barones* et populi Britanniæ contra Joannem (*Jean sans terre*) rebellantes, victum hunc principem coegêre, ut *chartam* conscriberet, quæ hodie sub nomine *magnæ chartæ* Britannis firmissimum libertatis præsidium habetur. Populus art. 29 illius chartæ, ut parium judicium sibi concederetur, impetravit, quod sensim ad formam hodiernam judicii juratorum deductum est.

Anglorum coloni, Americam septentrionalem occupantes, illuc mores suos et institutiones tam civiles quam judiciales, ideoque judicium per pares, transtulerunt. America vero jugo Anglorum liberata, hanc institutionem servavit ac pluribus vitiis emendavit.

Abolitum in Gallia juratorum judicium per plurima secula oblivione sepultum jacuit. Anno 1670 latum est edictum, quod formam judiciorum definivit, sed non tali modo, ut libertati faveret; nam ejus dispositionibus cavebatur, ut omnia in tribunalibus secreta haberentur; ut reus alia facta

6

ad defensionem idonea proferre non posset, nisi ea quæ a judicibus prius comprobata essent. Solus coram judice sistebatur reus, nec etiam consiliis patroni in disceptatione sese adjuvare poterat.

Initio seculi XVIII rectæ philosophiæ studium majores progressus fecerat, quam ut hæc judicialis inquisitio diutius placere posset. Itaque hanc omnium pessimam judicandi rationem omnes fere hujus temporis scriptores, galliâ annuente, damnaverunt et oppositam judicii formam solidis vindicarunt argumentis. Tandem comitia de ordinandæ reipublicæ statu deliberantia (*assemblée constituante*) institutionem juratorum die 16 Septembris 1791 decreverunt. Brevi autem post restaurationem, naturâ institutionis mutatâ, eadem juratorum concio permanenter judicare cœpit. Sub imperio codicis 3 Brumarii anni IV reipublicæ, juratorum conventus, aliquatenus coangustatus, mobilem naturam adeptus est; et necessario quidem; nam quemadmodum summa libertatis ordinis judiciarii natura consistit in eo, quod munus judicis ad arbitrium alterius adimi non possit; sic præstantia juratorum institutionis in eo versatur quod jurati a munere semper removeri queant; ita ut iidem jurati per duas judiciales sessiones numquam judicare debeant. Denique anno 1808 Cod. inst. crim. qui hodie viget, magis magisque eam institutionem limitavit, adeo ut illa minus juratorum institutio, quam judicii speciei quæ in Angliâ habetur, segmentum fieret. Mutato Galliæ imperio, art. 65 chartæ gallicæ illud institutum servatum ac firmatum est. Plerique etiam populi a Gallis sejuncti hanc institutionem retinuerunt; sed in Belgio, decreto Regis 9 Novembris 1814, in provinciis septentrionalibus; et 29 Julii 1815, in meridionalibus promulgato, abrogata est.

Nihilominus tamen, ne loquar de supervacaneâ quæstione an juratorum judicium cum moribus institutionibusque nostris existere possit, utilitas ejus in dubio revocari nequit. Ponamus juratos in quâdam re-

gione judicare; libertas personalis quæ in cujusvis persuasione constat sese legibus tantum subjectum esse, et sine quâ libertas publica existere nequit, stabiliter erit firmata; quum omnes cives persuasum habebunt, se juribus suis arbitraria potestate non posse privari; et si crimine quodam inculpati sint, judicibus non per potentiores constitutis, sed a semetipsis, ut ita dicam, electis subjectos fore. Inde summa collocabitur in persona judicum fiducia, quæ adeo essentialis est, ut Reus suam defensionem totis viribus aggrediatur.

Sed non tantum in privatos singulatim commoda ex hâc institutione redundare debent, verum etiam in rempublicam, cujus interest sceleratos puniri, innocentes vero absolvi; id quod locum obtinebit si judices Reo sint pares et quotidie in ejus societate versati: nam illi ex vitâ Rei anteactâ multa de crimine indicia excipient. Omnia enim virtutis repagula uno saltu non perfringuntur; oportet igitur ut vitæ anterioris norma et ratio cognoscantur, si de Reo recte judicare volumus. Hujus principii ignari non fuerunt Romani, dum permiserunt, ut Rei publice laudatores adhiberent, nec gallici legislatores qui art. 321 Cod. inst. crim. indulserunt, ut Rei testes arcessant, anterioris vitæ rationis testificandæ causâ. Interest quoque reipublicæ ut omnium legum pœnalium cognitio penes omnes sit; nam his cognitis, sceleratus crimen et pœnam in mente necessario conjuncta habebit, et sic civitas finem comminationis pœnæ assecuta erit. Sed quid ad hoc obtinendum institutione juratorum favorabilius? Per hanc omnes fere cives ad judicia vocantur, et ad pœnam delicto, quod ipsi decreverunt, irrogatam audiendam arcessuntur. Quisquis domum repetens per viam mente versat et crimen et pœnam; domi redux uxori, liberis amicisque quidquid çoram judice actum est, enarrat; ac eo modo legis majorem minoremve notionem inter consocios spargit.

Commoda quoque imperantis postulant, ut hæc judicia instituantur, præsertim in monarchiis temperatis, ubi potestates divisæ sunt; nam in his sæpe accidere potest ut damnatio per judices perpetuos pronuntiata, a populo, sicut judicium ab ipsâ potestate supremâ latum, haberi posset; sed quantum detrimenti caperet imperium, si populus imperantis auctoritatem intervenire in judiciis putaret? Non-ne omnem fiduciam ab eo revocaret? Quæ tamen incommoda semper evitantur si judicium per juratos fiat.

Ad hæc autem commoda obtinenda, de solis facti quæstionibus pronuntiare debent jurati, relictis judici perpetuo juris quæstionibus, quæ tantum a juris peritis resolvi possunt. Quamobrem judicia criminalia ex curia criminali quæ per totam judicialem sessionem sedet et ex juratu (*jury*) qui in singulâ causâ renovatur, componuntur. Hanc materiam de origine et utilitate judicii juratorum uberius tractavit J. B. D'Hane de Steenhuyse in præclara ejus dissertatione inaugurali Leodii habita anno 1819.

Cognitâ juratorum origine, nunc quomodo a judicibus Romanorum differant, videamus.

Eligitur certus numerus juratorum, sicuti olim judicum apud Romanos, inter illos qui classibus a lege determinatis (1), continentur; sed ab his judicibus in sequentibus differunt:

1° Eliguntur solummodo 60 jurati a Præfecto provinciæ, et hic numerus ad 36 deinde redigitur a Præside futuro curiæ criminalis (1). Apud Romanos, numerus judicum selectorum multo major eligebatur a Prætore urbano vel peregrino, et hic numerus integer manebat.

2° Jurati selecti per unam tantum judicialem sessionem functiones suas exercent, quo facto per quatuor sessiones subsequentes, nisi consentiant,

(1) Art. 387. Ibid.

ut judicent, cogi non possunt; judices Romani in singulum annum designabantur et per plures annos in exercitio functionum continuari poterant.

3° Magistratus, exceptis illis qui art. 384 C. C. designantur, inter juratos comprehendi queunt; contrarium apud Romanos servabatur.

4° Requiritur absolute per Cod. J. C. ut jurati 30 annos compleverint (1); minores 30 annis, sub Augusto, judicium exercuisse diximus.

5° Denique majores 60 annis debent et majores 70 annis possunt in judicio, ut jurati sedere (2); judices Romani numquam 60 annis majores erant.

Quoad modum juratos sortiendi et rejiciendi differentiæ quædam ulteriores hic observantur; nempe:

(A) Sortitio juratorum fit statim antequam judicium incipiat (3), quæ dispositio felicius corruptelæ judicum occurrit, quam legislatio Romana ex quâ sortitio sæpe non eodem die fiebat.

(B) Jurati selecti omnes, aut 30 eorum, non excusati, debent adesse sortitioni et nomina sola præsentium in urnam conjiciuntur (4); apud Romanos, judices adesse sortitioni non debebant et omnium selectorum judicum nomina in urnam conjiciebantur.

(C) 12 jurati sufficiunt ad judicandum (5); judicum Romanorum numerus multo major erat.

(D) Jurati recusantur pari numero a Procuratore Criminali et a Reo, statim ac nomen eorum ex urnâ exiit; attamen, dum jurati sunt numero impares, Reus potest unam recusationem plus quam Procurator Criminalis exercere (6); Apud Romanos, legitimus numerus judicum sortiebatur, et ex eo numero accusator et reus, quos sibi putabant parum idoneos rejiciebant, quo casu subsortitio locum habebat.

---

(1) Art. 381 ibid. (2) Art. 385 ibid. (3) Art. 405 ibid.
(4) Art. 399 et 395 ibid. (5) Ibid. (6) Art. 399.

(E) Jus recusandi juratos primo competit reo (1); contrarium apud Romanos observatum fuisse narrat Anonymus ad Verrinam I. cap. 3.

(F) Quum reus eumdem numerum recusationum, quam Procurator Criminalis, exercere possit, quæ recusationes cessare debent, dum 12 solummodo jurati non recusati manent; sequitur hunc numerum a numero selectorum juratorum, qui adsunt, omnino pendere (2); attamen ille numerus recusationum nec 9 minor, nec 12 major esse potest. Circa hoc punctum nihil certi de jure Romano invenimus. Apparet tamen ex legibus in quibus judicum rejiciendorum numerus determinabatur, accusatorem et reum pari numero recusationes exercere potuisse. Hæc dispositio nullum incommodum secum ferebat; quia accusator et reus ambo privati erant; eadem dispositio felices producere potest effectus in legislatione Americanâ, ubi juratorum series sorte conficitur : sed in cod. inst. crim. quum hæc series duplici magistratuum electione jam facta sit, articulus 399 qui Procuratori generali ut parem cum reo juratorum numerum rejiciat, permittit, institutioni juratorum contrarius est; quia duplici a magistratibus electione factâ, nihil timendum est ne personæ Reo nimium addictæ judicent. Hæc dispositio quoque contraria est observationi quam illustris Montesquieu in opere suo *De l'esprit des loix*, suggerit: *Il faut que l'accusé puisse recuser un si grand nombre de juges que ceux qui restent, soient censés être de son choix.* Quod locum non habet, si post duplicem electionem a magistratibus factam, Procurator generalis possit adhuc parem cum reo juratorum numerum rejicere.

---

(1) Art. 399. (2) Eodem.

CAPUT III.

De accusatione et defensione.

Ubi juratus efformatus est, statim, ut diximus, cognitio causæ incipit. Itaque reus producitur sine vinculis quidem, sed comitantibus custodibus, ne effugere possit (1); apud Romanos e contra rei omnino liberi ad judicium veniebant.

Accusator apud nos proprie est Procurator generalis, sed cum ille nequeat curiis criminalibus singularum provinciarum adesse, substituti ejus, sub nomine *Procuratorum regiorum criminalium*, pro eo accusant, et ministerium publicum exercent (2).

Ex eo quod magistratus apud nos accuset et crimina in utilitatem reipublicæ persequatur; sequitur conditionem rei apud nos esse meliorem, quam apud Romanos : sub horum enim legislatione, cum accusator sæpe ob privatas inimicitias accusationem aggrediebatur, ejus intererat ut reus condemnaretur, eo magis, quod, si absolveretur, duo judicia contra eum sequi poterant, uti in 1ª parte exposuimus. Itaque accusator omnia, quæ reum onerare poterant, referebat, illa vero quæ in ejus favorem militabant, silentio præteribat.

Hodie vero, cum illa judicia adversus magistratum accusantem, qui

(1) Art. 310. C. I. C. (2) Art. 284. ibid.

persequi debet auctorem criminis, non proprium inimicum, competere nequeant, ejus officii est referre omnia quibus veritas elucere potest.

Quod diximus, modum procedendi in codice I. C. relatum, reo favorabiliorem esse, non sic intelligi debet, ut omnibus reis favorabilior sit, sed tantum innocentibus. Nam quod nocentes attenet, conditio eorum certe minus favorabilis est apud nos, quam apud Romanos; accurata enim causæ instructio, quæ singulum judicium præcedit, omni prævaricationi occurrere debet. Deinde modus sortiendi juratos impedit quominus corrumpi possint, et tandem persecutio facta a magistratu integro et experto, ad omnem spem impunitatis sceleratis adimendam, sufficit.

Apud Romanos accusatio dividebatur in primam et secundam actionem in causis quæ comperendinationem admittebant; Codex I. C. hanc comperendinationem numquam admittit; ideoque singulum judicium unâ actione perficitur.

Hæc dispositio utilis forsan in jure Romano, ubi nulla causæ instructio judicium præcedebat, apud nos omni destitueretur salutari effectu; quin imo celeritati, naturâ legislationis nostræ in Judiciis requisitæ, noceret et sic efficeret ut rei innocentes diutius in vinculis retinerentur.

Quod attinet testimonia, quibus accusator utitur ad probandam accusationem, dicendum est illa non amplius adhiberi per quæstiones; sola itaque testimonia testibus, vel tabulis aut instrumentis data, admittuntur.

Testes hodie differunt a testibus Romanorum; nempe:

1° Testes apud nos omnes *inviti* dici possunt, quia omnes qui ad testimonium dicendum admittuntur, etiam ad hoc cogi possunt, et illi producuntur tam a Procuratore Criminali quam a reo; apud Romanos contra, rei non poterant uti nisi testibus voluntariis.

2° Producuntur testes hodie non tantum ab accusatore et a reo; sed etiam a parte civili (1).

3° Interrogantur a Procuratore Criminali, impetratâ dicendi potestate; et per reum, defensorem et partem civilem mediante ministerio Præsidis curiæ criminalis (2); apud Romanos tam reus et patroni, quam accusator eos interrogare poterant, impetratâ tamen dicendi licentiâ.

4° Hodie mulieres ad testimonium dicendum admittuntur, quod apud Romanos controvertitur.

5° Omnes fere testes, qui apud Romanos inviti testimonium non dicebant, hodie quamvis consentiant a testimonio dicendo excluduntur (3).

6° Nulli testes possunt a Procuratore Criminali vel a reo produci, nisi pars, quæ eos producit, parti adversæ eorum nomina communicaverit 24 horis antequam examinentur (4); talem dispositionem apud Romanos exstitisse nullo loco reperimus.

7° Denique differentia quædam existit inter depositiones testium apud nos, et apud Romanos: apud nos enim testes fere omnes interrogantur in instructione causæ et responsiones eorum scriptæ servantur. Itaque dum in judicio interrogantur, potest ex conformitate responsionum tum datarum, plus minusve fidei eis adhiberi. Apud Romanos contra, cum semel interrogarentur, multo difficilius erat discernere gradum fiduciæ, quem testium depositiones merebant; ideoque major industria erat in interrogandis testibus, apud Romanos, quam apud nos.

Testimonia vero per tabulas vel alia instrumenta danda, hodie quoque admittuntur, et lex speciatim judici instructori mandat, ut hæc accurate perquirat.

Apud Romanos accusator certos dies ad exponendam accusationem habebat, et reus quoque ad defensionem conficiendam. Hodie vero ex

(1) Art. 315. C. J. C. (2) Art. 319. Ibid. (3) Art. 322. Ibid.
(4) Art. 315. Ibid.

codice J. C. cum jurati, dum electi sunt, nullam communicationem cum cæteris personis habere, nec a judicio discedere possint, nisi quiescendi et cibum capiendi causâ, patet judicium maximâ cum celeritate expediendum esse; itaque non dantur tot dies accusatori ad dicendum; sed postquam factum, quod accusationi locum dedit, exposuit, audiuntur testes, ab eo et a parte civili producti. Mox audiuntur testes a reo producti; finitâ testium auditione, accusator et pars civilis media exponunt, quibus accusatio nititur. Sequitur defensio a reo, et defensore facta; possunt respondere Procurator Criminalis et pars civilis, sed facultas ultimo loco dicendi semper reo conceditur. Itaque, quamvis comperendinatio sublata sit, possunt tamen accusator et reus pluries dicere, sed accusator semper primo loco, reus vero ultimo loquitur.

Laudatores apud nos non amplius admittuntur; attamen potest reus producere testes ad affirmandum, ut dicit art. 321. C. J. C.: *qu'il est homme d'honneur et d'une conduite irréprochable.*

Præses curiæ criminalis easdem fere functiones, ac Prætoris apud Romanos, exercet; sic quemque in officio continet, potestatem dicendi cuique postulanti concedit, diem, ubi sessio incipere debet, statuit: sed dum cognitio alicujus causæ incepta est, non potest amplius judices dimittere, nisi quiescendi, vel cibum capiendi causâ (1).

Juratos sortitur, sed ratione hujus muneris potest judicem delegare ad peragendas suas functiones (2), et tandem exercet omnia, quæ imperii sunt (3).

Prætor absolutâ defensione judices in consilium mittebat; Præses e contra, antequam jurati ad deliberandum secedunt, præcipua indicia pro reo et contra eum in disceptatione causæ prodita, in memoriam eorum revocat. Optima certe dispositio ad perficiendam juratorum convictionem quæ adhuc incerta, ob quasdam circumstantias memoria lapsas, fluctuare potest!

(1) Art. 353. C. J. C. (2) Art. 266. Ibid. (3) Art. 268. Ibid.

CAPUT IV.

De sententiâ ferendâ et iis quæ sequuntur.

SOlemnitates observandæ in pronuntianda sententia sive *declaratione Juratûs* multum differunt ab iis, quas Romani servabant, nempe:

1° Non licet juratis causam ampliare, sed debent, reum condemnare, vel absolvere, si non constet de delicto, vel de auctore delicti (1); ex adverso apud Romanos observavimus judices potuisse pluries causam ampliare, dum aliquid obscuri manebat.

2° Jurati non possunt declarationem suam ferre, nisi præviâ deliberatione habita (2); judices autem Romanorum assurgentes, statim tabellam suam in urnam conjiciebant.

3° Respondent jurati quæstionibus propositis non solum de factis et circumstantiis libello accusatorio comprehensis, sed etiam de illis circumstantiis quæ ex disceptatione forensi manifestatæ sunt, de excusationibus a reo allegatis modo ut tales a lege considerantur, et denique aliquando de facultatibus rei intellectualibus. Itaque, in omni accusatione, quæstio præcipua adest de facto et circumstantiis in libellum accusatorium deductis; si aliæ circumstantiæ ex disceptatione forensi producantur, nova quæstio de iis ponenda est; si deinde factum lege admissum vice excu-

(1) Art. 345. Ibid.

(2) Art. 342. - 344. eod.

sationis proposuerit reus, hæc quæstio adjicienda est: *tel fait est-il constant?* et denique si reus sit 16 annis minor, hæc quæstio incidit: *l'accusé a-t-il agi avec discernement?* Ad quæstionem, e libello accusatorio enatam, jurati respondere debent, *reum crimen non commisisse*, vel *commisisse, cum nullis circumstantiis in hoc libello expositis*, vel *cum plerisque*, vel *cum omnibus*. Ad quæstiones autem accessorias vel negative, vel affirmative respondendum est (1).

Apud Romanos ex modo sententiam ferendi, apparet, nullam quæstionem positam fuisse, nisi illam tacitam: *an reus sit condemnandus vel absolvendus?* Cui judices respondebant, reum condemnando vel absolvendo; vel si res non liqueret, causam ampliando; quod faciebant, tabellam, opiniones suas continentem, in urnam quæ ad hoc specialiter destinata erat, conjiciendo.

4° Declaratio juratûs, sicuti apud Romanos sententia judicum, evolvitur ex sententiâ a majore juratorum numero adoptatâ: si vero sex jurati reum condemnent, sex vero absolvant, reus absolvendus est (2). Talem æqualitatem apud Romanos existere non potuisse, apparet ex eo, quod judices numero impares erant. Sed quid si a pari numero condemnatus, absolutus reus et causa ampliata fuisset?

In hoc casu, credimus, nonobstante principio in rebus criminalibus obtinente: *sententiam mitiorem esse amplectendam*, causam ampliandam fuisse, quia apud Romanos magni intererat accusatoris, ut reus condemnaretur, quoniam absolutio Rei regulariter maximum accusatori damnum inferebat. (*Le Graverand, vol.* 1. *pag.* 403.)

5° Codex J. C. dispositionem continet, quæ in legibus publicorum judiciorum non reperiebatur, nempe: quum reus simplici juratorum ma-

(1) Art. 337, 338, 339, 340, 345, 346. C. J. Crim.

(2) Art. 347. C. J. C.

joritate condemnatur, i. e. a 7 ex 12 juratis, tunc illa declaratio non vim statim obtinet, sed 5 judices, qui curiam criminalem (*la cour d'assises*) efformant, de quæstionibus propositis quoque deliberant, et si numerus judicum absolventium cum numero juratorum quoque absolventium, exsuperet numerum judicum et juratorum condemnantium, reus ab accusatione liberandus; in contrariâ hypothesi, condemnandus est (1). Imo quamvis ex amplioris majoritatis suffragio condemnatus sit, si tamen judices curiæ criminalis unanimiter sentiant, juratos in dandâ declaratione errore lapsos esse, possunt rem ad sessionem sequentem, ut de eâ denuo cognoscatur, remittere (2).

6° Declaratio juratûs potest adhuc infirmari per viam cassationis, in casibus art. 408 explicatis: apud Romanos, cum nullum tribunal judiciis publicis superius esset, tale remedium reo concedi non poterat. Attamen damnatos de vi et de majestate ad populum provocare potuisse, antea monuimus.

7° Propter crimen damnatis alterum remedium in pluribus casibus a codice J. C. conceditur, nempe remedium *revisionis* (3), quod apud Romanos ignotum erat.

Ulterius sententia judicum, pronunciata a Prætore, erat vera condemnatio vel absolutio rei, et quamvis pœna aliquando non adjiciebatur, ex naturâ legum publicorum judiciorum, pœna numquam indeterminata manere poterat: secundum Codicem vero J. C., declaratio juratûs non est condemnatio vel absolutio rei, sed fundamentum hujus condemnationis vel absolutionis.

Hæc differentia ex sequentibus clarior apparebit. Nempe, cum juratus ex quæstionibus propositis, reum crimen admisisse cum circumstantiis indicatis, vel sine iisdem, declaret, facile intelligitur, pœnam ex hâc

(1) Art. 351. C. J. C. (2) Art. 352. Ibid. (3) Art. 443.-447. Ibid.

declaratione graviorem vel mitiorem fieri. Deinde sunt plura delicta apud nos, quæ characterem criminum non assumunt, et consequenter pœnis afflictivis et infamantibus non puniuntur, nisi certæ circumstantiæ adsint; itaque applicatio pœnæ semper ab iisdem circumstantiis pendet; hæ autem adesse non censentur, nisi juratus hoc declaraverit.

Apud Romanos e contra, ubi judices non pronuntiabant de circumstantiis, sed tantum reum simpliciter condemnabant vel absolvebant, cum leges publicorum judiciorum pœnam determinatam, pro omnibus criminibus, quæ in singulam legem incidebant, decernerent; Prætor sententiam condemnatoriam judicum pronuntiando, si pœnam non adjungeret, rem ad legem rejiciebat; ideoque hæc pronunciatio erat vera condemnatio.

Ex hâc differentiâ et ex eo, quod lex hodierna *maximum* et *minimum* pœnæ plerumque pro singulo crimine decernat, nata est, in modo procedendi nostro, dispositio quæ apud Romanos non invenitur; nam debuit legislator quemdam jurisperitum constituere qui, ponderatis circumstantiis, justum pœnæ gradum crimine promeritum applicare possit. Itaque hoc munus judicibus, qui curiam criminalem efformant, lege mandatum est (1). In dubium certe revocari non potest juratorum judicia judiciis Romanorum circa hoc punctum anteponenda esse; quum enim pœnæ apud Romanos semper eædem essent pro iisdem criminibus, nullâ habitâ circumstantiarum ratione, justa inter crimina et pœnas proportio plerumque deficere debebat.

Reo absoluto, non sequi possunt, sicuti apud Romanos, duo judicia *calumniæ* et *prævaricationis*, quia nulla accusatio curiæ criminali submetti potest, nisi ex arresto sectionis accusatoriæ curiæ regalis (2). Attamen reus absolutus facultatem habet actionem ad damnum et interesse

(1) Art. 365. C. J. C. (2) Art. 271. C. J. C.

contra partem civilem vel contra denunciatorem, calumniæ causâ, intentandi. Imo pars civilis, etiam casu ubi reus absolvitur declaratione juratûs, potest petitionem ad damnum et interesse intentare contra reum (1). Quæ dispositio non invenitur apud Romanos; nam absoluto reo, nulla actio contra eum competebat, saltem coram judicibus, qui de crimine objecto cognoverant.

Pœna semper applicanda est ex declaratione juratûs collatâ cum lege pœnali. Itaque dum juratus declaravit: *reum factum objectum commisisse,* si lex nulla hoc factum prohibeat, vel prohibeat quidem, sed sub nulla comminatione pœnæ; curia criminalis debet reum absolvere. Si e contra lex pœnalis pœnâ quâdam hoc factum vindicet, ea pœna applicanda est, quamvis sit correctoria vel politiæ, ita ut curiæ criminali limites, a lege præfixos, transgredi et pœnam designatâ graviorem vel mitiorem decernere, non liceat. Tales distinctiones apud Romanos non observatas fuisse, ex dictis satis apparet.

Condemnationem sequuntur, veluti apud Romanos, *litis æstimatio* et *animadversio.*

Litis æstimatio apud nos non locum habet, nisi ille, in cujus favorem æstimari debet, partem civilem in judicio sese constituerit et hanc qualitatem usque ad judicium perfectum servaverit; apud Romanos contra, lis æstimabatur in favorem omnium, qui crimine læsi fuerant.

Deinde differt adhuc litis æstimatio apud nos, ab eâ quæ jure Romano obtinebat, in eo, quod hodie non sit pœna, sed solummodo restitutio damni et interesse, quod ex crimine aliquis persensit; apud Romanos vera pœna erat et pœna privata; quoniam reus ad duplum et quadruplum condemnari poterat.

---

(1) Art. 358. Ibid.

Animadversio in condemnatos hodie curæ Procuratoris generalis demandatur; præterea differt ab animadversione apud Romanos usitata, quatenus animadverti hodie possit in absentes, sive contumaciter damnati sint, sive post condemnationem evaserint, quæ animadversio dicitur *exécution par effigie*.

Quod pœnas attinet, dicendum est præter infamiam et mulctam, cæteras pœnas, quæ hodie infliguntur propter crimina admissa, omni modo differre ab illis, quæ legibus publicorum judiciorum decernebantur. Sed præcipua differentia est, quod in multis casibus pœna mortis naturalis hodie infligatur, ubi apud Romanos nullus civis ad mortem duci posset, nisi perduellis et judicio populi damnatus.

Hæ sunt differentiæ notatu digniores, quas reperimus inter modum in criminibus publicis procedendi apud Romanos, et praxin hodiernam. Plures certe supersunt, quas non retulimus; sed hæc omissio potius ingenio adhuc juvenili, quam defectui laboris et studii imputari debet. Propositum tamen nostrum erimus assecuti, si eruditissimi viri, qui de hâc dissertatione judicabunt, quædam in eâ invenerint, ex quibus sperent fore ut, maturiori ætate, aliquid edamus et Academiis Belgicis dignius et Patriæ nostræ utilius.

TANTUM.

CORRIGENDA.

Pag.	3. infra.	Matheus	*lege*	Matthæus.
	5. et alibi.	Sygonius		Sigonius.
	8. lin. 10.	prœsentis		præsentis.
	9. — 3.	Verrinum		Verrinam.
	11. — 1.	plus		pluribus.
	13. — 10.	alaudibus		alaudis.
	15. — 11.	in ejus loco		in ejus locum.
	17. — 8.	quœstum		quæstum.
	18. — 1.	testificabant		testificabantur.
	18. — 6.	ob vagulatum		obvagulatum.
	25. — ult.	calumniare		calumniari.
	26. — 1.	calumniasse		calumniatus esse.
	26. — 16.	Scaurianum		Scaurianam.